

РОЗ'ЯВ
МИХАЙЛО ШМАЙДА

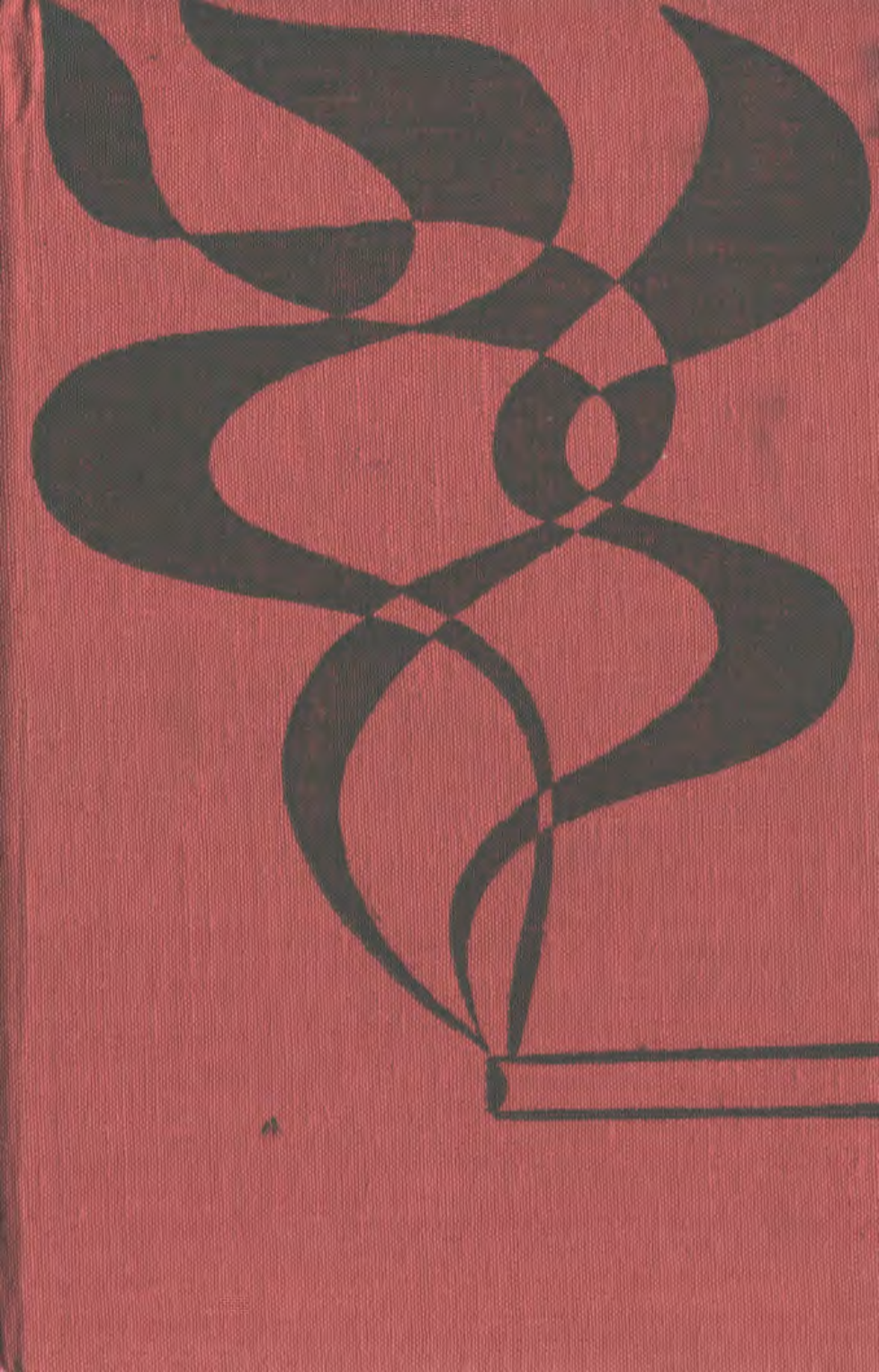

З творчістю Михайла Шмайди, одного з піонерів української літератури на Східній Словаччині, наш читач мав можливість познайомитися вперше вже майже двадцять років тому. Загальновідомими стали його романи «Тріщать криги», «Лемки», повість «Паразити» та збірка оповідань «В'язка ключів».

«Роз'їзди» — це новий роман М. Шмайди.

На відміну від попередніх своїх творів, в яких автор черпав матеріал переважно з селянського життя, в «Роз'їздах» чи-

Михайло Шмайда

РОЗІЗДИ

СЛОВАЦЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ВИДАВНИЦТВО В БРАТІСЛАВІ
ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПРЯШЕВІ

Рецензенти: Йосиф Шелепець
Іван Гриць-Дуда
Василь Хома

Художнє оформлення Степана Душенки

Скорий поїзд від Братіслави, скрипучи й визгаючи гальмуючими колесами, вбігнув на Кошицьку станцію. З вагонів висипались пасажирри. Вузьким виходом коридору розтряслись по площі перед вокзалом. Одні подались до трамваїв, що, видзвонюючи, підходили до станції, інші порозриваним намистом рушили асфальтовою дорогою, що вела до міста.

Перед вокзалом, на камінній площі, оглядаючись, стояв стрункий молодий мужчина. Був без піджака, у пістрявій червоній сорочці та в менчестрових зелених ногавках. Через плече висіла йому перекинена дорожня сумка. Юнак всунув руку в кишеню, і, вийнявши її, розкрив долоню, на якій заблестіло на сонці кілька дрібних монет. Граючись, підкинув їх, на лету їмив назад у долоню та всунув у кишеню, муркнувши: «На одно пиво і на автобус до Шаці, мабуть, ще вистачить».

Пустився парком. Червнєве сонце пригорщами сипало золотисте проміння на тремтючу від спеки землю. Зів'ялі трави повільно похитувалися між крислатими деревами.

Молодий мужчина у пістрявій червоній сорочці завернув у ресторан «Парк», що білів серед розкішного зеленого парку. Перед рестораном на цементовій площі червоніли загородні столи і стільці та стояло кілька барвистих парасоль. В середині ресторану було душно і майже безлюдно. Тільки в правому куті стояло кілька залізничників, пили пиво. Біля прилавку троє мужчин, видно — робітники, мондокали на угорській мові. Цілком біля дверей збилось у купку кілька циган, циганок і дітей, розмовляючи на своїй рідній мові; всі курили, навіть десятирічні циганчата.

Молодий мужчина присів за стіл, замовив пиво, запалив сигарету. Дим струмочками розбігся з носульок надломленого трохи в корені носа. Молода офіціантка з білою стрічкою через коротко пристрижене волосся поклала перед нього пиво. Він глянув за нею, підняв зледенілу склянку, аж в пальцях відчув холод, і на один ковток випив пиво до дна. Заслухався у розмови. В гурті людей, де говорили по-мадьярськи, він почув слово Шаца. Встав від стола, підійшов до прилавку.

— Прошу вас, — заговорив до них по-мадьярськи, — могли би ви мені сказати, як дістатись до Шаці?

— Ідете на роботу? — спитав один з гурту.

— Так.

— Можете їхати з нами. Ми теж їдемо туди на післяобідню зміну.

— Поїдемо разом, — усміхнувся молодий мужчина і повернувся до свого столу.

Переповерхнений пасажирами автобус гнав по розігрітому полотні асфальтової дороги. Молодий мужчина у пістрявій червоній сорочці сидів біля вікна, кохався краєвидом Кошицької рівнини, палаючої всіма барвами. Поруч нього сиділа жінка у сільській ноші. На плечах — велика зайда. Тому сиділа лише на краєчку сидіння. Хмурачись, відвертала голову від молоді пари людей, що сиділи навпроти. Він — білявий, років біля тридцяти, круглого обличчя з рівним носом та з рухливими тигрячими очима. Вона — на два-три роки молодша, з коротко підстриженим на «Гавла» світлокаштановим волоссям, з шнурочком рідких білих-білицьких зубів, сиділа біля нього пташкою. Кавалер тримав дівчину за ліву руку і часто крадькома підводив її до губ. Цілував і усміхався до неї. Дівчина з приспаними очима тонко посміхалась. На її щоках за кожним поцілунком появлявся рум'янець і поволі розпливався.

Молодий мужчина у пістрявій сорочці заглядав на молоду пару, і з явною симпатією краєчком ока коротким миготом моргнув на дівчину.

Серединою автобуса пропихався поміж людьми пузатий ревизор. Під його тупим носом чорніла латка коротко пристрижених дротяних вусиків. За його зеленим капелюшком з чорною стрічкою поблискувало кілька різних брошок, а на правому боці тріпотіла по-

крейда — цяцька з кінської шерсті. Ревізор зчинив сварку з якоюсь жінкою, що вже протягла термін двох днів непідтвердженого місячного подорожного квитка.

— Мила товаришко, то би міг кожний так сказати, що не мав часу дати собі підтвердити квиток. Заплатіть вісім корун кари і баста! — ревізор пішов взяти від кондуктора чотири квитки по дві коруни, на кожний написав червоним олівцем «кара», подав жінці.

В автобусі зчинився шум подорожуючих, що не погоджувались з ревізором.

— Я б не заплатив, ніт того на світі!

— Ані не має карний блок.

Мужчина з тигрячими очима, що сидів поруч дівчини, понад сидіння натяг голову туди, де почув голос ревізора, і з притиском сказав:

— Послухайте, пане! Уважайте, щоб ми вас не роздягати із вашої ревізорської уніформи!

Ревізор замовк. Здається, що він впізнав професію чоловіка з тигрячими очима, і ніби разом зменшався. Тільки по паузі, заглядаючи у розклад руху автобусів, буркнув:

— Я виконую лише свої обов'язки. Я плачений за це, щоб не дати окрадати державу.

— А хто ця держава, пане ревізор? — втрутився у розмову чоловік в пістрявій сорочці.

Ревізор глянув на чоловіка через окуляри, іронічно сказав:

— Мабуть, ми. Чи ні?

— То ви дуже помиляєтесь, товаришу ревізор. Держава за марксистськими ідеологами є знаряддя на утримання панування одного класу над другим.

Мужчина з тигрячими очима, що сидів навпроти нього, зморщив лоба і засвердлив до нього очима, але скоро їх одвів, коли той ще докинув ревізорів: — А таким пануванням показали себе ви над цією жінкою, яка мусила заплатити вам кару. Так є?

— Здається мені, що ви маєте великий язик, — обурився ревізор, перевіряючи далі подорожні квитки.

— Пане ревізоре, того ви мусите собі шанувати, хто має язик, — зареготав молодий чоловік у пістрявій сорочці. — Язик, як сказав Гете, — інструмент, на якому лише мало людей вміє грати.

Подорожуючі усміхались, з цікавістю вслухуючись у розмову.

— Але, щоб я ще додав, — посміхнувся мужчина в червоній пістрявій сорочці, — держава була вже у камінному віці, коли одна людина оволоділа іншою, і тоді вже, у її особі, була «держава». І чоловік є «державою» над власною жінкою, коли вміє над нею утримувати свою владу.

В автобусі посипався сміх.

Дівчина, що сиділа зі своїм партнером навпроти нього, розплющила великі очі, і на худенькому обличчі розлилась симпатизуюча усмішка до мужчини у червоній пістрявій сорочці. Мужчина спочинув на її блискучих зубах у вузьких смужках підфарбованих губ, і, коли знову пропхався ревізор, жартом кинув по-російськи:

— Да, пропал козак!

— Ви знаєте по-російськи? — запитала дівчина.

— Да. Ви тоже?

— Немножко, відвідую курс ЛКР¹, — сказала дівчина. — Ви маєте правильну вимову. Де ви навчилися?

— От русских, когда освобождали Братиславу.

— Ви з Братислави? — недовіжливо глянули на нього тигрячі очі партнера дівчини.

— Так.

— Я колись побувала у Братиславі, там багато людей говорить по-угорськи, — сказала дівчина.

— А також і по-німецьки. Я володію одною і другою мовами.

— То все у школі ви навчилися?

— Ні. Все на вулиці, — всміхнувся молодий мужчина

— Я б цього не хотіла вірити, — сказала дівчина.

— Це глупості, — махнув рукою партнер дівчини, відчуваючи свою нерівність у мовних здібностях з мужчиною в червоній пістрявій сорочці.

— На те, щоб робити глупості, є лауреати.

Пасажири спільно усміхнулись:

— Веселий мужчина...

¹ Народний курс російської мови.

- Хто це?
- Здається, інженер з Гідроставу.
- Це видно по розмові.

Дівчина вийняла з ридикюля журнал «Жівет», зачиталась до поміщеного в ньому вірша.

— Є там щось про любов? — запитав мужчина в пістрявій сорочці.

— Щось подібного, — дівчина німо розтягла губи, не відриваючи очей від вірша.

— Хто автор цього вірша?

— Щипачов.

— О, цей ознайомлений в любові.

— Коли б наші поети вміли так писати, — сказала дівчина.

— Хватить, коли вміють писати про трактори...

Пасажири знову весело розсміялись.

Тільки жінка із зайдою, понурена у свій старий світ, тупо гляділа перед себе без інтересу, хмурачись на всіх.

У вікно автобусу осліплюючо блиснуло сонце. Автобус скрутив вліво, пересік сонячне проміння і молодий мужчина у пістрявій червоній сорочці дав спочити очам на зеленому краєвиді пагорбів, що ліворуч дороги поступово розпливались у широку Кошицьку рівнину. Край дороги стояли на залізних конструкціях барвисті стени з портретом робітника, який кличе рукою: «Прийди будувати Східнославацький металургійний комбінат».

Незабаром за вікнами автобуса показались комини, з яких ще не курилося; за ними голі, розбудовані залізні конструкції, довгі цехи, всякі криті будинки — все те здавалось великим мурашником на просторій будівельній площі. Автобус зупинився.

— Гідростав! — гукнув кондуктор.

— То вже тут Шаца? — спитав мужчина у пістрявій сорочці своїх сусідів.

— Зараз буде, — відповіла дівчина.

Шаца. Нова оселя світилась сірими коробками недавно збудованих поверхових будинків. По широкій площі проходили люди — нові бригадники, що прийшли на роботу; несли в зайдах постільну білизну до своїх гуртожитків. Край дороги стояли порожні автобуси.

Люди, що розплинулись з автобусу, пішли кожний за своєю роботою, тільки молодий чоловік з вільно перекиненою сумкою через плече, у пістрявій сорочці, залишився сам на хіднику. Запалив сигарку і повільним кроком пустився дорогою.

— Гей, послухайте! — окликнув він людей, що несли зайди постільної білизни. — Як видно, ви теж нові робітники. Де є тут вербувальний пункт?

— А, от там — третій блок вліво.

Чоловік в червоній пістрявій сорочці пустився туди. На фасадному боці блоку вісила вивіска: «Гутні ставби, вербувальний пункт — Шаца».

Чоловік докурив сигарету, загасив огарок між пальцями, кинув його на землю і зайшов у вузький па-саж зі стовпами. В канцелярії на другому поверсі, за столом біля вікна, сидів лисий літній чоловік з товстими губами та м'ясистим носом. За другим столом, bliще до дверей, горбилась ще молода блондинка. Спереду, через волосся, червоніла стрічка, над нею їжилась купа начесаного волосся. Блондинка підвела очі з штучними підліпленими довгими війми через окуляри в позолоченій рамі, запитала молодого чоловіка оксамитовим голосом з помітною чеською вимовою:

— Ви собі бажаєте? ..

— Прийшов заявитись до праці.

— На персональному відділі вже були?

— Ні.

— Зайдіть насамперед там. Знаєте де?

— Запитаю. Перед язика — фабрика.

Блондинка посміхнулась.

— Як ідете у Шацу, на лівому боці високий будинок. Там, на першому поверсі, особовий відділ.

Чоловік в червоній пістрявій сорочці вклонився і вийшов з канцелярії.

За короткий час він повернувся з папірцем у руці. Зачекав, поки блондинка поговорила з двома робітниками, які між тим прийшли.

— Прошу, — простягла жінка руку за папірцем. Вона кинула очима на листок, і, переписуючи з нього ім'я та прізвище у товсту книгу та провіряючи собі точну вимову, запитала:

— Як, Валло?

— Так. Подвійне «л».

— Професія шо-фер, — мимрила блондинка, горлосно шкрябаючи пером, — місце перебування Бра-ті-слава.

— Так точно, — сказав Валло, хоч вона його на це не питала.

Блондинка виписала посвідчення, подала молодому чоловікові: — З цим підете на ПЗШ.

— Що це? ...

— Побічний завод — Шаца. Мешкати будете в гуртожитку. Ви свободний, правда?

— Ні.

— Значить, жонатий.

— Ані так ні. Розлучений.

У блондинки мигнула слабо непомітна усмішка. Валло це вловив, і, теж посміхнувшись, сказав:

— Ах, ця любов... Кілько вона наробить людям нещастя...

— Любов гори переносить, — сказала блондинка.

— Маєте правду. Їй не потрібно ані динаміту. Вистачить звичайна лопата.

Жінка засміялась.

— Ви, як видно, весела людина.

— На це не потрібно мати окрему школу, — сказав Валло. — Скажіть, чого собі робити проблеми? Щоб я пошкодив печінку, серце, або мозок? Життя нам дане лише раз, і його треба вміти зловити.

— Це правда, — погодилась блондинка, укладаючи на столі папери.

— А яке тут життя? — поцікавився Валло.

— Побачите самі, — сказала жінка, вибираючи собі сигарету.

Валло скоро сягнув до кишені за сірниками, запалив жінці сигарету.

— Курите?

Валло затягся димом, сказав:

— Говориться, що Кошиці будуть другою Островою.

— Так, — ствердила блондинка, випустивши струмок диму. — Тут концентруються всякі сумнівні елементи. Приходять сюди люди різних характерів шукати щастя. Іноді і високо освічені люди.

— Це так, — усміхаючись сказав Валло. — Коли у людини скипить кров — падають всі ідеали.

— Це французька перверсійність.

— А вона високо інтелігентна, — докинув Валло. — Французи люблять перверсійні речі, бо повсякденний спосіб життя їм став нудним і тому вони шукають певну зміну.

Урядовець, що сидів за столом біля вікна, подивився понад окуляри на Валлу. Блондинка, зловивши погляд свого колеги, голосно розсміялась.

— «Політика» про любов, — сказала вона.

— Сьогоднішній світ вертиться лише на грошах і сексуальності, — сказав Валло.

— Неправду кажете, — сказала блондинка. — Справжня любов є завжди однакова... Лише любов з розуму є обманлива і фальшива, як кішка.

— Ціле життя дивне і фальшиве, — сказав Валло. — Інколи вже маєш на кінці язика признання в коханні, а твій партнер зробить щось таке, що тобі він стає бридким, і всьому кінець...

— Це дійсно так, як говорите, — сказала блондинка. — Інколи людина ворухне волоском не так, як ви собі бажаєте, і вам відпадає від усього дяка. Але деколи може прийти до дороги і той, якого в житті завжди бачать противним. Вистачить один усміх, кілька добрих слів, і... Ви говорите про французьку перверсійність. Я знаю, що французи віддавались потайком коханню і змінювали своїх коханок так, що їхні дружини цього не відчували.

— То говорите про стару Францію, — сказав Валло, — сьогоднішня французька не відказана на матеріальну підмогу. Їй потрібна любов.

— Це вже і в нас так, — перервала блондинка. — Сьогоднішня жінка хоче бути самостійною, незалежною від свого чоловіка. Вона хоче мати у всьому академічну свободу. Хоче любов, і тому тепер є стільки розлучень. От, наприклад, ви говорите, що ви розлучений. Я теж розлучена. А от, розлучений і мій колега. Сьогоднішня жінка не хоче бути прив'язана до ліжка і варішки. Та ще до чоловіка, який її б'є. Я вам скажу, що якщо має так жінка терпіти, то краще їй самій жити і заробляти гроші.

Валло відчував, наче б то вона йому читала з його душі. Він сухо покашлював, покліпував віями, напружено слухав.

— А коли жінка і має дитину, дає її до ясел, чи до дитсадку, батько на неї мусить платити. А вона не мусить ні варити їсти, ні прати. Навіть сама собі дає прати шмаття до міської пральні, їсти ходить у заводську кухню, а вона старається лише про свою гігієну, має час на відвідування театру, кіно, кав'ярні, інколи і нічного бару, де шукає любові.

— Лише куди це поведе? . . . — підвів голову урядовець, подивившись понад окуляри на жінку, і позіхнув.

— Буде з того всенародна трагедія, — сказав Валло. — Люди в житті беруть на себе великі тягари, які не можуть нести . . .

Жінка здивилась на Валло, сказала:

— Дозвольте запитання. Яка у вас освіта?

— Потрібно вам це навести?

— Та ні-і-і. Лише так, що ви говорите собі — шофер, а говорите про такі речі. Шофери не звикли так говорити.

— Не всі, — усміхнувся Валло. — Є і такі шофери, що так говорять. Навіть стали з них письменники. Ви чули про польського письменника Гласка? Також був шофером. Тепер живе у Франції. Написав гарні речі. Читали його «Петлю»?

— Ні. Не читала.

— Так, — зітхнув Валло. — Моїми професорами була вулиця, книги і жінки.

— Ви жартуєте.

— Без жартів. Сім народних. Хіба це сьогодні якась школа?

Блондинка недовіжливо похитала головою.

— Так, як говорю, — сказав Валло.

— Ви інтелігент.

— Це замало. Я суперінтелігент, — усміхнувся Валло і додав: — Я вмію говорити з замітачем вулиць і даю йому замітацьку честь, а так само можу говорити і з міністром і даю йому честь міністерську.

— Кажу, ви дуже здібний, — лизнула нижню губу блондинка.

— Це сказала не ви перша, — запримітив Валло.

— А як це можливо, що ви лише шофер?...

— На один раз це не скажеш... Та і таких потрібно, — сказав Валло, усміхнувся по-дитячому і легко вклонився жінці, бо в канцелярію знову увійшло кілька бригадників.

Полудневе сонце грало над містом своїм промінням. Валло пішов хідником, посвистуючи якусь мелодію і оглядаючись по широкій площі. Перейшов дорогу, що бігла біля Шаці, і пустився в центральні гаражі машинно-сполучної станції. Шофери кінчали дообідню зміну, передавали автомашини — «Татри», «Ветрески», «Гаранти», змінюючи їх шоферам.

Валло втратив кілька слів з шоферами, заприсканими від болота та олії, що несли диспетчерам «стазки», перепитав про ситуацію і гаражмайстра, якого показали йому шофери. Зайшов услід за ним у канцелярію.

Гаражмайстер у шкіряній куртці увійшов разом з товстячком — літнім мужчиною, якого голова сиділа майже на грудях. Він кинув очима на прихожого Валлу:

— Вам кого потрібно?

— Якраз вас. Шукаю працю, — сказав Валло. — Я шофер.

— Шоферів потребуємо, — сказав гаражмайстер, оглядаючи стрункого Валлу у червоній пістрявій сорочці.

— Кількарічна практика?

— Два роки.

— Я його візьму, — сказав товстячок. — Мені потрібний на побічний завод до кухні.

Через хвилину Валло включив «Гарант», обережно виїхав з гаражу, і, розглядаючись, повів його поміж інші автомашини, що стояли на подвір'ї.

— Напрям в Шацу, — сказав товстячок, коли вже виїхали на дорогу.

Валло включив третю, потім четверту швидкість і вихрем погнався по дорозі.

— Добре. Завтра наступиш до праці з цим «Гарантом». Будеш розвозити пиво по будівельній площі. Склад у ЦМД.

— Що це є?

— Центральні механічні дільні — майстерні. Це он там, всередині фабрики. Заявишся у диспетчера. Повертай назад. Мешкати будеш в гуртожитку на Терасі. — Товстячок вийняв з кишені записник, накинув кілька слів, дав Валлові: — Це даш домохазяйці Федорчаковій. Блок Ясен, секція II.

2

Вже смеркало, коли автобус доволікся на Терасу — нове селище Кошиць. Тут і там поблискували світла у вікнах поверхових будинків. У вечірньому присмерку коробки сірих поверхових будинків, з-поміж котрих одні випинались вище за інших, — виглядали як небосаги якогось малого Нью-Йорку.

На другій зупинці Тераси з автобусу вийшов Валло і з кількома галасаючими підлітками, з перекинутою через плече спортивною сумкою, пішов за поданою адресою. На порозі показалася літня жінка сильної кості, з обличчям мужнього вигляду. На кінці носа мала світлий рубець. Волосся попелясте і довге, на шиї трохи закручене. Стояла у дверях в старих штанах, заштопканих на обох колінах. Взяла папірець і його документи, і за хвилину повернула, випровадивши його на другий поверх.

— От, тут будете мешкати, — сказала домохазяйка, — ідіть там сам. Я туди не піду. Тут тимчасово мешкає мій чоловік. Знаєте, тепер з ним не говорю, -- винуваю усміхнулась домохазяйка.

Валло вклонився жінці, пішов у кімнату. Довга кімната з одним вікном, сімома ліжками, чотирма скринями, з одним столом, малим столиком і кілька стільцями, була чиста. Двоє з мешканців — Йозеф Веселка, чех з лисиною як коліно, тільки над вухами йому чор-

ніло кілька довгих волос, делікатно зчесаних у зад, три рази розведений автокраніст, грав в шашки з Франтом Голубом — «чехом» від Лабірця. Голуб ніколи не признався, що його колись дома під Бескидом похрестили Федором і що він по національності українець. Ще в тридцятих роках пішов у Чехію, вивчився на кравця, і тільки закінчив ремесло, зараз же його покинув і дався на мандрівниче життя.

Перед розбиттям бувшої Чехословацької республіки робив у Брні кольпортера газет, ходив по ярмарках як фальшивий гравець з горіховими шкаралупами, — «понорками» і картами, був любителем всяких бійок і приятелем домострадаальниць. Був і партизаном. За свої партизанські заслуги зараз же після війни отримав гостинницю. Теж розлучений. У нього ще повно чорного волосся. Вуглясте обличчя з гострим носом і заламаними повіками було ще досить молоде і ніхто б не сказав, що Франтові вже минуло сорок п'ять років. При усмішці повний рот золотих зубів блискотів слиною. У його приплюснених очах відбивалась злодійкувата минулість. Він рідко говорив про своє життя. Зацікавленого завжди відбив одним реченням: «То біло поднебі»... Кілька разів караний. З того один раз на два роки за спробу втекти за кордон. Тепер він зварювач на металургійному комбінаті у фірмі «Прага-потрубі».

— Котре буде моє ліжко? — запитав Валло, придивившись до всіх.

— Последні вод вокна! — підвів голову Франта на Валлу. Він спочив трохи очима на його високий і худий постаті і, посміхнувшись, моргнув до Веселки.

Валло підійшов до вікна, де було вільне ліжко, поклав на нього свою сумку. Другі два мешканці, молоді підлітки, з-поміж своїх ліжок на відстані чотирьох метрів займались киданням ножів у скриню. Один тонкий і худий, із загнутим гострим носиком, нагадуючим дзьоб сови, сидів з окулярами проти сонця, щоб не було йому помітно синяків, які вчора дістав на вулиці за хуліганство від органів безпеки. Він був одягнений в шкіряній куртці, під нею легкий пуловер, а під ним матроська сорочка. На жовтих ногавицях, припасаних ременем, біліла велика кінська брячка. За хуліганським сленгом називали його «Мікі». Інакше його громадянське ім'я

Мікулаш Цибрик. Другий підліток Алфонз Краткий, дещо менший, осмаглого обличчя, з одутими грубими губами, з коротко пристриженим волоссям був лише у кремовій сорочці і в чорних ногавицях.

— Гергот, нехте того! — скричав Франта на хлопців. — Днес нато нені поднебі!

Підлітки зразу перестали кидати, бо вже не один раз скоштували мускулистих Франтових рук. Пустились, посвистуючи, до шелестячого твісту. Обидва вони водоінсталатори.

П'ятий мешканець — Віктор Кіршбаум, родом десь від Штосу, з німецьких мандаків. Мешкає в гуртожитку вже півроку. Прогнав його батько з дому. Причина не проста: як повернувся з військової служби, закохався до своєї мачухи на тринадцять років старшої від нього, на п'ятнадцять років молодшої від його батька. Вона, тридцятирічна, кохалась з ним, коли його батько ішов на роботу, а увечері виходив з мачушиною сімнадцятирічною дівчиною, від її першого чоловіка. Двадцятидварічний Віктор, високий мужчина, гарного обличчя, що міг би бути і фільмовим артистом, має за собою вже кілька правопорушень. Він замкнена і агресивна вдача. Віктор ще не мав і сімнадцяти років, як поколов свого молодшого брата, який потім і помер. Другий раз він дістався за ґрати, коли вже мав вийти із війська; також за різню. Удвох грали біліард об заклад. Як він програв, його противник сказав: «Скінчено!» А Кіршбаум непередбачено взяв ніж і — встромив у нього. Віктор стояв перед дзеркалом, чесав густе, блискуче чорне волосся. Підтяг кравату, повертаючи головою перед дзеркалом, ще раз зайшов гребенем по волосся і вийшов із кімнати.

Шостий мешканець — Штефан Федорчак. Мужчина з метровими плечима вширину, з ведмежими руками та з перепитими очима. На товстій голові, що виглядала як миска, сиділо кучеряве волосся. На перший погляд — людина з кам'яної доби. Йому сорок років. Працює як бетоновський майстер. Уродженець із Земплина, сім разів караний. Коли він посвариться із дружиною, і то звичайно тоді, коли дістане гроші, завжди іде спати сюди. Він тепер сидів за другим столиком, їв солонину, попихуючи її до рота ножем.

Валло присів на вільний стілець біля столика, за яким сидів Федорчак, задивився на нього.

Федорчак підвів на Валлу великі, з підлитими мішками, очі.

— Маєш апетит? На, відріж собі, — подав йому ніж.

Виголоднілий Валло відрізав добрий кусок солонини і хліба, їв, аж слина збіглась у роті.

— Ти звідки? — спитав Федорчак.

— З Братіслави, — сказав Валло, смачно обернувши в роті солонину з хлібом. — А ти?

— Я з Михаловець, — земплинська кров, — тупо посміхнувся Федорчак. — Коли хочеш, то собі ще відріж, а як ні, то відложу, бо іду до сусідів грати в карти.

— Дякую. Мені вистачить, — сказав Валло. — А що граєте?

— Коли що: Очко, Фербля, Фаер...

Валибук підвівся з-за стола, спритав солонину до скрині і, відфукуючи, відійшов з кімнати; за ним вийшли, сміючись, і обидва підлітки.

Валло випив води, підійшов до стола, де Веселка з Франтом все ще грали в шашки.

— Граєте в шашки?

— Вшак відіш, не? — омерзіло, хмурячись відповів Франта, бо Веселка викинув йому одну шашку.

— Виджу, — сказав Валло.

— Так нач се пташ? — і Франта, усміхнувшись, заслинив зуби.

— У котрій фірмі працюєте, товариші, — тихше запитав Валло обидвох.

— Потрубі-Прага, — відповів Веселка.

— А скільки заробите?

— Ти толік урчіте невиделаш, — усміхнувся Франта. — Тісіц ш'єтсет залога а зровна толік — додатек. Пенез — як сметі.

Валло відчув погірдливість у цих словах сутулатого мужчини, від якого віяла олов'яна сила, і сказав ущіпливо:

— У кого гроші, а у кого розум.

— Ти урчіте маш розум за велике... Віш, цо тім мислім?

Валло подивився на Франту, звузивши очі.

— Цо се на мене так діваш пітом'є!

— Думаю собі своє...

— Цо так нагодов?...

— Що поки хтось в житті через щось прокопается, я завжди це перескочу.

— Єном аби си не зламал ногу! А у мене се ті муже подаржіт!

— Франто, не млув такгле, — сказав Веселка, пересуваючи «даму» на інше місце.

— Просім те, але нех млуві розумне. Я немам рад кеці а збиточне ржечі, — сказав Франта і глянув на Валлу. Він хвилину слідкував, смакуючи його очима, і розреготався.

— То є але сіла в те палиці...

— Сила належить волам, а люди мають розум!
— подразнено сказав Валло.

Франта кинув на нього косо зрізані повіки, мовчки впився в нього оловом налитими очима.

— Так, як кажу, — сказав Валло, нерухомо дивившись на Франту.

— Віш, цо йсеш ти!...

— Що?

— Обічейна філцка. Просім те, недівейсе на мене так пітом'є. Ти мене ніц неуделаш. Стократ ніц, віш!

— Сто рази нічого забило осла, — спокійно сказав Валло.

— Так, абих ті незломіл ваз! Ти, пітомче!

— Але нех того, просім те, — подивився на Франту Веселка. — Ти тагнеш!

Валло махнув рукою, пішов до свого ліжка. Йому хотілось закурити, але не було що. Питати вже не хотів від них. Роздягнувшись, ліг на ліжко. Руки поклав під голову, приплющив очі, задумався... «Життя — гній... Одним від нього цвітуть квіти, другим будяки... Нещасливі ті діти, що родяться з любові... Трирічного мене мати залишила під чужою хатою, цілого в струпах. Мариться мені, як крізь сито, як я тоді плакав під стіною у подертім візочку. Дощ зі стріхи лив прямо мені на голову. Потім мене взяли чужі люди. Пізніше мені про це розказали. Виростав я тонкий і високий, як конопля. Із своїх ровесників я завжди був найвищий.

Лише що я змігся на власні ноги, пішов на вулицю. А потім з іншими дітьми пішла мандрівка... Нічліг на вокзалі, під стінами дач, під мурами Братиславського замку... Крадіжки, бійки, пригоди... Закінчив я горьківський «університет». Та він мені не потрібний... Не маю від нього диплому... Що вже людина прожила за тих двадцять вісім років... Арешт за украдену автомашину, другий за хуліганство, коли наша компанія на смерть замордувала людину. До дідька з таким життям... Не тішить мене ніщо. А коли мені і пригодиться якась радість, то вона триває завжди лише три дні, а потім знову забуваю про все і знов приємною з горілкою... Якось вже треба було б жити... Завжди зосереджую думки, що почну нове життя, але вони мені якось розсиплюються, і я знову і знову п'янствую, не ходжу на роботу... Ах, чорт із ним!.. Коли думаєш про смак вина і жінок — робота засмердить!.. Подібний я до вовка, коли в ньому збунтується кров, вилізе і на козу, а потім її з'їсть... Противний я сам собі. Не вмію жити... Я, як кінь, на якого потрібна узда. Тим, що я володію трьома мовами, прочитав багато книжок, що у мене засіб слів, міг би заставати і функцію прем'єр-міністра, але нема витримки. З нею би не міг ані папір розношати до клозетів. Мабуть, на причині тут факт, що я дитина вулиці... Ніколи не бачив живого батька, ніколи він мене не погладив. Коли мені його вказали на фотографії, я мав тоді двадцять років. Шукати не було інтересу. Буває, що мене тягне вичиняти всякі глупості, а потім плачу. Здається, що у мене розколота душа. Інколи придушую в собі те добре, що в мене є, хоч і знаю, що роблю погано. Мабуть, бог при назначуванні талантів та добрих властивостей до мене підійшов вже з порожнім кошиком... Ех, нащо так мучитися на цьому світі!.. Відчуваю, як коли б мав викрадену голову. А чорт з ним!.. Ще так не було, щоб якось не було... Що робить моя трирічна дочка... Як вона до мене простягала ручки... Яка вона миленька... Ох, скотина ти, Яно!..»

Він підгорнув ріжок подушки, щоб краще лежалося і намагався заснути...

Ранок. Крім Цибрика, Краткого і Валла, які ще одягались, решта мешканців вже була на роботі.

Валло високий, як чорногуз, босим пішов до умивальника у білому трічку.

Цибрик вийняв із своєї скрині дводецову пляшечку горілки, налив до келишка, яким закручувалась пляшечка.

— Ходи з нами випити. — Цибрик подав келишок Валлові і, глянувши на його груди, прочитав татуований лозунг над індієм під пальмами. Усміхаючись, вигукнув: «Гельп індіанос!»

Валло глянув на свої груди, розкрив нашироко рота, сказав: — Віват! — і перекинув келишок.

У спільному сміху перехрестились руки.

— Що означає цей лозунг? — спитав Цибрик.

— Гельп індіанос? — Здрастуй, індієць!

— Ти, старий начальник, розкажи нам щось про себе, — сказав Краткий. — Як можна швидко відчинити вікно автомашини?

— А хіба ви не живете на цій самій планеті, що і я? Ножами кидати вмієте вже добре. Тільки відваги вам бракує. Між іншим, це не велика штука. Взяти гумову вішалку. Вона легко приссється до вікна автомашини. Потім з нею добре шарпнути і вікно стягнеться.

За спільного сміху всі вийшли з кімнати.

На лівому боці дороги, що біжить в напрямі Молдави, Валло на «Гаранті» зустрічає великий понад шістсотгектарний мурашник. Де тільки оглянешся, кипить робота. Поміж розбудованими об'єктами всіма напрямками женуться вантажні автомашини, гуркочуть багри, поквикують бульдозери, шуркотять крани, тягаючи вгору залізні конструкції. Десь всередині посвітує локомотив, що тягне повні вагони змонтованих конструкцій. Гукають автобуси, які привозять людей на робочі зміни і відвозять.

Валло приїхав перед їдальню побічного Залізо-
обробного комбінату. Тут вже стояло кілька автомашин.
Шофери чекали, покурювали, бавились анекдотами. Одні
розвозили їжу до осередків і буфетів, інші привозили
із склепів до складу продукти або інші матеріали.

Валло запер кабінку, поздоровився із шоферами,
розпитав про кухню.

— До ваших послуг, — сказав Валло, даючи
папірець завідувачу кухнею, літньому чоловікові у бі-
лому халаті.

Кежмарський пробіг очима по папірчику, сказав:

— Будете розвозити пиво по будівельній площі.

— Продавати за гроші?

— Так.

— Хіба я маю їздити за робітниками?

— Вистачить на них загукати. Вони збігнуться,
як вівці. Не бійтесь. На перший раз пішло з вами
диспетчера.

До канцелярії увійшла ще молода жінка з вільно
розпущеним волоссям зеленого відтінку.

— Ну, тут є якраз наша завідувача складом, пані
Гітка. А це наш новий працівник, — звернувся до жі-
нок Кежмарський. — Вранці дасте йому пиво.

Валло непомітно виструнчився і вклонився жінці.

— Пані Гітка, зайдіть до диспетчера, нехай на
цей раз піде з новим працівником по будівельній площі.

«Знову забув моє ім'я» — подумала жінка.

В кабінці автомашини разом з Валлом їхав диспет-
чер. Невеликий чоловік. На обличчі, що виглядало як
підопшва, з низько оброслим чолом, стомлено сиділи
глибоко запалі, залякані очі. Великі вуха смішнувато
стирчали на маленькій, скривленій трохи на правий
бік, голові.

— Ідемо в напрямі коксовні, — сказав диспетчер.
— Рівно, потім направо.

Валло у білому халаті з «Гарантом» переплітався
поміж багри і вантажні автомашини. Назустріч йому

спішили розбудовані об'єкти, високі конструкції, комини, від половини до верху сфарблені червоно-білою шахівницею; з них ще не димилось. Автомашина з бетонової дороги пішла розкопаною землею біля велетенських залізобетонних холодильних діжок, де моталось багато робітників. Сонце пригрівало, виблискувало в калюжах від вчорашнього дождю. Повітря чистими хвилями трепетало над розпаленими конструкціями, що лежали на землі.

Валло відхилив двері кабіни, висунувши голову, сигналив довгими гудками і вигукував: — Пиво! Свіже пиво!

Робітники в зелено-жовтих мундирах вівцями розбіглися до автомашини. Валло попідкасував рукави на чистому білому халаті, нашвидкоруч відкупорюючи пляшку за пляшкою, давав робітникам пиво, відбирав гроші і встигав ще кидати різні примітки, забавляючи робітників.

— Ну, їдемо далі, — сказав диспетчер, — щоб я тобі все показав. Це велетенська площа. Довга шість кілометрів, широка три.

— Чого так поспішати?

— Маю багато роботи, — змурився диспетчер.

Валло взяв з кабіни десять пляшок пива і, попиваючи з диспетчером, поїхали. По дорозі зупинялись біля багристів, зварювачів, робітників, що клали нові колії або копали канали. Пиво ішло нарозхват.

Поїхали аж на долішній кінець будівельної площі. Автомашина повзла по вибоїнах, поміж трубопроводу, калюжі, поміж будівельний матеріал, де ще не була прокладена дорога, де робітники бетонували, мурували або копали ями для стовпів.

— Пивоооо! Пивооооо! — кричав Валло і довго сигналив. Це все зникало у сплетінні звуків залізних ударів і гуркотячих бетономішалок. Валло чокнувся пляшкою з диспетчером, усміхнувся:

— Хай живе мир!

Випили і поїхали далі. Валло повільно вів автомашину, минаючи навпроти поспішаючі вантажні автомашини, багри і автобуси і розглядався по будівництві. До очей кидались різноманітні розбудовані будівлі, гали, огорожені склади з будівельним матеріалом; величезні

диски, повні олов'яних кабелів; на громадах лежали рельси; гадюками купчились в'язки бетонної сталі; темно синіли поставлені, та ще незафарблені величезні бляшані бочки.

Робітники мурашками проходили поміж склади, балки, конструкції, у зеленожовтуватих робітничих одягах, багато разів не знаючи один одного, нагадували полонених. Декотрі з них мали визначено на плечах або на руках абревіатури різних фірем, як ВСЖ¹, або широкі червоні банти на лівій руці з ініціалами ОБП².

Валло дивився, як землеміри вимірювали ділячки на нові об'єкти, дороги і майбутні парки. На залізних стовпах високо над дорогою простягались газопроводи. На них вогнем поблискували зварювачі. Він переїхав впоперек величезного колосу розбудованих об'єктів, адміністративних канцелярій, складів, їдалень, буфетів, що нагадували розбудоване місто.

— Зупини тут, — сказав диспетчер. — Вигукни клаксоном, побачиш чорноволосу краністку.

Валло поглянув за краном, що обережно піднімав залізні конструкції понад сірі сіті, подібні до рибальських черпаків — охорона монтерів. Валло заїхав на край дороги, протяжно загукав клаксоном. Потім вийшов з кабінки, закивав монтерам пивовою пляшкою.

Монтери, поспішаючи, зізали вниз з задієних конструкцій. Валло, стуливши руки біля уст, міцно закричав на краністку. Вона відповіла йому, замахавши рукою, і за хвилину була вже біля автомашини.

— Ей, маєте ви працю, — показала білі зуби краністка у синьому комбінезоні. Вітер злегка злетів, розпелешив її рідке волосся.

— Напевно, не кращу, як ви, голубко. У висоті, в чистому повітрі. А ще, до того, маєте можливість дивитись на гарних хлопців.

— Можемо вимінитись.

— А ви шоферуєте?

— Вмію.

— То краще ходіть зі мною як напарниця. Я тут новий. Не визнаюся тут в місцевості.

¹ Східнословачкий, металургійний комбінат.

² Організація безпеки праці.

— Іншим разом з вами поїду, — вона оглянула Валлу, усміхалась і перехилила з пляшки пиво.

— Як часто тут гуляння?

— Три рази до тижня. Приходіть, погуляємо.

Чепурна краністка кліпнула краєм правого ока, замахала легко рукою і, виструнчено граючи всім тілом, подалась до крану.

— Фер дівка, що? — моргнув Валло до диспетчера.

— Двадцятьп'ятькорунівка.

— Не розумію.

— Переночує тебе за двадцять п'ять корун.

— Стоїть і більше, — сказав Валло і відкрив по дальшому пиві.

Вітер пригнав повітря, насичене розпаленим залізом, димом з коксу і толового паперу, та вифуківі газу незчисленних вантажних автомашин, що спочивали на будівельній площі.

— Половину пива вже маєш випродано? — спитав диспетчер.

— Мабуть, — буркнув Валло.

— То ходім ще далі продавати.

— Що ти, здурів? Їздити в такому болоті! Мені вже не хочеться. На здоров'я! Знаєш що?

— Ну?

— Поїдемо з пивом на село.

— Що ж ти...

— Що, ти боїшся? Хоч побачиш, як виглядає село.

— Що ж — я село не бачив?

— Та нічого. Хоч і бачив ти, та ще побачиш.

Валло штовхнув диспетчера в автомашину, поїхали. Дорогою навпроти них бігли легкові автомашини всяких марок, різних будівельних фірем. Автомашини зупинялись біля шлагбаума. Постовий поглянув документи пасажирів легкових автомашин, підняв шлагбаум і автомашини рушили потоком.

— Ти куди? — зупинив постовий Валлу.

— Ідемо за пивом, — збрехав Валло. — Робітники помруть від спраги.

— Та лише довезіть, бо і мені вже язик в'яне, — сказав постовий і підняв шлагбаум.

Автомашина вибігла на асфальтову дорогу, погналась поміж зріючі зерна. Валло посвистував якусь мелодію і час від часу, усміхаючись, кліпнув оком на диспетчера, якого вже ломив сон від п'ятої пляшки пива.

— Слухай, а той, завідуючий кухнею, мені подобається. Хто він такий?

— Він? — розплющив очі диспетчер, якому не тримались повіки. — Він хороший хлопець. Бувший офіцер.

— А чому його звільнили?

— Через жінку. Вичиняла йому такі штуки, що мусив звідти йти геть.

— Які?

— У барах гола танцювала.

— А це хіба погано? — і Валло розсміявся. По паузі додав:

— Та чом її не копне?

— Вона його копкає. Розводяться.

— А дітей мають?

— Двоє. Одно невласне. Взяв її приспанкою. Інакше шиковна жидівочка. Поки мав добру платню, як офіцер, мала і домохазяйку.

— Скажи служницю. Що вигадуєш якісь домохазяйки, — буркнув Валло.

— Першу дитину мала від свого чоловіка. Його забрали німці до концтабору, де і загинув у газовій коморі. Кежмарський її взяв, як кажу, з дитиною — дівчинкою. Тепер вона волочиться з якимсь адвокатом. А адвокатава жінка, коли довідалась, що він ходить із цією жидівочкою, підрізала собі на руках жили й померла...

— Строкато тут. Це починається мені любити, — сказав Валло. Він виставив лікоть на віконну раму, вдихаючи аромат поля, кохався краєвидом.

— Минуле майже плакав, — вів далі диспетчер.

— Дурень він, — сказав Валло. — Хіба мало жінок?

— Є їх габадей. Тільки у нас скільки їх. Переважно розлучені. Аж з Чехії приходять легкі за мужчинами суди.

— Всюди їх досить. А тепер, через матримоніаль-

не оголошення в газетах, їх як грибів по дощу. «Характерних, чесних, розлучених не з власної вини, які би хотіли іти з кимось спільною дорогою...»

— До пекла, — усміхнувся диспетчер.

— Так, як кажеш, — ствердив Валло. — Є це чортова сім'я, ці жінки...

— Мар'єна Грабаль через матримоніальне оголошення дістала вже понад п'ятдесят листів. Читає і сміється. А коли їй треба, зловить, кого схоче.

— Хто вона?

— Ну, ця складниця, що видала тобі пиво.

— Ага. Вона нічого собі...

— Ну, бородавочки має нівроку... — сказав диспетчер. — Та ще лише двадцятьсімрічна. Кожного тижня інакше перемальовує волосся.

Автомашина гналась Східнославацькою рівниною. Поля ожили жнивими. Гуркотіли комбайни, косилки. Від спеки задихались люди. За ними білили крижі свіжо скошеного зерна. Під високим шатром синього неба стрілами перелітували сталеві птиці, і тільки за ними громом гуркотів звук їхніх моторів. Автомашина зупинилась. Валло вийшов з кабіни, закричав вголос на артільників, що неподалік від дороги складали за самов'язалкою покошені снопи. Люди куропками пурхали до автомашини. Валло поскидував з «Гаранта» ящики, повні пива. Він брав по п'ять корун за пиво із пляшкою і весело покрикував: — Іщі маме, іщі даме!

Не минуло кілька хвилин, як все пиво випорожнилось із ящиків.

— То заробіток, що! — сказав Валло. — А не там у болоті по всяких дротах і вибоїнах лізти за робітниками.

— Мені все одно, — сказав вже добре піднапитий диспетчер. — Головне, щоби повнився план. Аби премії дістати.

— Це вже слово, — іронічно сказав Валло.

Повертаючи назад, у фабрику, Валло весело по-свиствував і похвалював собі сьогоднішній робочий день. Питав диспетчера про жінок. Автомашина монотонно гуділа, а під брезентом дзеленькотіли порожні пляшки.

— Підеш і завтра зі мною? — спитав Валло.

— Я не можу. Але Гітка з тобою може піти.

— Скажи їй.
— Ти сам зайді за нею. Мешкає в «Білому домі».
— Де це?
— У Шаці найвищий будинок. Блок № 33. Але уважай на сторожа у формі з порожнім пістолетом.
Валло весело розреготався.
— Не так сторож важливий, як орган безпеки. Вони ловлять мужчин, коли ті залишаються ночувати біля жінок.
— Це як гарем. Кажеш, доглядає їх сторож і безпека. Весело тут буде, — сказав Валло. — Починається мені тут любити, — і усміхнувшись, муркнув лише так для себе: «Гельп індіанос!..»

4

Йозеф Бегун, шофер на ВСЖ, готувався у туристичну подорож в Угорщину. Його дружина Ганка з радістю пакувала йому в чемодан сорочки, підштанки, особисті річі. Часом нахилилась до нього, цілувала його тонку ший. Співала в ній двадцятьшістьрічна молодість. Була на сім років молодшою від свого Йозефа.

— Щоб ти не забув мені послати з Будапешту відкритку!

— Тату, а мені що принесеш? — усміхнулись до батька малі, як терочки, оченята малого Дьодька.

— Що-небудь тобі принесу. — Йозеф їмив хлопчика на руки, кілька разів завертівся з ним і підніс його до стелі.

Ганка взяла запакований чемодан, Йозеф на руки Дьодька і всі троє вийшли. «Народна площа», що вела поперед їхнім будинком, купалась у задущливій літній спраготі. Два кроки — і зупинка. Йозеф у синьому італійському макінтоші і в чорному французькому береті не виглядав на шофера, але його струнка і не дуже велика постать нагадувала скоріше якогось артиста чи фільмового камермана.

Тихим шелестом пригналась «шістнадцятка». Майже півпорожній автобус плив асфальткою поміж будинками. Ганка усміхалась на Йозефа. Тішилась, що на майбутній рік поїде і вона з ним. Цього року не мають стільки грошей, щоб обом їхати. Але на другий рік безумовно з ним поїде.

Від автобусової зупинки до залізничної станції пішли пішки садом генерала Петрова. В чашах дерев співали солов'ї. В парку сиділи закохані і подорожуючі, що чекали на поїзди. Попелястою дорогою через парк сюди і туди сновитали люди. Ганку охоплювало якесь почуття благоспокою. Здавалось, що все, що тут бачить, належить їм троїм.

Поїзд рушив. Ганка заплакала і білою хустиною помахувала Йозефові, поки поїзд не зникнув з виду.

Вже в Угорщині, на якійсь невеличкій станції, Йозеф побачив дівчину, яка підбігала із пакунками на станцію; поїзд вже-вже мав рушити. Йозеф швидко вискочив з вагона, поміг дівчині з пакунками до вже рушаючого поїзду, а сам вскочив аж у другий вагон.

За кілька хвилин Йозеф, задихаючись, присів до молодої мадьярки. Він, знаючи досить добре по-мадьярськи, завів розмову. Незабаром в купе опинились лише вони двоє. Він доторкнувся до її густого темного волосся, сплетеного в косу, коли вона показувала йому свої фотографії. Скоро довідався, що її звуть Ілонкою і що йде до свого вуйка. Брав її за руку, блаженно усміхався. Відрекомендувався як чехословацький журналіст, назвав і назву якогось журналу. Сфотографував її в купе і вже, як старі знайомі, пліч-о-пліч, дивились вікном на угорську рівнину. Від спеки тремтіло повітряне море. Зігнутими бабами стояли верби на левадах, білілись скирти соломи. Біля доріг співали абрикосові сади. Деся далеко над обрієм розрізаним ананасом червоніло сонце в ледь сиріючій імлі.

— Ходить зі мною до мого вуйка, — сказала дівчина.

Йозеф поцілував їй руку. Сонце сховалось за обрій.

Ганка із сином встала із лавки і парком пішла до міста. Вже четвертий раз ждала на станції Йозефа, а він все ще не прийшов. Навіть і словечка не написав. На вулиці зустріли приятеля Йозефа — Данка Прокоповича. Ішов з дружиною.

— Йозеф вже дома? — спитав Данко.

— Уяви собі, що його ще немає. Якраз іду із станції. Щоб з ним щось не трапилось...

— Не турбуйся, прийде, — сказала Ружена, куца, але гарна жінка. Вона взяла Ганку за руку: — Ходи, зайдемо десь на каву.

— То краще ходім до мене.

Погодились.

Ганка зайшла до магазину, взяла літер Кубинського коньяку і всі поспішили до трамваю. Двійка зупинилась на своїй кінцевій зупинці. Витрясла пасажирів. Від ветеринарного факультету вони ішли трохи пішки, потім в кінці вулиці загнули вправо на «Народну площу». Літній вечір полонив Кошиці. Від Горнаду линув приємний охолоджуючий вітерець і доносився звідти голос гітари. За плечима їм тратились звуки відзвонюючих трамваїв.

Ганка розпалила всі чотири газові плитки. Розрізала старі булки на коцьки, разом з грибами кинула до каструлі і за хвилину гарячий суп був вже на столі.

На грамофон поклала пластинку. Кімнату наповнила чеська пісня «А живот се сміхом дал...»

— Бачиш, наш татко ще не приїхав, — сказала Ганка, гладкаючи хлопчика по голівці. — Може, приведе тобі іншу маму, — і Ганка голосно розсміялась. —

Спільний сміх перервав дзвінок. Хлопчик побіг відчинити двері і коридором пролунав дитячий голосок:

— Та-а-то прийшов!

Йозеф мав веселий настрій. Привітавшись зі всіма, з чемодану поклав на стіл «барацковицу» і утер-

ський салам. Ганка підбігла до нього і за своїм звичаєм вкусила його за шию.

— Чом ти так довго не приходив? Ми тебе ходили стільки разів чекати. Правда, Дьодьку?

— Я міг і скоріше прийти, — сказав Йозеф. — Але один мадьяр покликав мене на Сольне озеро...

— А може якась мадьярка, — усміхнулась Ружена.

Йозеф посміхнувся також, розповів кілька пригод з подорожі. Між тим Ганка заглядала у чемодан. Помітила фотоапарат. Якась думка їй підказала вийняти фільм: «Чекай, чи мій мужочок не має якісь любки нафотографовані. Візьму його проявити», — подумала.

Йозеф обернувся до Ганки, ворухнув вухами, на чолі посунулась йому шкіра, підвищеним голосом сказав:

— Залиши це.

Ганка посміхнулась і далі дразнила, викручуючи фільм.

— Кажу тобі, залиши це!

— Мужичку мій золотий, ану, не сердися.

Йозеф хворобливо підвів очі під повіки, гукнув:

— Кажу, не бабрай!

Він вискочив з-за стола, вирвав Ганці з рук фотоапарат. Ганка засоромилась.

— Я знала, що ти поводиш себе глупо, але не знала, що це ти можеш доказати і при людях! Ти цинік!

— Так. Я цинік і буду циніком, — сказав Йозеф, ворухнувши вухами.

— Ти вже зовсім не маєш розуму.

— Але знаю, де продають вапно.

— Ну, дурна же це відповідь!

— На! — залунав тріск руки, і на хвилину зазмерла кімната.

— Що ти робиш, Йозеф! — Прокопович зірвався зі стільця, уткнувши в нього голову з наскоченими очима. Ще хвилинку, і він, мабуть, схопив би Йозефа за його тонку шию. Але Ганка кліпнула оком і відсунула плечима Данка. Відгорнувши волосся, сумно сказала:

— Признаюсь вам, що не знаю, чи я б на світі ще знайшла такого індивіду...

— Іди, бо ще тобі вліплю... — захмурився Йозеф.

— То кажеш жінці, чи служниці?! — Ганка блиснула на нього очима. — Ти собі таку знайди, яка дозволить тобі стільки себе мучити. Я досить вже натерпілась. Не хотів ти мене убити струмом? Газ пустив на мене, а сам пішов геть. Прийшов аж над ранком подивитись, чи я вже мертва...

— Візьму собі таку, яка буде мене слухати, — буркнув Йозеф.

— Можеш собі взяти Власту або Єву. Обидві на картотеці проституток.

Прокоповичівці встали з-за столу. Ружена тихо сказала:

— Ганко, життя таке, що кожний мусить принести щось на вівтар. — Вона засоромилась перед собою, бо згадала, що сімнадцятирічною дівчинкою в Остраві закусила до забороненого яблука. А Данко про це все знає...

— Хіба я мало принесла жертви... Це знаю лише я, він, і моя мати... Не соромиться... Жалкую лише батька...

Ганка розплакалась.

— Я йому даю гроші, як власна жінка, а він дає їх Власті, старій курві. Купує її, аби її тільки втримати.

— А я пригадати тобі?! — затис зуби Йозеф.

— Можеш. Маю тисячі можливостей скочити, де хочу. Але не за гроші, за любов, — і Ганка кинула на себе власним болотом, про яке Йозеф тільки догадувався.

Прокоповичівці подались до дверей.

— Зачекайте мене. Піду і я з вами. Не лишуся йому тут катувати. Ходи, Дьодьку, відведи тебе до бабусі.

Вже два тижні, як Ганка спала у Шаці в канцелярії підприємства «Горнад — їдальні та реставрації»,

де працювала як головна контролерка. Спала на залізному ліжку, яке їй привіз Данко Прокопович з дому. Вона сьогодні поїхала в Кошиці. Знаючи, що вдень Йозеф на роботі, спокійно вийшла горі сходами на четвертий поверх. Замок у дверях був ще той самий. Перед тим кожного разу, коли вони посварились, Йозеф завжди вимінив новий замок. Але, як тільки подобрились, знову дав їй ключ.

Зі скрині взяла собі білизну. Зайшла до кухні, і вийшло так, як би була кимось прикликана: на столі лежав лист з Угорщини, вже розпечатаний. Прочитала: «... Безмірно я була щаслива, коли одержала Твій лист. Мій батько проявив фотографії з того фільму, що ти залишив у нас». Ганка не видержала, заглянула у конверт. На стіл висипались дві фотографії формату листівки. Йозеф тримав руку на плечі дівчини з косою. Брюнетка щасливо посміхалась. Одну фотографію поклала собі у ридикюль. Знову заглянула у лист: «Так неймовірно це звучить, як коли б це і не була правда, що ми тоді познайомились у поїзді. Не можу забути на ті серпневі вечори... Чую Твій голос. Йожку, який Ти був своєрідний. Щастя тобі сяло з очей. Не знаю, що я би дала Тобі, коли б ми могли ще зустрітись. Мої батьки Тебе часто згадують. Пластинку, яку Ти мені залишив, щовечора слухаю, і пригадую Тебе, Сольне озеро... Твого листа прочитати — велика насолода. Видно, що Ти журналіст. Коли подорожуєш до Відня? Надіюсь, що Ти мені звідти надішлеш листівку. Йозеф, нетерпеливо чекаю, коли будемо могли знову зустрітись. Сердечно цілує Тебе Ілона».

«Журналіст»... — Ганка загоріла ненавистю. — Ну, і вміє же він брехати... — Думка про нього їй загрязлась черв'яком і не відступала.

Йозеф глянув на стіл і зразу впізнав, що дома була Ганка. Заглянув у конверт, кинув ним на стіл. Ані не переодягався, збігнув вниз і на позиченому від сусіда мотоциклі погнався у Шацу.

За вікном канцелярії «Горнад» була тьма. Потім зразу пішов густий дощ. Ганка сиділа обперта об стіл; біля неї, на ріжку стола, сидів Данко. Мовчки наслуховували, як краплі дощу бубнували по шпихах вікна. Тримав її за теплу руку. Розжалений якимсь внутрішнім гнівом, поривчасто зітхав...

— Не люблю Ружену, — сказав півтихим голосом. — Принесла на світ трое дітей, але не люблю її. Життя з нею, ніби гра на сцені...

Блискавка прорізала небо. Данко на мить увидів Ганкине обличчя. Була як вимріяна принцеса у казці. Схопив її за плечі і міцно притис до себе. Відчув тепло її грудей там, де мав розстібнуту сорочку.

— Чому не любиш свою жінку? — спитала Ганка, звільнившись із його рук.

— Тому, що дійсне життя переживаю, як сон. Уві сні ж бачу дійсне життя... — сказав Данко. — Коли я був два роки в арешті через манко, Ружена ходила з іншими... Я їй дорікав, а раз і побив. Тоді привела батька, також лісника, як і я, разом із Руженою хотіли мене вбити. Рушницю я знайшов у її ліжку. Боюся її.

Дощ лопотів по стрісі. Обое слухали музику дощових краплин і вітру.

— Здається мені, що ніби хтось стукає на зовнішні двері, — насторожився Данко.

— Це вітер.

Двері зразу міцно заgrimали. Ще раз. Потім гриміння перейшло в бурю. Данко встав.

— Не йди нікуди, — напівшепотом сказала Ганка. Але Данко це не чув і пішов коридором. Двері відчинились до темної ночі. Жмут проміння з електричної лампочки в руках людини, що стояла перед ним, перерізав дощові батоги, осліпив Данка.

— Ганка тут?

Данко впізнав по голосі Йозефа.

— Є, — відповів невпевнено.

— А що ти тут робиш?!

— Помагав Ганці при інвентурі...

Чотирикутна лампочка мигла в повтірі. Перед очима Данка розсипалось тисячу іскор. В губах засолоділо...

Данко повернув у приміщення. Подався до умивальника, виплюнув зуб.

Ганка засвітила. Данкові із надірваної горішньої губи з лівого боку стікала кров до умивальника, пасьмами кололась у воді, вертілась біля відтоку.

... Ранковий промінчик спочив на вікні. Вітер розганяв набряклі хмари. Крізь щілини віконних рам тислось свіже повітря.

Лежали тихо, як по купелі. Її рожеві руки пахли свіжим хлібом. Пробудились. Ганка глянула на його надірвану губу, усміхнулась, подумавши: «Один за любов платить життям, інший тільки зубом...»

5

Валло вийшов із буфету «Дубрава». На тротуарі, зараз же за буфетом, зустрів вже піднапитого Федорчака. Купа тіла ліниво рухалась під напасованим піджаком. Потискував грубі, тверді долоні міцних рук, що терпили від бетонарської праці.

— Ну як, робота іде? — ліниво розтяг губи Федорчак.

— Гаразд. Ходи на півдеци. — Валло поклав йому руку на широке плече, втягнув до буфету.

— Тут ні, ходім до корівника, — сказав Федорчак.

— Що за корівник?

— Ідально так називаємо, — сказав Федорчак.

— Ти ще тут не був? Ходи, бо вже ідуть робітники, потім не дістанемось до прилавку. Бачиш тих, що ідуть в синіх мундирах? То монтери. Ми їх називаємо «парадесантниками» тому, що вони завжди першими у корівнику.

Обидва повільним кроком пішли за монтерами до подовгувастого будинку, на фасаді якого висіла таблиця з написом: «Ідальня». Будинок назовні виглядав дійсно як корівник. По лівому боці від дверей тягнувся довгий прилавок, за яким стояли дві буфетарки, пода-

ючи їжу робітникам, і двоє розливальників. Перед задньою стіною тягнувся інший прилавок, на якому стояли скляні вітринки, повні ковбас, сирів, завиначів... На правому боці кілька вікон... По середині на цементній підлозі, на залізних ніжках — малі подовгувасті прилавочки з темнорудими дерев'яними дошками, біля яких настоячки можна поїсти і випити.

Валло взяв шість пив, щоб потім, коли ще захочеться випити, знову не стояти довго у черзі, як навалиться повно робітників. Приставились з Федорчаком біля вільного прилавочку, чокнулись і нараз потяг півпива із склянки.

Валло дивився за робітниками, які тут моталися вже від ранку, і п'яні ричали, кожний свою нуту.

— Сьогодні «мурницький день», — сказав Федорчак, кліпнувши оком, назначуючи тим, що і він до цього належить. — В понеділок завжди так буває. Мурники, теслярі залишаються дома на фушки. А робітникам теж не дуже хочеться до роботи. Поприносять із дому самогонку, і вже п'яними приїхавши до роботи, далі п'ють і гуляють.

На кількох місцях заговорили різними мовами: словацькою, угорською, українською і циганською, і все зливалось в ярмарочну нерозбірливу белькотню. І то тут, то там тяглись різноголосні співи.

У середині, біля одного прилавку, дрімав якийсь п'яний, високого росту робітник. Його голова часто неслухняно падала тоді, як чорне волосся пасьмами злітало в очі. Біля нього стояли якісь дядьки з рюкзаками на плечах — видно, нові бригадники. Вони несміло розглядалися поміж робітників, випитували на ситуацію, як і що.

Високому робітникові знову зірвалась голова. Він ледве розплющив закаламучені очі, і помітивши біля себе бригадників, уривками почувши їх розмову, гукнув:

— Чому було вам сюди іти! Заробіток слабкий.

— В артілі стільки не зароблю, — відізвався один із дядьків. — Центнер зерна мушу віддати за вісімдесят крон, а картоплю за сімнадцять.

— Тут сімнадцять крон дістанеш щодня відлучного, — сказав тверезий робітник, що пив пиво за дру-

тим плилачком. — Та могли б ми і більше заробляти, коли б не мали стільки рідні. Помагали ми Албанії, а вона на нас обернула хребет. А тепер треба помагати і тим, і іншим, і хто знає кому ще... Приятелюємо із самими слабими...

— Замовкни! — окликнув його хтось із робітників, що разом стояли із ним за прилавком.

— Що «замовкни!» Та ж це пишуть і наші газети, що помагаємо, — і оглянувся.

— Але не даром.

— Ну ти там був і знаєш...

— Ей, так, так... — сказав Валло, ніби про себе, почувши таку розмову, стоячи з Федорчаком з другого боку прилавку.

Незадоволений робітник глянув підозріло на Валла, захмурився.

— Це було і тоді так, і тепер так. Лем же це не може бути до безконечна «так, так». Людей не можна дурити...

— Так, як кажете, — сказав Валло, сягнув за другим пивом і задивився на двері, де двоє літніх циган їмилися за груди, щось сварились, потім один одного цілував і, взявшись за плечі, заспівали.

В другому куті від дверей зірвалась бійка і Федорчак, який вважав себе покликаним розбирати бійки, махнув собою туди.

— То є тотальне опудало, цей корівник, — сказав Валло до робітників. — Чому тут не мають порядних столів і стільців?

— Були і столи, і стільці, — сказав хтось із робітників. Тих робітників, які вранці засілись випити пива і вже їх не можна було вигнати на роботу.

— Трудящі миру, — закинув Валло.

— Мгм..., — буркнув незадоволений робітник, — най мені ніхто не каже, що цей корівник побудований для робітників. То би міг бути так для биків.

— Це ж є для биків на двох ногах, — сказав Валло із затриманим сміхом.

— А чому ви не співаєте?

— Скоріше би плакати, — сказав той самий робітник.

— Чому?

— «Чому»? Робітник візьме кусник дроту, то зараз протоколи з ним пишуть. А що бульдозер загорне до землі кабли, купи заліза, про це і собака не брехне. І сьогодні бульдозер загорнув у яму новіцький фурик. А кого це болить, що на купі скам'яніло п'ятдесят центнерів цементу...

— А що, так вам погано тепер жити? — запитав знову Валло.

— Я не знаю, хто ви, краще помовчу, — сказав незадоволений робітник.

— Це правда. Мовчати — золото. Лише за це мовчання людина не дістане ані сотика. А щоб ви знали, що і я робітник, тут вам моя легітимація, — і Валло показав мозолисті руки.

Робітники, що стояли біля цього прилавку, зівали і хмурились не знати на кого.

У «корівник» почало сходитися хлопство. Ставали в ряд за пивом, наче б ішли міруватися, і обступали довкола прилавки, випиваючи пиво з коров'ячою жадобою. Зі всіх боків крутився дим, в ідальні засмерділо рибою, тютюном і людським потом. Спів, корчмарський гук, сміх, брязгіт пивних стаканів чулися біля кожного прилавку.

Недалеко від прилавку, де був Валло, стояв, спершись об стіну, літній циган з трохи закривленим носом, з очима битого собаки. Він провів смичком по струнах скрипки і загравав якусь протяжну мелодію. Валло помітив у цигана на правій руці крім п'яťох нормальних пальців ще шостий тоненький палець, що зрослося лежав через мазильний палець.

— Слухайте, а знаєте ви «Гумореску»? — запитав Валло музиканта і почав йому насвистувати.

Циган, посміхнувшись, хитнув головою і почав жваво та рухливо, але притишено торгати смичком, виграваяючи Дворжакову «Гумореску».

Між тим повернувся Федорчак і, почувши заквилити скрипку, затяг:

Випровадз ме, дзівче,

Поніже валала...

Федорчак співав, аж на шиї напружились йому жили, хитаючи головою до цигана, щоб той йому грав.

Циган замовк, засунув скрипку під праве плече.

— Море, та що не граєш! — гукнув Федорчак до скрипача і ричав далі.

Циган усміхнувся очима на Валлу, даючи відчутти тим свою культурну перевагу, натягся до нього і, хитнувши головою у напрямі Федорчака, шепнув: — Гаджьоновта, — і голосно розсміявся.

На дворі вже стемніло. У «корівнику» блиснули світла. Робітники і далі пили пиво, курили і розмовляли: тупо і без інтересу дивились перед себе. Хтось сміявся, хтось лаяв, а хтось скрипів зубами і болюче зітхав. Це була купа живого м'яса. Їм не було потрібно ні книг, ні газет, їм не було відомо та й не потрібно було знати, хто це такий Мікеланджело, Діккенс, Чехов чи Шопен... Для них одна мета — заробити гроші, багато грошей. Одні, щоб за них побудувати або докінчити розбудовану хату а протягом тижня після роботи співати у «корівнику» і на гуртожитках пити самогон, грати в карти — одинокий інтерес до «самодіяльності». Інші знов роздумували, як провести вечір із жінками.

Валло пустив язик на різних мовах. То говорив по-словацьки, то по-угорськи, то кидав жартами на російській мові, а якщо часом знайшовся мандак, говорив з ним по-німецьки. Він чванився, що був матросом і артистом. З кожним, хто гуртувався біля нього, переходив на ти, платив пиво, розважав дотепами. А Федорчак тільки нишпорив очима по людях, інколи з нічого тріснув п'ястуком по прилавку, аж надскочили склянки, даючи тим відчутти силу, а потім давав себе цілувати, благодати і перепрошувати.

Робітники, хто п'яний, хто хмурачись і лаючи, а хто зі співом — виходили з «корівника». Декотрі ще розмовляли і зупинялись перед гуртожитками в поверхових будинках, що виглядали як палати колишніх поміщиків. В інших гуртожитках, де ще світилось, ревів спів п'яних робітників.

З «корівника» вийшов Валло з Федорчаком. Запалили по сигарці.

— Де підемо тепер? — спитав Валло.
— До «Білого дому».
— Та ж його сторожать, ні?
— Ага. Крім старого дядька цигана, сторожать і члени СНБ¹.
— Сторожать, як парламент.
— Сьогодні понеділок — всі будуть п'яні, і сторожі.
— Є тут добрі жінки? — спитав Валло.
— Є тут добра одна самка — енергійна брунетка. Баба, як машина. Нічліг маєш у неї обезпечений.
— Не ця Кристинка, що працює зараз біля мосту на тому високому крані?
— Ага, а ти її вже знаєш?
— Колись продав їй пиво.
— Крім краністки є ще тут одна складничка.
— Знаю і цю, це наша складничка — Грабальова.
— Ну, так, — протяг Федорчак. — Тоді не треба тебе вести, як до бугая.
Обоє вийшли до освіченого коридору «Білого дому». Котячим кроком брали по два сходи. На першому поверсі на довгому напівтемному коридорі, де світила лише одна лампочка в кінці, старий циган — сторож, для «серйозності» одягнений у форму, з порожнім пістолетом крутився на коротких чеператих ногах, як муха в циліндрі.
— Бачиш, вже п'яний. Вже го хлопці напоїли...
Обоє котами пурхнули на другий поверх. Федорчак три рази підряд задзвонив коротко на двері Грабальки. В одвірку показала жіноча голова.
— Що є? — спитала жінка, і в голосі її відчулося, що не бажає ніяких відвідин.
— Вибач, Мар'єно, але тут є новий шофер, а рано би хотів скоріше взяти пиво...
— Буде на це час вранці.
— Що тобі сьогодні, що ти така?..
— Не маю охоту...
Грабалька помітила Валла за плечами Федорчака.
— Ну, але... заходіть.

¹ Корпус народної безпеки

— Іди, Яно, — штовхнув його поперед себе Федорчак. — Мар'єна, не знаєш, яку програму має сьогодні Кристинка?

— Я не її театральна референтка.

— Севас, Мар'єна, подивлюсь там, — і Федорчак піднявся на поверх вище.

Валло зачинив за собою двері. В малій кімнаті на три рази чотири метри, по обох боках стояли ліжка, під вікном стіл. На скрині електрична плитка. В лівому куті на землі лежав телевізор. Вся мебель, що тут знаходилась — дві ліжка, стіл, скриня, — крім телевізора і двох покривал, належала фірмі Гутних ставеб. На ліжку біля скрині лежала п'ятирічна дівчина. Вона була накрита покривальцем. Звільнивши собі руку з-під нього, відгорнула із чола жовті волосинки, отупілими очима заглядала на мужчину.

— Пробачте, що трохи не прибрано, — виправдалась жінка, схвильовано збираючи з стола лепорела і книжечки дівчинки.

— Будь ласка, присядьте. Я така розлючена, що страх.

— На кого?

— Сама на себе, — сказала жінка. — Відчуваю, як я поступово втрачаю себе, як тупіють мої почуття...

Вона кинула поглядом на Валла. Він дивився на неї блискучими очима, співчутливо і жадно.

— Можу вам зробити каву? — спитала жінка, накинувши на себе темнорудий капот. Її м'яке блискуче волосся штучного зеленого кольору легко спадало на плечі. Вона підгребла його тонкими пальцями, запнула плити і присіла до столу.

— Прошу, закурить. — Жінка понукла гостя сигаретою і одну встромила у виблідлі од фарби губи. — Я сама не дуже люблю каву. Якось від неї рудіють мені очі.

— Думаєте? — з усмішкою подивився на неї Валло.

— Серйозно.

— Маю один рецепт.

— Який?

— За кожним разом, коли вип'єте каву — випити зараз же і відфарблювач.

— Ну, ви хороший! — усміхнулась жінка. — Я зараз відчула, коли вас рано бачила, що ви весела людина. Ви вже давно тут, у Шаці?

— Місяць, — сказав Валло.

— А я тут вже другий рік.

— І сама?

— Та ні. З дівчиною.

Дівчинка з-під покривальця боязко виглянула.

— А чоловік у вас є?

— Був...

— А чому якось?..

— Знаю, що думаєте... З часу на час завжди когось маю... Людина би сама здуріла... Але когось серйозного знайти — це важко. Не вірю вже в людей, — глянула з-під лоба жінка. — Все гунбунг. Я розлючена тому, що відізналась на один інзерат матримонального оголошення, а він? Подивіться, що мені пише...

Вона пішла до скрині і принесла звідти синій конверт, подала Валлові. Валло перебіг по ньому очима.

— Що скажете на це?

— Дурень... «Чи маєте здорові зуби, можуть бути справлені. У випадку, якщо маєте корчівки на ногах, не буду на вас рефлектувати...» — Торгується, як на корові.

— Бачите, — сказала Мар'єна, нахмурившись. — А це пише офіцер СНБ. Не вірю вже в ніщо. І хай ніхто не дивується, що я інколи зроблю і глупість.

Мар'єна пішла до скрині і повернулась звідти з пляшкою, в якій було ще два деци горілки.

— Понукну вас. Трохи мені ще залишилось, — сказала Мар'єна.

— Кубинський ром? — випивши до краплі, сказав Валло і поклав келишок на стіл. — Тепер цей ром популярний. А ви розведена?

— Так, муж мене бив. Ніколи не брав мене ніде із собою. Я від нього відчужилась. Тягла три зміни... в роботі, дома з дитиною, а вночі з чоловіком. Чоловік, як самець поза стадо. Наїстсья і скочить...

— А не думаєте про нову любов? — спитав Валло.

Мар'єна глянула на Валла, скривила губи в гримасу.

— Любов у жінки моїх років переважить розум. Жінка, яка за сьогоднішніх умов вийде заміж — ідіот! Заміж вийде лише така, яка потребує фірму, щоб за нею могла скрити свій бруд, або така жінка, яка не вміє сама пробитись життям. Сьогодні вже молоді не беруться з матеріальної заінтересованості, як наші баби і діди, але беруться і коли не цілком з любові, то хочби із симпатій.

— Так, як говорите, — притакнув Валло. — Так воно є...

— Люди б мали усвідомити собі, що і соціалізм підтримує родинні чвари. Твердимо, що ми культурний народ, а ми в тій культурі дуже морально бідні. Найбільш родинних чвар є у великих містах, де живе верхівка різних культурних установ.

— Це за кілька десятків років перейде і на село. Мужчини завжди будуть глядати нагоду...

— А жінки їм будуть завжди уможлиовувати, — сказала Мар'єна, усміхнувшись і додала: — Знаєте, який мій тип чоловіка? Коли має в собі своє «я», і коли чоловік не має освіти. Але коли бракує йому мужності, пробачте, він гірше баби!

Валло зразу розправив плечі. Поклав свою руку на її. Відчув, як в його долоні розігрівалась її рука.

Дівчинка заслонила очі, перекинувшись на другий бік.

— А ти, Йоланко, чому ще не спиш? — гукнула мати.

На дверях задзвонив дзвінок.

— Скажіть, що мене нема дома, — сказала Мар'єна і сховалась під покривало.

Валло відімкнув двері.

— Мар'єна дома? — питає жіночий голос.

— Нема її дома, — сухо відповів Валло.

— Тітко, мама дома, — озвався тонесенький голосок дівчинки.

— Пробачте, — сказала жінка в окулярах і пішла коридором до других дверей тієї ж самої буньки (в буньці, що складалась з двох кімнат і однієї кухні, жило всього шестеро людей. В одній кімнаті Грабалька з донькою, а в другій — чотири жінки).

По голосі Мар'єна впізнала Бегунову Ганку, що жила в другій кімнаті.

З коридору почулися жіночі голоси і регіт. Валло обернув ключем в дверях, випнув світло. Знав, чому прийшов...

Через півгодини Грабалька увійшла до своїх сусідок. Ганна Бегун сиділа на своєму ліжку, сперта плечима об стіну, штрикувала якусь дечку. З того часу, як Йозеф впіймав її з Данком, на другий день переселилась і дала собі нову зачіску на «Гавла», а також на очах поблизкували окуляри, недавно приписані лікарем. Була у розводі зі своїм чоловіком. Біля неї на ліжку лежала Марта Баер, з подібною зачіскою світло-каштанового волосся, на чотири роки старша від Ганки, з середньою освітою, тепер завідує в буфеті, замужня. Оскільки не мають власної квартири, теж мешкає тут, а її чоловік — в іншому гуртожитку. Марта страшенно мріє мати дитину, будь від кого. Вона тепер лежала на ліжку і читала любовні вірші із журналу «Жівет». Третя мешканка — Вікторія Сузі. Теж з середньою освітою, архівар підприємства. Відійшла від батьків, бо, як говорять люди, сама не знає від кого має дитину. Дитя дала до дитячого будинку, а тепер — свободна. Ніхто би не сказав, що вже має тридцять років. Стояла перед дзеркалом, розчісувала довге, як смола чорне волосся, причеплюючи його ззаду спинками. Четверта мешканка — хрома літня жінка, що у кухні видає харчові картки робітникам. Марія Рондзик, тиха і побожна вдовиця. Сектантка — адвентистка — по вечері завжди читала біблію.

— Ганно, ти мене шукала? — спитала Грабалька, зупинившись у дверях. Грабалька ще була розпалена, волосся на голові незграбно зачесане. — Я була по сигарети. Ти щось хотіла?

— Бачити нового пашаша, — сказала Ганка, стримуючи сміх, поблизкуючи очима до своїх сусідок.

Грабалька сказала стримано:

— Новий шофер. Прийшов сказати, щоб я вранці скоріше прийшла видати йому пиво для розвозу.

Ганка звучно засміялась.

— А коли б був і на те, на що ти думаєш, так що? Ти лише старайся про свою «залюбову»! Розводишся з мужем, як і сотні інших.

— Коли не може обробити «залюбову» власник, хай оброблює бригада... — докинула Ганка, все ще заливаючись сміхом, наче навіжена.

— З тебе якщо ніхто собі не стрілив ще, так це буде Грабалька, пам'ятай! — і біле обличчя Грабальки перемінилось на полум'я.

— Ти знаєш, з ким ти говориш!

— Ну, з тебе добрий кадер, лем як правда. Готельєрська школа, співпрацівничка розвідки... Ти, але тебе легко можуть ще замкнути, коли з тим будеш чванитися...

— Я горджусь, що я контрарозвідка, — підвищеним голосом сказала Грабалька.

— Контрарозвідка на ключову дірку, що роблять сусідки, — озвалась Вікі. Пішов ідкий сміх.

— Напевно, така ні, що ані не знаєш, від кого маєш дитину.

— Пек вам із такими жінками, — сплюнула крива адвентистка, тримаючи в руках біблію. — Ще таке огризство світ не бачив. Ісусе!..

Ганка сміялась, штовхнула рукою до Марти, навмисно, щоб це бачила і Грабалька.

— Що ти можеш насміхатись... Та ж тебе не пооначить лише той, хто не хоче. Сп'єшся, як свиня, а потім по тобі лізуть хлопці... Щомісяця даєш яшкраби, ані сама не знаєш, від кого вхопиш!..

Грабалька відвернулась, ніби піде геть і гукнула від дверей: — До мене прийдуть хочби справжні мужчини! Я хоч три рази звичайна складнича, але я три рази Грабалька!

— Звичайна курва! — крикнула Ганка.

— Напевно, не більша, як і ти! — кинула Грабалька.

— Маєш більше практики ніж сім поліцейських псів! Тебе би не задовольнив ані сам Бісмарк!

— Ти лише лягни собі спати, бо-сь спита, як свиня. А завтра знов будеш мати сексуальний день.

— Ти, ти... до рота не маєш що покласти, але до парикмахерської ходиш кожного дня.

— Тому, бо я Грабалька!

В коридорі зачулися кроки. За спиною Грабальки показалися двоє уніформованих членів органів безпеки.

— Що то ви ще не спите? — вони перейшли мимо Грабальки, яка трішки відступилась від дверей до тьми. — А, подивіться, Грабалька тут, — усміхнувся член безпеки, — напевно, сьогодні нікого не має.

Грабалька подивилась холодно на обох. В її очах горіла ненависть, яка її саму перепалювала на попіл.

— Подивіться, яка пишна, — сказав один з них.

Грабалька відміряно поповзла взором по мужчинах, сказала: — Коли б жив Франц Йозеф, так мене візьме за придворну даму!

— Постать маєте на даму, то правда, — засміявся другий член безпеки.

— Маєте в собі багато мужнього.

— Це і я знаю. Коли б я вас тільки раз копнула, то би вас ані Марія Терезія не позбирала!

Оба члени безпеки посміхнулись, знаючи добре Грабальку, а один з них сказав:

— Громадська думка про вас така, що ви дуже собі вибірлива.

— Та уявіть собі, що ані ви не приходите до уваги.

— Той ваш чоловік мусив бути під папучею, — знову зачепив Грабальку один з них.

— Ані не мав часу, — відома собі своєї енергії, сказала Грабалька. — Я ані собі не ціную такого мужчину, який не є на належній висоті. Коли я вгадаю його слабкість, так з ним біда. А потім такий мужчина міг би мати і сто п'ятдесят автомашин, віллу на Рів'ері, і так я його копну! Я вам скажу — ніколи я не ходила із звичайними мужчинами, завжди то був будь лікар, або інженер. Чого би я мала тепер ходити із звичайним монтером, щоб він мені ляпав глупості.

Ганка нахилилась до Марти і з сміхом шепнула:

— Сьогодні добрий був і шофер...

— Так, — сказала, аби щось казати, — і затягла:

*Мусел би то хлап биц,
Цо би ма хцел набиц,
Виберани...*

— Ну, так підемо подивитись до вас, чи не маєте там сьогодні якогось вибраного хлопця, — сказав член безпеки і кліпнув оком до жінок.

— Най вас бог боронить, щоб ви вночі прийшли до моєї кімнати! Я коли б хотіла когось привести, то ви би могли і на голову поставитись, — і Грабалька, усміхнувшись, пішла поперед членів безпеки у свою кімнату.

Коридором далі пішли тверді кроки членів безпеки.

6

В кімнаті від вуличного світла було видко так, що можна було і книгу читати. Крива адвентистка шептала якусь молитву. Вікі з підкладеними під голову руками і з відкритими очима щось роздумувала. Бегунка з Баєркою перешіптувались.

— Питаєш про мою першу любов?.. — сказала Бегунка і поривисто зітхнула.

— Хай ніхто цього не переживає... Як кожна дівчина, і я мала першу любов... Я тоді мала шістнадцять років. Ходили ми спільно на прогульки, зривали цвіти у полі... дізнавшись про це, батько побив мене так, що мала синяк на синяку (батько мав нечесні думки. Мабуть, знав, що я не його власна дитина... Страх, як огидно, коли про це згадаю. Ще далеко до знайомства із студентом, він часто залишився сам зі мною, брав мене на руки...). Пам'ятаю, я тоді була вся від крові від батькових побоїв, а він наче на заклик тоді прийшов до нас, взяв мене на руки, поніс до річки, обмив, а потім повів до лікаря. В той вечір я була його. Ходили ми рік: як гарно було тоді... Потім були зарученими. Цвітіння, неділя, тепленько, все розквітнуло, щебетання пташок... За два тижні після заручин пішов до війська. А потім... Потім мої батьки довідались про нього жакливу вістку... У нього була дитина з іншою... Я тоді страшенно захворіла. Дістала параліч лівої руки і ноги... Лежала шість місяців в лічниці.

Думала — не витримаю. Одне з ганьби, — друге, що я залишила школу в септимі. Ми розійшлись... Слухаєш, Марто?

— Ані не дихаю, — відповіла Марта, підсунувши подушку вище під голову.

Ганка стримано видихла, голосно проковтнула слину.

— ...А потім знов прийшло літо... Я була з подругою у ресторані, у «Парку». Було недільне підполудне. Музика вигравала млісне танго. На собі я мала одягнені рожеві шати, білу стрічку з великою машлею у волоссі. До столу підійшов парубок. Був стрункий, як молода тополя. Біла-біленька, як сніг, сорочка під чорним убранням... Знаєш собі уявити це, Маріє?... Розглянувся по дівчатах, і вклонився мені... Я відчула, як мені по лицю розлився теплий рум'янець. Зашелестіла шовковою спідницею і пташкою пішла поперед нього. Ми притислись до себе, як дуб до берізки. Ще тепер бачу, як він приплющив очі, набирив повітря у розхвилювані груди і шептав мені: «Яка ви гарна...». Признаюсь, я міцно стискала його теплу руку і в ритмі музики в тихому шелестючому тангу завмирили ми. Здавалось, що один пульс б'є в наших грудях. Музика панських циганів навивала солодку дрімоту; біля серця горів вогонь. Він усміхався до мене білими-білесенькими зубами. Ми таїли подих, з'їдали себе очима. Ох, як це було гарно... Він нахилився до мене, приплющив очі і в лагідному тангу півголосно декламував Волькера:

*Нейдржів се на себе усмали,
Потом се до себе замілювали,
У луцерни на набржежі,
А ліде стої яко образом
св'етем на ні біли
Наконец се spolu полібили ...*

— Чудово!.. — зітхнула Марта.

— Він нахилився до мене, поцілував і в той час на скрипці зразу лопнула струна. Я аж налякалась. Музика перестала. Відпровадивши мене до столу, шепнув: «Не хочете піти трохи охолодитись?..»

Я погодилась. Кліпла до дівчат, що виходжу на двір.

Ми пішли парком. Вітерець, насичений пахощами цвітів і трав, приємною аромою холодив розігріті обличчя. По-дитячому взяли ми за руки, вийшли на тротуар. Ішли мовчки, оп'янілі тугою. Дивились ми на себе, разом усміхались, разом приплющували очі, разом поривисто зітхали.

Літній вечір оповивав місто до своїх таємничих пелен. А ми ішли, ішли, зупинялись і знову ішли, і дивились на себе, і знову ішли далі...

Ми вийшли за місто. Засутеніло. Широкою стрічкою тяглась дорога поміж біліючу алею розцвілих черешень, що дружечками стояли край дороги. Ми йшли, схрестивши руки за плечима. Я відчувала, як серця товкли нам ковальськими молотами, а він, перехоплюючи дух, поривчасто напівшепотом говорив:

*За м'єсто шли, а вечер уж бил,
О ласку надармо нікто непросіл...*

Зупинились ми. Я обперлась об стовбур молоком наливої черешні... Вечірній вітерець зашелестів в чаші розцвілих бруньок; з неї снігом посипались білі пелюстки — запахло омліваючим ароматом медового цвіту. Ми мовчали, як літній вечір перед бурею. Говорили тільки десятими смислами.

«Ганка...» — прорік він спраглими устами і не-доказав думку. Пальці його зайшли до мого волосся, розгребли зачіску, і легкий вітерець погрався розкуйовдженим волоссям. Знесилений від спалахнувшого вогню, доторкнувся моїх губ.

«Ганка... як гарно... Правда, що гарно...» — сказав він і повів стомленими очима по сіріючій панорамі невиразних кущів, що розпливались крізь сутінь на синіючому фоні неба.

В чашах черешень переспівувались солов'ї і ми жадібно випивали сок першої нашої зустрічі.

«Ганка...» — сказав він непевно. — «Ти би вміла любити такого, який в житті вже був обманутий?»

Я мовчала, і замість слів — розцілувала його губи.

«Ганка!.. Ти плачеш?»

Я взяла його руку, гладила, скроплюючи її сльо-

зами. Він повернувся до мене, взяв обома руками за плечі, тихо сказав:

«Ганка, чому ти плачеш, скажи? . . .»

Я мовчала, а він мене цілував: губи, щоки, волосся . . . Болючо здригала грудьми, а він стояв наді мною, як стрілець над підстріленою пташкою, яка б'ється безнадійно з простріленим крилом. Тоді я йому розказала все про себе . . . Він знову нагнувся до мене, розцілував мої сльозами змочені щоки, тулив їх до себе, і, здається, що сам плакав . . .

На край сідала нічка, тихо і спокійно.

«Обом нам застряв терен . . .» — сказав він.
«Ганко, будьмо ми завжди своїми . . .»

Він схилився до мене, накрив своїми губами мої; перейшли ми рів і пішли поміж зелені, молоком налиті жита . . . Розпалені тугою випивали одне одного, потім ми замовкли і здавалось, що вітер, граючися хлібами, наче б шептав над нами Волькерову баладу:

Спрву се браніла,

Спрву се бала,

Наконец се але пржеце одевзда . . .

Ганка відмовчалась. В кімнаті було тихо, тільки Вікі потрошки хропіла. Адвентистці випала з рук біблія на підлогу. Марта, всунувши голову в подушку, здригала плечима, розплакалась.

— Чого плачеш, Марто? — здивовано глянула на неї Ганка.

— Нічого, лише так . . . — сказала, зітхаючи. — Прийшло мені жаль, що я за свободна не пережила такої весняної любові . . .

— Тоді у мене була любов, а тепер пекло . . . З чоловіком розводимось. Дивися, хлопчик мій у моїх батьків, меблі у Данка, а я живу тут. От і маєш «роман»! . . .

— У якого Данка?

— У того, що я з ним тепер ходжу. Шофер.

— А він свободний?

— Жонатий.

— Любов границь не має. Мій чоловік почав мене обманювати, бити, викинув з кімнати. В таких обставинах жінка найчастіше скрутить з дороги. А коли

б лише те... Жахливе трапилось в нашій сім'ї...

Заволоділа зворушлива мовчанка.

— ... Роман, великий роман був би з цього, що я прожила... Ах, велика він свиня!.. Кого видить, того і бажить... Одного разу привів додому якусь п'яну... Спимо всі троє. І, уяви собі, вночі мій Йозеф перекоївся до неї... Я зірвалась зі сну, думала, що вмру.

— І поплетене це життя, як джунгля... — зітхнула Марта, і сном надломлені повіки опустились на очі.

— Признаюсь, що тепер мені все одно... Я закохалась до Данка. Тим, що мій чоловік відбивав мене від себе, як бездомну собаку, змусив мене любити інших. Тепер люблю його.

— Данкова жінка не підозріває? — муркнула Марта.

— Мабуть, покищо, ні. Для ока я з нею приятелюю. Гроші їй позичаю, а вона ніколи не вертає... Кожна любов вимагає свою жертву... Маріє, ти би могла це прожити? Чуєш? Вже спиш? Заспала... От і не дослухала мій роман... Котра то вже година?..

Ганка глянула на годинник, що лежав на нічному столику, освічений вуличним світлом. Було вже по півночі. Тихо здригнула грудьми, накрилась покривалом.

7

Змучене місто поволі засипало. У вікнах будинків згасали світла, тільки головною вулицею, як навмисно, блимали неони. На Кошицькому Домі відбило вже північ.

Вулицями повертались запізнені хідці, тут і там на тротуарах тулились до себе закохані пари. Кілька з тих, що були на ловлі, щоб сповнити свій план доносів з підозри в антидержавному думанні, прикидались н'яними, чіплялись до хідців «прикурити» або спитати «котра година», щоб якось нав'язати розмову. Витували:

— Ні, сьогодні немає правди! Сьогодні кожний робить, що хоче. Люди терплять!..

— Кажуть, що маємо свободу!..

— Що, заспівати собі не мож?! В нашій республіці? То би ми на це подивились. Чого боятись? Кого?

Хідці добре знали, хто вони, не звертали на них уваги, побоюючись і рівночасно сміючись в душі, ішли далі.

Із гравецького залу готелю «Європа» висипалось кілька гравців, між ними Кіршбаум, Цибрик і Краткий. Вони перейшли пусту дорогу, на зупинці наскочили у самий задній вагон прибулого трамваю.

Літню нічну тишу розривали гуркотючі трамваї. Тут-там вулицею тихо пробігла автомашина. За містом вагони трамвая спорожніли. Троє хуліганів оглядали кондукторку, що трималась за поруччя сидіння і час від часу зівала.

Кіршбаум моргнув до своїх цимборів, і коли проходив біля кондукторки, блискавкою кинувся на неї, затулив їй рота. Цибрик схопив її за руки а Краткий зачер рукою у її службову сумку і взяв гроші.

Хулігани один за одним вискочили з трамваю. До тихої ночі рознісся зухвалий крик кондукторки і замовк.

У вестибюлі кошицької станції було темно і порожньо. Коліями гуркотіли вагони. Важко віддихувалч старі парові локомотиви, лунали гострі посвисти стрілочників, помахуючих каганцями. В чекальні подрімувало кілька старших пасажирів.

У станційний буфет, де ще світилось, кішками ввійшли хулігани. Розливальник сполоскав останні склянки, витер мокрий прилавок, готувався зачинити.

— Три пива, — буркнув Кіршбаум.

— Вже зачинаємо, — сказав розливальник, не дивлячись на нього.

Кіршбаум глянув на нього і відчув охоту його тріснути, але посередині буфету збачив трьох кремезних залізнодорожників, які допивали пиво.

Підкопилив губи, з яких можна було прочитати: «З тобою ми ще розрахуємось», і з своїма кумпанями подався геть.

Всі троє вийшли на перон. За хвилину до станції пригнався скорий поїзд. Вийшли пасажирів. Подались до виходу. Із групи пасажирів витративсь стрункий солдат з чемоданом і великим пакунок в руках, зайшов у вестибюль і подався до буфету. За ним повернулися і троє хуліганів. Коли солдат поклав на підлогу пакунок, щоб відчинити двері, Кіршбаум ззаду тарахнув по потилиці солдата. Коридором загриміло. З буфету вибігли залізничники і розливальник.

— Тогленц то йсем еште не зажил!.. Такові голобрадкеві сі доволи на те шагнуут. Круцінал з такових младежі!..

— Брату, добре ші їх виплацел, — заговорив шарішським діалектом залізничник. — Добре ші зробел, за то це хвалім.

Солдат мовчки глянув на залізничників, припасав опасок, в руки взяв чемодан і пакунок, вийшов із станції.

— То є банда, терайша младеж, — дорікав знову попередній залізничник. — То є вам так. Дакеди муй брат, цо днешка є гінженіром на ВСЖ, як бул млади, та бул скаут. Паметам ше, як ходзіли по гурох шпіваюци. Дакеди младеж бечельовала старших, гуторим, була то младеж. А днешкай маш ЧСМ. Ніч ім не поведз, бо еден во свезарме, други помоцна страж при жандарох, треци за тебу шпицлює, цо ти гуториш. Поведз му дацо, та на це нагутори, же це завру.

— Маш правду, — похитав головою інший залізничник. — Пішу о ніх, фотографую їх, в радіове гуторя о їх завезкох, кельо уробели кубикох компосту, а оні знаю, же то циганство, та ше з того регля.

— Їм жеби лем твіст.

— Тото, як гуториш. Танцовац до зошаленя, не робіц, а краднуц. Цо ім можеш зробіц. Далі завезки, одляпкалі ім, а оні ше шмею. Як їх школа виховала, таких їх ма. Цо зме себе наварелі, то маме.

Залізничники оглянулись навколо себе, помовчали. Розливальник, цо осторонь стояв і прислухався, сказав, цо у нашій республіці є багато здібних лю-

дей, але при цьому вони не здібні відсторонити нездібних, які стерпчують нам життя.

— Відзіш, так як гуториш. Маш вельку правду.

Розмовляючи, мужчини вийшли перед станцію. З Кошицького Дому куранти відбили першу годину по півночі, повітря пахло літом. В саді генерала Петрова, милуючись, щебетали солов'ї.

8

Коли Валло вранці пробудився, Цибрик та Краткий лежали на ліжках з кров'ю підлитими очима. Кіршбаум лежав накритий покривалом, ще хропів. Франта щось шукав в кишенях піджака і, заглядаючи на хлопців, усміхався.

— Йо, днес на то нені поднебі, клуци...

Валло зліз із ліжка, покривуючи на праву ногу, бо учора, як складав пляшки, недобре скочив; через те сьогодні не пішов на роботу. Придивляючись до побитих, також трохи усміхався.

— Що з вами, «старі начальники», — заіронізував. — Ви дали собі зобов'язання, яке не могли виконати. «Поднебі» було б, але треба вміти...

— Але не викладай. Ти тому акурат розуміш прд. Заїце се хита за уші а не за воцасек. То ржікам я. Я кдиж йсем бил ве ваших летех, клуци, так йсем то делал інак. Уж яко учеднік умел йсем боксоват. А потом, кдиж йсем делал капсарже, так йсем то делал так, же йсем найдржів панові плівл на кабат, а потом йсем се му джентлменски, яко, омлувил. З капеснікем йсем му то гезки очістіл, а кдиж йсем з праці бил яко готов, его пенеженка била з капси уж давно прич. Ржікам, то било іне поднебі...

Оба хулігани спробували усміхнутися болючими губами.

— І сьогодні є на те «поднебі», але, як кажу, треба вміти, — переконував Валло.

— Днес мушиш макат а држет губу!

Валло глянув на Франта, презирливо сказав:

— Ти коли гриміло, був у п'ятому класі.

У Франта косо зломилася брови. Здавалось, що його погляд проріже Валла.

— Послиш, не вртай поржад до мене, небо ті уделах пасеку, яков йси йеште немел.

— Та ж ти дрібний хлібороб.

Тупий удар і Валло на землі. В кімнату ввійшов листоноша.

— Є тут якийсь Валло?

— Це я, — сказав він збентежено. Підгорнув розтріпане волосся, відібрав поданий лист рекомандо.

Валло розірвав листа. Він і так знав, про що в листі розходиться — про невідведені гроші за пиво. Всунув листа у кишеню, усміхнувся до обох молодчиків:

— Гельп Індіанос!

— Ві Вади, — відздоровили оба хулігани, пробуючи на опухлих губах вичарувати усмішку.

В контрольній канцелярії підприємства з великим відчиненим вікном, через яке був вигляд на цілу панораму будівельної площі, було приємно. На червоному килимі, біля відчиненого вікна, стояла розквітнута липка.

Контролерка Ганка Бегун холодно глянула крізь окуляри на Валлу. Здалось їй, що перед нею стоїть статуя англійця. Вона німо глянула на Марту Баєр і обох залоскотав сміх.

— Що ви нам нового принесли? — запитала Бегунка.

— Ви ж мене тут покликали, — і поклав перед урядничку запрошення.

Бегунка кинула окулярами на запрошення, сказала:

— Ах, це ви той Валло?

— Так, — сказав він і пройшов рукою по зарослій щетині. Тому, що на нього задивились обидві жінки, він наче на виправдання, сказав:

— Наросла мені джунгля.
— Маєте ренесанційну бороду, — сказала Бегунка. — А то хоч би ви за ці соціалістичні гроші, як ви не відвели нам, дали себе оголити. Чому гроші не відвели?

Валло низив плечима, сказав:

— Я їх минув.

— Тисячу сімсот двадцять п'ять крон за такий короткий час?

Валло в думках уявив собі, як підряд за три дні був інженером в кофейнях «Слована», «Європи», «Імперіалу»... Жінкам імпонує, коли мужчина має гроші і титул та вмiє їх забавляти. Ах, чорт з ними.

Бегунка дивилась на нього нерухожими очима, які через окуляри здавались ще холоднішими.

— Бачите: коли ведмідю було добре, пішов танцювати на лід і зломив собі ногу.

— Прошу не ображати. Ви не покликали мене сюди для того, щоб мене лаяти ведмедем. Я міг також сказати про вас, що ви дивитесь на мене, як кобра, яка зразу скочить і вкусить.

Урядничка зупинила на ньому зір, помовчала.

Баєрка, не спускаючи очей з Валли, який їй трохи заімпонував своєю дотепністю, запитала:

— А звідкіля ви, молодий мужчино?

— Від тихого Дунаю, — сказав Валло.

До канцелярії увійшов завідуючий кухнею.

— Пане Кежмарський, знайомтесь з новим манкарем, — сказала весело Бегунка, і коротко пояснила, в чому річ.

П'ятдесятник з проріділим волоссям, під яким білілось тім'я голови, у білому халаті, зашпулив очима, опраєдними зморшками.

— Ах, це ви той голубок! Гарно починаєте! Ну, що ж з вами тепер зробити? Пішло його к вашому запарника, — глянув на Бегунку.

— Він вже не мій, — буркнула Бегунка.

Кежмарський глянув на Валлу.

— Можете йти. Завтра зголоситесь у шофера Бегуна.

— А з вашої платні будемо щомісячно стігати по двісті крон, — додала урядничка.

— Честь праці! — іронічно поздоровив Валло і пустився геть. У дверях зустрівся із складничкою Грабалькою. Вони поздоровились очима, усміхнулись.

— Увечері будеш дома, Мар'єно?

— Приходи.

Бегунка розсміялась.

— А ти відколи з ним на «ти»? — і оком кліпнула до Кежмарського.

— А тобі яке діло?

— Нічого, я лише так. (Грабалька злилась на неї ще з тодішнього вечора, коли перший раз побував у неї Валло).

— Знаєш що? Ти краще старайся перед своїми дверями замести.

— Ти звичайна селянко!..

— А ти?!

— Я? Я виросла на асфальті, а не на сільському болоті!

— Ти звичайна курва!

— Але, Гітко, що то говорите, — втрутився Кежмарський.

— Я вам ніяка не Гітка.

— Пардон, Мар'єна, — оправився Кежмарський, — заспокойтесь.

— Не менша, як і ти! — Грабалька, нахмурившись, трісла з дверима.

Кежмарський задивився у вікно. Його завжди розхвилював жаль, коли прийшлося йому слухати, як лаялись жінки. Це нагадувало йому власну жінку. З часу, коли розлучився, був часто сумним. В думках і тепер був біля жінки. Відвернувся від вікна, поривисто зітхнув.

— Любити людину, а не мати її, це щось страшне, — сказав Кежмарський без логічного нав'язання на попередню розмову. Він часто серед бесіди згадував про свій жаль і вже ніхто йому не дивувався.

— Справді, як ви тепер живете після розводу? — спитала Бегунка.

— Окремо. Я в одній кімнаті із сином, а в другій — вона із дочкою від першого її чоловіка.

— А розмовляєте з нею? — поцікавилась Бегунка.

- Лише тоді, коли їй треба гроші.
- А ви їй дасте?
- Інколи...
- То ви її ще міцно любите, хоч і розвелись...

Кежмарський задивився в підлогу. В його обличчі відзеркалювалась рабська душа, що вміє прощати вину, хоч би ніколи не вміла «Отче наш».

Уявив собі адвоката (колишнього крайового прокурора), доктора Дубинського, його добру жінку, яка, коли довідалась, що він ходить з його жінкою, підрізала собі жили на руках і померла. «Коли був ще майором, мала і помічниці».

— Забрало грошей — пішла у адвокатську по-
радню, стала секретаркою у доктора Дубинського і тоді
все почалось...

Відмовчався. Коли їх розлучили, як вийшов із
суду, подав їй руку і поцілував...

— Такої честі я від тебе не чекала, — сказала
тоді вона. «Ех, яке все це дурне...», — подумав.

— Ви її мусите страшенно любити!

— Не будь наївною, — перебила Бегунка. —
Ти думаєш, Марто, що ти не розведешся? Сьогодні така
жінка ані не модерна, якщо не розведена.

Кежмарському болюче затремтіла усмішка.

— Питаєте, чи я її люблю? Правда, що люблю.

— Ви би простили їй все? — співчутливо глянула
на нього Марта.

— Я б і не допустив думку, що вона грішна.
Лиш коли б хотіла повернутися...

Колись його жінка любила, а це його гріє й тепер.

Бегунка дивилась на нього, як на сироту, як на
бідолашника, який не має нічого спільного з колишнім
майором.

— Пан Кежмарський, в чому бачите причину, —
запитала Бегунка, — що сьогодні стільки розлучень?

— Здається мені, що на причині є теперішня
система — жінкам дає заняття. Завідуючий дістане
секретарку, до якої залюбить, а його власна жінка
вже йому не гарна. В неї нема часу прибратись, чепу-
ритись, бо має дітей, і вже її не любить.

— Ах, кожна людина по-своєму нещасна, —
зітхнула Ганка.

— То ж знаєте, — докінчував свою розмову Кежмарський, — бацилом людської душі є екзистенціалізм. Кожний женеться за грішми, кар'єрою, за славою... А ця метушня створює умови для перверзійної любові. А потім життя стає сірим, розколотим...

— Ми цьому не заборонимо, — сказала Ганка.

Баєрова задумалась. В її душі глибоко таїлась підступна думка: «П'ять років одруження, а власної дитини немає. А мені її так хочеться... Ой, боже, як хочеться... Що коли б...»

9

На подвір'ї побічного заводу сновигали шофери. Подвір'ям спішив згорблено Кежмарський з портфелем під плечем; на мотоциклі майнула Грабалька. Бегунка з Баєркою йшли виструнчено, щоб подразнити трохи шоферів. Але шофери у потоці жартів і сміху не помітили їх. Тільки Бегун проводив їх сумним поглядом.

Валло, який між тим зголосився у Бегуна, перейняв на себе ініціативу в розказуванні пікантних анекдот про функціонерів. Подвір'ям лунав тріскучий сміх.

— На посади мали б давати здібніших людей і знаннями, і спеціальністю, а не виключно тільки за знайомством, — говорив хтось із шоферів. — Потім не диво, що такі функціонери часто летять із своїх посад, як уламки тріснутого чавуна.

— Такі люди є важкими функціонерами у легкій вазі, — розсміявся Валло.

— Головне, що вони номенклатурні кадри і беруть гроші, — докинув хтось з гурту. — Вони мають право тебе повчати, бо вони, мовляв, на позиції...

— Ті говорять отріпані політичні фрази, яким легко можуть навчитись і папути, — сміявся Валло. — А таких фразистів не вивалити з їхньої позиції ані бульдозером!

Бегун з Валлом рушили до автомашини. Поперед

них перейшла архіварка Вікторія Сузі. Ішла парадно, на високих каблуках. Бегун на неї свиснув.

Оглянулась і зачекала.

— Знайомся, Вікі. Це мій...

— Ми вже знайомі. Чи так, пане інженер?..

Бегун витріщив очі.

— Не будь дурна. Це мій новий напарник.

— Ви не інженер?.. — здивовано гляділа жінка.

— Так, як кажете, — сказав Валло. — Але вибачте... Я ніяк не можу здогадатись... де ми влас- тиво бачились...

— Не пам'ятаєте?.. Ми ж разом з вами гово- рили.

— Вже собі пригадую... — напружив мозок Валло.

— Але ж ви... не мали чорне й довге волос- ся...

Вікторія сердечно усміхлась.

— Я мала тоді парохню.

— Тому я не міг вас впізнати. Вот, как оно по- лучилось, — сказав по-російськи фразу, бо згадав, що вона казала тоді, що вчиться по-російськи.

— А я думала, що ви інженер. Так тоді про вас казали в автобусі.

— Ще можу ним бути, — усміхнувся Валло. — Маю всі передумови. Сьогодні все можливе.

— Та ж ви володієте стількома мовами, що і по- декотрий інженер їх не знає. Да, дорогой мой!..

— Ах, сматри ти! А ви уже хорошо говорите, девушка. Можно вас пригласить погулять?

— Да.

— Ну, тогда хорошо.

Всі сміялись.

— Так, — взяв слово Валло. — Людина повинна багато чого вміти а при цьому не соромитись ніякої праці. Мене дасте до лопати, до автомашини, або до станка — це все одно. А коли хочете, буду вам складати і вірші, — і Валло моргнув на розквітнуту, усмішками граючу струнку постать.

— Ха-ха-ха! — сердечно усміхлась Сузі. — Ну, тоді складіть мені якогось вірша.

— Має це бути політичний, чи любовний?

— Зрозуміло, що любовний.

Бегун запалив сигарету, відкинув сірник. — От, складу вам вірша про сірники, усміхнувся Валло і витягнувся до пози декламатора; з пафосом досвідченого інтерпрета, почав:

*Ах, коли б ти мав таку міць,
Щоб ти вмів любов запалити, —
З багатьох сердець відійшла б ніч,
А день став би щастям горіти . . .*

— Браво-о-о-о, — Сузі заплескала в долоні. — Прекрасно, ви справжній поет! — і вона тепло потисла йому руку.

— Це дурниці, — сказав Бегун, бо йому не сподобалась Сузі, що виявила до Валла стільки симпатій. — Ходім геть.

— Я радію, що вас зустріла. — Сузі спочила на Валлові теплим поглядом і усміхнулась.

Зразу біля них зупинився мужчина. Він плеснув Бегуна по плечу, задивився на Валла, потім холодно звернувся до Сузі:

— Сьогодні хочу з тобою зустрітись. Будеш дома?

— Буду. Але я вже не у Шаці. В Кошицях я дістала гарзонку у робітничому готелі «Гутних ставеб».

— Агой, — махнув рукою Валло і рушив з Бегуном далі.

— До побачення, — гукнула за ними.

Обоє вклонились — і відійшли.

Валло пригадував собі . . . Це той, що тоді з нею їхав . . .

— Хто це він?

— Фелікс з безпеки. Має на старості шоферів.

— Ходить з нею?

— Не лише з нею. Виквітне там, де приліпиться.

— А вона?

— У неї можна випити келишок любові . . .

— В неї є щось привабливого . . .

— Як і в інших, поки не підкоряться, — цинічно усміхнувся Бегун.

Валло відчував до цієї жінки якусь особисту

симпатію, яку не відчував до всіх тих, що були в його руках тільки пристрасними іграшками.

Бегунова вантажна автомашина стояла біля кухні. Двоє студентів-бригадників вже давно понакладали куфи із стравою на автомашину, яку треба було розвести на різні місця, де працювали робітники.

— Сьогодні маршрут: Шаца — оселя Банков, Бочар, — сказав Бегун до студентів, які зникли під брезентом автомашини.

Тріснули двері кабіни і машина поїхала. Бегун вийняв сигарети, подав Валлові, щоб обом запалив. Дим скрутився, виліз щілинами розбитого «Гаранта». Навпроти них бігла вантажна автомашина «Татра-111». Коли порівнявся з автомашиною, Бегун зирнув вікном, помітив в ній любовника своєї дружини. Нахмурився. Щось півголосно залаяв.

— Сталося щось?

— Іхав він...

— Хто?

— Прокопович — любовник моєї жінки...

— Не розумію.

— Ходить за моєю жінкою. Розводимось...

Помовчали. Автомашина монотонно гуділа. На зустріч їй бігли придорожні дерева, телеграфні стовпи, незлічені автомашини.

— Ненавиджу її... Але інколи і жаль мені її. Обманює мене. Вертає мені мої прогрішки...

— А жінка де працює?

— Контролеркою в побічному заводі.

— Вона не така, в окулярах?

— Так. Ти її знаєш? — підозріло глянув Бегун на Валлу.

— Вчора я був у неї з-за манка.

Ранок пахнув свіжим повітрям. Автомашина гуділа, виспівуючи мотором. Раптом зупинилася.

— Севас, Власто. Ти куди? — гукнув з кабіни Бегун.

— На роботу.

— Сідай, підвезу.

Валло виступив з кабіни, поздоровив жінку. «Здається, не впізнала мене», — подумав Валло і вийшов на автомашину під брезент.

— Хлопці, ту приманюючий пах, — сказав Валло, шукаючи місця, де б присісти.

— Пахота, аж слина іде, — сказав один із студентів.

Валло відчув голод. Ще сьогодні нічого не їв. Не мав вже грошей. Відчинив вікно куфи, намацыв порцію м'яса, всунув до рота.

— Беріть, хлопці, і ви, — сказав, смакуючи м'ясо.

Студенти пирскнули сміхом.

Валло відчув у цьому сміху приниженість і хамство, став кепкувати.

— У соціалізмі людина має їсти за потребою і смаком. Народ мусить бути здоровий, бо хто буде будувати соціалізм...

Погоджуючись, сміялись і хлопці.

— Хіба не правду кажу? У соціалізмі мусимо бути веселими. Людина повинна вчитись жити й сама за себе думати. Кожний має сміятись. Кожний має бути вільним, жити без страху; їздити за кордон, любити жінок... Чи життя при соціалізмі має бути інакше?

Студенти не переставали сміятись. Автомашина зупинилась біля ідальні «корівник». Студенти з Валлом взяли за роботу — стали носити куфи з їжею, хліб, булки, ковбасу...

Власта, посміхаючись, вийшла з кабіни. Бегун взяв її за руку, говорив щось пестливо, штучно викручуючи глупі і неприємні гримаси. Крім цього, на лівій вишній губі робилась йому зморшка, наче б на тому місці був розірваний нерв. При розмові він часто підводив очі під повіки, гадав, що, мабуть, так гарно. Він рухав бровами так, що коли їх зморщив або звільнив, рухалась йому на голові шкіра разом з вухами. Тоді виглядав протиним і смішним.

— Власто, прийдеи ти до мене, чи я маю прийти до тебе?

Вона загадково посміхалась.

— Сьогодні дістану для тебе бони¹, — сказав дитячим пестливим голосом.

¹ кредитні папірці, які мають ціну чехословацьких крон — заміна за девізи (переважно з капіталістичних країн).

— Коли хочеш — принеси, — в'яло сказала Власта. — Агой! — і пішла хідником в напрямі своєї робочої ділянки — вербувального пункту.

Бегун у чорних штанах, в шкіряній куртці і з баретом, що сидів на голові, як у митців, нагадував балетмейстера. Котячими рухами зайшов у кабінку. Затягнувся димом сигарети. Граючись, випускав білі кільця диму, що розбивались на склі кабіни. Приплющував очі, кохався думками про уявну насолоду...

Валло запер за собою двері кабіни, сухо сказав:
— Можемо їхати далі.

Автомашина рушила. Бегун весело посвистував.

— Ти з нею давно знайомий? — запитав Валло.

— Що? ..

— Як ти давно з нею знайомий?

Бегун перейшов на свист крізь зуби, снував думки про Власту. По паузі спам'ятався.

— На що ти питався?

— Чи давно ти знайомий з цією жінкою.

— З котрою? — механічно відповів Бегун, зосереджуючи думки на її очі, волосся, рожеве тіло... Валло відмовчався.

Пройшло кілька хвилин.

— Думаєш, з цією, що тепер з нами їхала?

— Так, — сказав Валло сухо і без інтересу.

— Мабуть, рік, — сказав Бегун. Він коротко розповів про познайомлення з нею, про зустрічі і любовні переживання.

— Хто був її чоловік?

— Музикант. Гомосексуал. Тепер грає у «Порноці».

Автомашина бігла кошицькою рівниною в напрямі Бочара. Сонце зігрівало кабінку, повітря пахло полем, гуркіт мотора візувався в уха замість мелодії.

— Правду сказати, — усміхався Бегун, — не знаю, про котру рішитись, про Власту чи про Вікторію. Вікі гарніша, сам ти бачив, але вона торгує бульварною любов'ю. Дівчина з матурою, а так впала на дно...

— А Власта яку закінчила школу?

— Разом з моєю кінчають вечірню економічну.

Бегун стягнув вікно, в душі розлилась йому насолода напливаючих почуттів.

— А що би ти сказав про мене? — Бегун кинув очима на Валло. — Яка у мене освіта?

— Не знаю.

— Закінчена промшкола.

— Це катастрофа, — сказав Валло. — Я думав, що ненормально можуть жити тільки неосвідчені люди... А чому ти шоферуєш? —

— Дивує тебе, що? — сміявся Бегун. — Це задля помешкання. Колись я був ревізором працездатних машин. (Не сказав, що його звідти викинули). Тепер дивуєшся, що тебе возить матурований шофер, що?

— Мгм... — муркнув Валло.

Автомашина монотонно гуділа. Бегун оповідав різні любовні пригоди.

— Гергот, проживаєш саму романтику з жінками. А що Вікі?

— Звичайна проститутка.

Валло глянув на Бегуна. Очі недовірливо повторили запитання.

— Зовсім так, як кажу, — сказав Бегун і помуркуючи якусь мелодію, спокійно дивився на дорогу, що бігла сірим полотном навпроти автомашини.

10

Квартира Власти дихала приємністю. Відколи розлучилася, всю увагу звертала педантерії та гігієні. Букет свіжих жовтих тюльпанів стояв у брушеній вазі на трикутному світлому столику посеред кімнати. Біля граморадіо, під вікном зеленівся філадендрон. Підлога червоніла дорогим килимом.

У фотелі біля столика сидів Бегун у спортивному піджаку. Волосся блистіло від помади. Одяг пахнув фіялковим одеколоном. Йому було приємно сидіти у кімнаті із світлою мебеллю, яку доповнювали два оригінали краєвидів і більша фотографія Власти з дівочих років.

Бегун спочив очима на червоній валенді, кохався думками про пережиту на ній не одну казку...

Суд присудив їй автомашину, яку продала, а гроші вложила до цієї кооперативної квартири.

Власта у білому жупані поклала на граморадіо пластинку. Пролунала мелодія танго.

Бегун вийняв п'ятдесят бонів, поклав перед неї.

Він часто відвідував її квартиру. Полюбовник за гроші. Власта прижмурювала очі, коли приходило до цього. Тепер ця «лялька» виглядала противною. Знала, що він малодушна громадка нещастя, а чогось і сьогодні, як би з глузду зійшла, дозволила, щоб прийшов.

— Скільки за ці папірці?

Бегун незрозуміло глянув на неї.

Власта тільки що вийшла із ванни, пахла свіжістю, прикинулась резігновано, але рівночасно загадково усміхнулась.

— Не розумію цьому.

— Ганка твоя ще не повернулась?

— Чому міниш тему?

— Я вирішила закінчити цю гру...

Власта розсміялась, а Бегун, який не розумів цієї гри, був неспокійний і хвилювався.

— Що з тобою?... Власта... Ти щось змінилась...

— Ти маєш дитину. Вона мусить вас в'язати, — проговорила з неї розумна розважність.

— Не люблю її, — холодно сказав.

— Я думаю, краще перепросити її. Вона хоч і поблудила, але тебе любить своїм способом. Прости її. Скажи, хто з нас не грішний?... Всі ми слабкі... Коли б так трохи відгорнути завісу з наших душ, то ми б побачили, скільки в них огиди...

Бегун задумався... Згадав той день, коли залишився сам із свекрухою...

— Маєш правду.

Власта знову налила вина, сказала:

— Досить раз спіткнутися, і летиш прірвами на дно...

Він дивився, як вона відкинула волосся з чола, при усмішці робились їй ямочки на щоках.

— Власто, ходім ми спільною дорогою.

— Вона, здається мені, була б коротка... сіра і нудна. Наші вдачі різні — не зійшлися б.

Бегун підвів очі під повіки, косо глянув на Власту, затримав їх на одному місці.

Жахнулась. Дивувалась сама собі, що раніше не помічала його в такій «параді».

Знову докоряла собі, що підкорилась йому.

— Дивний цей світ, Йозефе, що? — сказала.

— Я тебе люблю... Без тебе мені не життя, — сказав гупо.

— Про любов так не говорять, — усміхнулась Власта. — Кожна любов сама продреться. Йод не кладуть на рану, але тільки навколо неї. Люди люблять почуттям, а не розумом.

Бегун не звертав уваги на те, що вона говорила, тільки котячими очима оглядав її груди. Взяв її за руку, потяг до поцілунку.

— Залиши, — відтягла руку. — Візьми собі назад Ганку. Розумніше зробиш.

Бегун натяг руку до її грудей.

— Не будь грубий. — Відкинула руку. — Любов цього не зносить.

Шарпнув її за плечі, притис і вкисив за лице.

— Ну і насильник ти!... Я цього не знала...

Аж тепер спостерегла, що грампластинка ішла на порожньо, поскрипуючи іглою. Виключила її, підійшла до вікна. «Розпочни щось з дурнем, то не дасть тобі спокою».

Бегун стиснув у долоні бони, сунув їх у кишеню. Півголосно буркнувши щось, вийшов з квартири.

Власта навіть не оглянулась. Дивилась бездумно вниз на вулицю, де снували люди, проїжджали автомашини і автобуси. Вона, тридцятирічна — в найкращому розквіті, а самотня. Думками повернулась до дівочих років.

Пекуча думка нагадала їй жажливу пляму, яку ніхто не витре з її душі. Вісімнадцятирічна дала обдурити себе незнайомому воякові у поїзді. Потім дала зробити собі аборт... З того часу не може мати дитину. Її чоловік ніколи цього не викинув їй на очі. Сам скривджений природою, водив до себе малих хлопчиків, купував їм ласощі... Розвелась, бо життя було для неї пустим. Заблудила сюди до Кошиць з північної Чехії.

— Куди лише доля не кине людину... — сну-

вались Власті думки. — Коли б бути ще раз дівчиною... Зробити когось і себе щасливим... Мати на руках власну дитину... Ах, ілюзії, чого зайво лізете в голову?... Здається, пропало вже все... Не вміла я зловити життя, вислизло з рук. Багатьом я роздала любов... А хіба це любов?... Це лише пристрасті.

На обличчя Власті випливали сльози. Лишила їх вільно котитись по щоках. «Бідна я мушка. Власто, чого ти плачеш?» — дорікала собі. «Не показуй світу, що тебе щось болить, бо тобі висміється».

Недалеко на вулиці помітила Гану Бегунову. З ким то вона йде? Якийсь він мені знайомий... Це він, що рано їхав з Бегуном... Цей шофер, що зголошувався перед місяцем у нас. Вже зловила його... Усміхаються. Куди ідуть?... Краде вона всіх, як сорока.

Відтягнулась від вікна, повільно підійшла до фотелю, сіла.

«Ах, Власто, яка ти бідна... Хотілось би тобі розкласти свій інструмент, щоб на ньому виграв найкращу мелодію любові справжній віртуоз, та немає його...»

Келих зашипів золотистим вином. Вона його зразу випила до дна і заплющила очі, ловлячи відбігнуті мрійливі думки.

Сиділи в ресторані «Парк». Зовсім не зауважували, хто приходив або відходив. Дивились на себе і говорили, як коли б були знайомі з самого дитинства.

— Пропоную перейти на «ти», — сказала Ганка Бегун, сміючись крізь окуляри. Її два спереду великі зуби доторкались нижньої не підфарбованої губи.

— Я вже тоді спостерегла, коли ти був покликаний до мене через манко, що ти мужчина, який і на вогні не згорить.

— Дякую за комплімент, — усміхнувся Валло. Він понукнув її сигаретою. Обидвоє випускали їдкий дим, що хвилинами робив їм заслону, крізь яку подитячому усміхались на себе.

— Ще раз те, що було, — сказав Валло до офіціанта, що пройшов мимо.

Ганка вийняла з ридикуля пуделочко з пудром, прикрасилась.

Офіціант приніс чай зі штоком, зазначив четвертий раз на папірець.

— Господи боже, та я вже буду п'яна.

— На наше знайомство і взаємні успіхи...

Спільно розсміялись.

Валло взяв її за руку, потис теплі пальці. Дивився на неї, як на одяг у вітрині, який міг би йому пасувати.

Під впливом алкоголю Ганка завжди підпадала нахильності віддатись кому-небудь. Часто міняла партнерів. Була одною з жінок, моральний профіль яких рівнявся нулю. Але вона також вміла бути і ніжною, зараз же вульгарною, доброю і рівночасно злісною. Вміла сміятися до ненаситності, але й плакати до розпуку. Вміла бути й розумною, коли хотіла.

— Кажуть про тебе, що ти дуже оглядаєшся за жінками, — весело сказала Ганка.

— Хто між жінками, той благословений.

— Говорять, що любишься тобі Вікі?

— Коли йти до пекла — то тільки на гарній кобилі, — Валло легко посміхнувся: — Вікі симпатична.

— Якась я сьогодні змучена, — сказала механічно Ганка. Почувала себе підпаленою вербою.

— Обожаю тебе.

— Для жарту це добре.

— Не віриш?

Валло взяв її руку, поцілував.

— Гарно пристане тобі ця зачіска. Зваблива. — Ганка знала, що це лише порожній комплімент, але й це робило їй добре. Відчувала, що вона вже неначе погаснута полум'я.

— Чого не любиш свого?

— Він грубий.

— А як це можливе, що його люблять інші жінки?

— Чваниться.

Притакнув головою.

— Вони люблять тільки його гроші та дарунки. Він не створений для любові — егоїст. Бридиться мені його фальшиве прикидування.

Відчував, що це в ядрі добра жінка, посередньо здібна, але нещаслива. Вона охоча за останні гроші принести хліба. Але чому не любить її Бегун? Її можна би любити. Жалкував її.

— Про мене не згадує нічого?

Заперечливо похитав головою.

Озвалась музика. Пішли танцювати. Слідкував за її поглядом. Ніжно усмінулась. Від столів здоровили її всякі мужчини. Видно, добра їхня знайома. До неї іде випити келишок любови, хто хоче.

— Подобаєшся мені, — сказала мило.

Засміявся, сміялась і вона.

— Я п'яна, — поскаржилась.

— Випроваджу тебе.

Ішли садом генерала Петрова. Сіли на лавку, з якої саме відійшли залюблені.

Літній вечір пахнув Кошицями.

— Ми, як діти, яким життя є грою, — сказала вона.

— Нещасні ті, котрі не вміли бути дітьми.

Була в його руках тільки сірником, який сьогодні запалить. Потім згасне і відкине...

11

Бегун, хитаючись на п'яних ногах, притримувався поруччя, ішов горі сходами. За ним тягався Валло, — також п'яний. Обое помаленьку добрались на четвертий поверх. Довго не міг трафити ключем у замок дверей. Намацїв у темі вимикач, засвітив. Зайшли у кухню. В умивальному дрезі, на креденці і на столі лежала порозкидувана непомита посуда. Обое присіли біля стола, закурили.

— Яно, від сьогодні будеш жити у мене, — сказав Бегун, приплющуючи очі неслухняними повіками.

— Справді не помиришся з жінкою? — спитав Валло, пригадуючи собі позавчорашній вечір у саді генерала Петрова.

— З курвою не хочу жити, — сказав Бегун і відплюнув собі. Він глянув на будильник, що стояв на креденці. Була перша по півночі.

— Виникнення одного життя є гальмом виникнення життя іншого, — буркотів Бегун, думаючи про сьогоднішній день на суді.

— Це занепадницька філософія! — механічно відповів Валло.

— Коли б не була на світі Ганка, а також її мати, не мусив би я сьогодні розводитись...

— А при чому тут її мати?

Бегун махнув рукою.

— А нащо це розказувати... Ти мені і так не допоможеш...

— Протигне життя, — вів своє Бегун.

— Ходи спати.

Бегун думав зайти у спальню, та помилково зайшов у ідальню. Колись гарно умебльована ідальня віяла пусткою. Ганка перед тижнем відвезла все, що могла, до свого приятеля Данка Прокоповича. Тепер тут в правому куті лежала невипрана білизна, в лівому куті — порожній акваріум. З-під балконових дверей тягнув вітер. І з кута з квітника дивились на нього кілька пересохлих цвітів. Земля в квітниках розпуклими губами просила вологи.

Валло розглядався по кімнаті, зайшов до Бегуна в спальню. Тут стояла одинока залізна постіль, з дрютяною сіткою — без матраців. Брудна подушка і така ж сама перина. В другому куті мала етажерка з книгами, біля неї радіоприймач. Бегун підійшов до нього, скрутив вимикач. Залунала мелодія калатаючих дзвінків корів. Підкопирив губи і вимкнув його.

Він зупинився перед власною фотографією, що висіла над етажеркою. Криво всміхнувся, похитуючи головою. Вимкнув світло. В потемку роздиглись, обоє лягли на ліжку.

— Життя, колись повне мрій, розбилось на черепки... — мимрив собі Бегун і зітхав. — Тоді підкинулась мені вона... — і стих.

Хвилинку було тихо, потім знову почав:

— Вона, стара курва, розбила нам наше життя...

— Хто це? — спитав Валло.

Бегун не відповідав. Аж після довшої паузи сам обізвався.

— Питаєш, хто вона? Теща.

Колишній огидний образ кинувся йому перед очі. Учора про це на суді натяком нагадувала його Ганка... На суді він червонів і соромився.

Голова його була важка, повна настирливих думок, що хотіли порадитись...

— Ти, напевно, не повіриш, — зглибока видихнув Бегун, — що мені трапилось... Було це перед двома роками... Ми з Ганкою жили разом з тещею. Тесть працював десь у Чехії. Я тоді трохи нездужав, залишився дома. Ганка пішла на роботу. Теща принесла мені рому до чаю. Я мав трохи гарячку. По келишку ми випили, потім теща присіла на край ліжка, поклала мені руку на розпалене чоло, а я поцілував її руку. Вже не можу собі точно уявити динамічний хід цих секунд... Пам'ятаю лише одне, що теща зразу опинилась зі мною під одіялом...

Він ворухнувся від цих думок, аж в голові затріщало.

— Ти слухаєш, Яно?

— Мгм... Цікавий випадок. А що далі?..

— «Цікавий», кажеш? Огидний!.. Я потім одного разу напився і розказав усе Ганці... Ще тепер бачу, як їй зрум'яніли щоки і очі залились сльозами. З того часу стало пекло у хаті... Про сварку між Ганкою і мною дещо довідався її брат, ми побились. Коли повернувся тесть із Чехії, мабуть, також щось відчував, бо зараз же на другий день почав мене виганяти із квартири. Тоді я зламав йому руку...

Бегун відмовчався.

— На вині ми самі, не думаємо про наслідки...

— В таких ситуаціях я такий. Бувають моменти, що я тоді не роздумую, а потім розкаююсь. Гнітить мене ця провина, але що вже вдієш.

Встав. Запалив сигарету.

— Сигарета мала б заспокоїти — це психологічний рефлекс. — Ця думка його трохи розсмішила.

Пішов до ванни, пустив струмок холодної води, охолодив чоло.

Повернувся до ліжка, ліг.

В голові крутились думки про вчорашній суд. Постійно чув схлипування Ганки. Стояла у тому ж самому пальто, що носила у будні і в свято вже п'ять років. Бачив, як всі на нього глянули, коли вона згадала про випадок з її матір'ю. Тиша, що запанувала у судовому залі, порожла його душу.

— Славний суд, я йому готова все простити.

А він мовчав, як камінь.

Ішов вулицею Леніна. Сонячний день пахнув кінцем літа. «Жаль мені тебе, коли так взяти...» — зігхав внутрішнім голосом. «Але що, коли ти три дні добра, а потім знову продаєшся...» Жаль, неспокійність пекла душу. В гущі напливаючих думок не міг порозуміти, чого то так сталося... «А ти? Хіба ти кращий за неї?..» — карав себе думками. «Ти грубий... Ти би міг їй ноги цілувати. Та ж ти інколи тільки напівмужній...»

Повернувся лицем до Валли. В імлі сплечених думок поклав на нього руку, потім всунув її в його підштанці.

Валло ривко зірвався.

— Іди до чорта! Що дурієш! — відкинув йому руку і обернувся до стіни.

12

У нічному барі «Понорка», на площі Марафона миру, всі столи були зайняті майже до посліднього місця. Зараз же недалеко від музикантів сиділи Федорчак з дружиною, Валло, Кіршбаум і Данко Прокопович. Навпроти них весело забавлялись Бегунка з Мартою Баєр. З ними сиділи чоловік Марти — Ігор, здатний тридцятилітник, брюнет, та Кежмарський. За малим столиком біля стіни, де було тільки місце для двох, усміхались Власта з покриткою — проституткою своєю Типуляк. Обидві блондинки.

Власта довго дивилась на бувшого свого чолові-

ка Данека. Бручав на басі, вторячи витинаючій скрипці. Кежмарський меланхолійним поглядом дивився по людях, шукаючи очима свою колишню жінку. Хотілось йому бачити її, як милується з Дубинським, щоб потім доволі наплакатись. Був вже трохи п'яний, розмовляв про щось з Баєром.

Прокопович з Бегункою обмінялись усміхаючими поглядами. Кіршбаум уперто дивився на Баєрку. Вона зловила його погляд, затримала на своїх очах. Нахилилась до Бегунки, щось їй говорила, не спускаючи з нього очей, щоб він догадався, що мова йде про нього.

В барі панував веселий настрій. Говір пересиплювався сміхом і співом. Тут-там курився дим понад ліс голів різноманітних облич, вдач і манер.

Чотири цигани-музиканти і п'ятий Данек віддихали. Потім примас підніс скрипку під бороду, опустив її на білу хустину і плавно повів смичком по струнах. Зворушливо залунало танго.

Кіршбаум попрямував до столу, вклонився Баєрці, навіть не глянувши на її чоловіка. Скрипач часом відкладав скрипку під плече, інтелігентним поглядом дивився на танцюючих, і тоді виділялось фортепіано і гармонія. Люстри, що висіли по обох боках стіни довгого залу з склепінням, яке нагадувало палубу підводного човна, поблимували з різноманітною інтенсивністю світла короткими та довгими паузами. Нарешті, світла погасли. Тоді перестала музика, і було тільки чути шарудіння ніг, продовжуючих танець в його ритмі. Це тривало кілька хвилин. Кіршбаум тис до грудей Марту, поцілував її. Світла знову блиснули і ліс людей далі коливався.

Музика перестала. Партнери відпровадили своїх партнерок. Кіршбаум в'яло вклонився Баєру.

У «Понорку» в червоному оксамиті з'явилась Вікі разом зі своїм партнером Феліксом з безпеки. Хтось звільнив їм місце біля столу.

Музика знову залунала. Валло задумливо задивився в порожнечу, спокійно затягався димом сигарети. Зразу поперед очі розколисаним диким маком майнула Вікі з Феліксом. Валло спалахнув радістю. Проводив її очима, коли павою плила, віддаляючись.

«Це вона...» — сказав собі, і запалив сигарету.

Прокопович, не знаючи добре танцювати, часто ступав Ганці на ноги і просив пробачення. А Ганка, як змочена ворона, тислася йому під плече з розколотою душею. Кіршбаум стискав в руках Баерку, як приватну власність. Мацяв її груди, а вона ніяк не відтягувалась.

— Не робить цього — побачить мій чоловік.

— Я його не боюсь, — зарозуміло сказав він і нахилився до неї, провокативно поцілував. Тілом розігралась кров. Марта заплющила очі, думала про свого чоловіка: «Він ніколи не погладив моє тіло... Не вміє кохати...»

Музика замовкла. Ганка запропонувала Прокоповичу і Кіршбауму присісти до їхнього столу.

Поміж столи пропихалась стара жінка у білому лахмітті з повним кошиком червоних тюльпанів. Валло купив від неї один букетик, сказав:

— Віднесіть його от там, — показав головою туди, де сиділа Вікі.

Жінка поклала букет перед Вікторію, показала очима на Валлу. Валло вловив її погляд, з усмішкою вклонився їй. І Вікі усміхнулась.

Скрипка знову жалібно заплакала. Валло елєгантним рухом вклонився Вікторії, очима попросив дозволу у Фелікса. Партнер пропік його гострим поглядом, в'яло кинув головою. У ритмі звуків вальса легко й плавно влились між танцюристів. Валло тримав її, як квітку, дивився у її гарні великі очі.

— Знаменито танцюєте. Як балерина...

Вікі посміхнулась, потисла йому руку.

Вони пили морськими хвилями, взаємно всміхались.

— Ви дуже мила...

— Тішить мене. Ви також...

Валло злегка доторкнувся її грудей. Відчував її легкий подих. Похуділі щоки пахли фіялковим одеколоном.

— Цей момент тепер належить тільки нам. Правда?..

Тонко усміхлись її губи.

— Ви дуже гарна...

Вікі приплющила очі і посміхнулась знову. Валло

дивився на її блискуче чорне волосся, запозичав.

— Ви вся — поезія...

— Здекламуєте мені якогось гарного любовного вірша?

Валло нерухомо дивився в її очі, зашепотів:

*Вітер тріпоче
Плаття дівоче,
Рябе, рябе,
Каштани пахнуть,
Хочеться трахнути
Тебе, тебе...*

Вікі голосно розсміялась.

— Студентський «гімн», — сказав Валло. — Хлопці з Києва принесли. Ніколи не забуду на цей танець з вами.

Вікторія тепло посміхнулась.

На них дивилась Влада. Ревнувала на Вікторію, на її успіхи і сумувала. Часом дивилась на Данека, який, похилений над контрабасом, рухався цілим тілом. «Ані не хочеться вірити, що колись, колись ми були свої...», — спало їй на думку. «Чому то так судилося мені... та не лише мені... Дивний цей світ, що?...» Вона чокнулась з Євою і підспівували до ритму.

Струни знову замовкли.

Валло провів Вікторію до столу. Навмисно ішов помалу, щоб довше покохатись нею, злегка доторкався її теплих рук. Подякував і вклонився її партнеру, але той дивився на нього гнівом налитими очима без найменшого руху.

Повернувся назад до свого столу. Запалив сигарку, понурився в думки: «Це мила жінка... Її я вмів би любити... Ця істота сама ніжність, делікатність... А ті очі... о, боже!... Біля неї вмів би я бути, може, і людиною... Це жінка, яку шукаю все життя...» Відчував, що ця істота для нього неловима. Не сприймав більше навколишній світ. Запалив нову сигарку, роздумував.

Зразу зірвався біля нього діалог Федорчаківців.

— Ідемо додому!

— Зачекай, мені ще хочеться трохи посидіти, — сперечалась жінка.

— Ка-а-а-а-жу ідемо домів, — притишено просичав крізь зуби Федорчак, стискаючи кулак залізної руки. Коли б ударив ним по столі, проломить його.

— Не ідеш?!

— Що знову дурієш?

— Діти самі.

— Зараз тобі прийшли діти до голови. А коли треба було їх годувати, то гуляв з жінками і пропивав гроші.

— А хіба я тобі не посилав грошей з Острави протягом цілого року? Я їй, дурень, любовні листи пишу, а вона приспиться. Ех, ти, суко! Я дізнався, ти льохо, аж у лічниці, що ти породила. Зреклася дитини і віддала її до дитячого будинку. Думала, що я не дізнаюсь! Га! — Федорчака охопила злість. Обличчя набувало дикого вигляду. — Ти, може, від моїх листів зістала вагітною... Ти, ти... що з циганами волочилась! Як тебе трісну, то зараз тобі буде амінь!

Жінка вже тисячу разів слухала цей докір, тисячу разів пояснювала.

— За чотирнадцять років я була чистою від чужих хлопів. Але ти мене до того довів...

— Довів, довів... Довів, бо ти на мене донесла безпеці, за що я мусив відсидіти десять років...

— Та бо ти крав!

Тварина в людській шкірі розігналась рукою, яку в повітрі зловив Валло.

— Ти що? Здурів?!

Жінка розплакалась.

— Побачите, що я його знову віддам безпеці.

— А ти думаєш, що я їх боюся. Вони проти мене звичайні нулі. І сьогодні їх тут багато. Ти, правда, мусиш з ними співпрацювати і доносити, бо ти прости-тутка — записана на їхній картотеці. Мусиш їм служити, щоб, коли тебе прихоплять при «ремеслі», не карали.

— Жила рік з шістдесятирічним циганом, — говорив він до Валла із зміненим голосом нелюдської істоти. — А я, дурень, підписав проголошення, що ручаюсь за неї...

Федорчак хмурився на жінку і сопів.

— Ти! — заскрипів зубами. — Ти знаєш, що за проституцію беруть у тюрму.

— Кашлю на це!

— На! — товстий п'ястук Федорчака тупим ударом тріснув по обличчі.

— Що ти, зовсім здурів! — витріщив Валло на нього очі.

— У мене земплінська кров, — фучав Федорчак. — Я довго не роздумую, не дискутую, а дію. Я флюск-флюск, і готово!..

Валло помітив, що жінка кровоточить. Її хустина була промочена кров'ю. Він вийняв свою — подав їй.

Федорчак, форкнувши ніздрями, встав, і гора м'яса, хитаючись, пішла поміж столи. У буфеті, через який виходилось із танцювальної зали на вулицю, стояв обпертий на прилавок п'яний Франта.

— Кампак, кампак, пане містрже! — звернувся до Федорчака, але той ані слова. Виглядав, ніби хотів когось ще побити; муркнув щось про себе, вийшов з «Понорки».

Валло закурив останню сигарету, зім'яв коробку, поклав у попельничку, глянув на заплакану жінку.

— Через що з вами посварився Федорчак?

— Про ніщо. Коли на нього надійде охота битися — причину завжди знайде.

— Боже, яке все це дурне... — задумався голосно Валло. — Така порожнеча життя... Чи не краще було б не родитися таким людям. Скільки вони породжують біди... Роблять інших нещасливими... А до них належу і я... Це — насміх над розумом... Ех, Яно, Яно... одягнися в іншу шкіру, — сказав йому внутрішній голос розколотого «я». — Ти ж молода людина, а робиш непристойності... Ти можеш досягти в житті багато... У тебе здібності, яким позавидували б многі...

Приплющив очі.

З глибини душі винорилось йому обличчя якогось страховища. «Це — друге «я», — подумав. У нього zdeформоване чоло, праве око трохи нижче від лівого. Під лівим оком проломлена кість, під правим якийсь опух. Губи викривлені до лівого боку і вниз. Ніс товстий

і задертий вгору, волосся — обгоріле. Він прислухувався, що говорить страховище. «Плюнь на все... Гуляй... Не бійся нікого, я з тобою...» Він видів, як це бридке обличчя усміхалось до нього беззубим ротом, чув цей самий голос, котрий йому завжди нашіптував кинутись під автомашину чи поїзд, коли вони проходили біля нього. Аж здригнувся. Страховище зникло. Замість нього почувся голос третього «я», що говорило: «Маєш правду. Візьми себе в руки...»

— Все зроблю, як радиш... Тромфну всіх! — сказало перше «я».

Він не помітив, коли від стола відійшла жінка Федорчака. Вже не було Влади і Єви. Сидів там лише сам Кежмарський, до якого присів якийсь п'яний чоловічина.

«Бідний Кежмарський», — подумав Валло. «Такі люди не мали б родитися на світ... Платонічні мрійники, які ніколи не будуть в любові щасливі». Кежмарський помітив Дубинського з колишньою його дружиною, що увійшли до зали. Обое були у білих пуловерах. Він на голову вищий від неї, з густою гривною каштанового волосся, з інієм на скронях усміхався до чорної худенької жидівочки. Вони прийшли із «Славії» ще трохи посидіти. Сіли біля дверей, де було вільне місце, замовили собі кофе.

— Бачиш його, — сказала Регіна. Дубинський оглянувся. — Ані очей з нас не спускає, — додала.

— Не треба було туди йти, — сказав Дубинський.

Кежмарський нахилився до свого сусіда, щось йому шепнув. На губах Кежмарського ніби спокійно розливалась вимушена усмішка. Але в душі тернем колов його жаль. Він не перестав любити колишню свою жінку. Любив її такою, якою була. Страждав. Любив страждати, бо в стражданні знаходив якийсь сенс заспокоєння. Була вже північ. Музиканти відпочивали. Одні гості відходили, інші приходили. Валло покликав офіціанта, щоб приніс каву і сигарети. Глянув на сусідній стіл. Прокоповича там вже не було. Кіршбаум нахилився до Марти, щоб не слухала свого чоловіка, який постійно кликав її додому. Марта непомітно стис-

кала Кіршбаума за руку, і, коли Баєр повернувся до Ганки, шепнула йому:

— Зустрінемось іншим разом. Дай спокій — слідкує за нами.

— Я йому виб'ю зуби, коли хочеш, — бурмотів вже п'яний Кіршбаум і хмурився на Баєра.

— Ідеш, чи ні? — просив Баєр Марту.

— Я ще хочу трохи потанцювати, — сказала Марта.

— А ти що стараєшся про неї, — Кіршбаум бурмотів і хмурився на Баєра. Він повернувся до Марти, зціпивши зуби. — Я йому виб'ю очі, коли схочеш, — і зупинив на ньому розпалений погляд.

— Не дурій. Та ж це мій чоловік, — сміялась на Кіршбаума Марта.

— Не правда, — забурав Кіршбаум.

Баєр зачув цю розмову, найкраще б було його тріснути, але, як інтелігент і слабший, не міг собі цього дозволити. Ще раз звернувся до жінки, щоб вона йшла додому. Але Марта сміялась. Баєр встав і відійшов.

Кіршбаум пішов до буфету.

— Мій Ігор пішов надутий, як індик, — сказала Марта. — Дуже він мені противний. Не вміє любити. Не знаю, чи він не хоче, або не вміє погладити. Ніколи не скаже теплого, ніжного слова... Коли хоче ласки, то я для нього лише якийсь предмет, скажімо, ну... як... як, наприклад, гребінь. Причешешся і покладеш його без всякого дальшого інтересу. — Марта задивилась на склянку з вином, задумалась про Ігоря. — В житті ніколи не сказав, що люблю мене. Не сказав, що у мене гарні очі, волосся...

— Думаю, коли б жебрак попросив гарним словом, то я б знала, що маю йому дати... — вирвалось Марті з груди.

— А що скажеш про Віктора? — усміхалась Ганка.

— Не маєш уяви, як палить дотик його руки. Так на мене її поклав, що аж липнула.

З буфету повернувся Кіршбаум з двома великими шоколадами, дав обидвом жінкам.

— За це, Марто, маєш його поцілувати, — сміючись, сказала Ганка. — Це галантно від тебе.

— Віктор, — це мій тип, — сказала Марта, і поцілувала його на щоку.

— Чому би його не поцілувати за смачний шоколад. Мій не купив мені ані лизатко. Дасть гроші, а купи сама, що хочеш. Гроші так не гріють, як подарунок, хоча б і найменший. «Відколи я за Ігором, не поцілувала жодного мужчину. Віктор сьогодні перший...» Їй хотілось висказати цю думку вголос, але побоювалась, що Ганка буде з неї сміятись.

Кіршбаум дивився на Марту з великою жадобою. Запропонував випровадити її додому.

— Підемо, — сказала Марта. — Мій ще збожеволіє дома.

— Краще було б тобі в гуртожитку, — сказала Ганка. — Там би ти була вільна. Де маєш тепер квартиру?

— На Терасі.

У гардеробі всі троє зустрілись з Бегуном. П'яно світились йому очі. Хвилину їх мовчки слідкував, потім звернувся до жінки:

— Хочу з тобою говорити.

— Коли думаєш серйозно — прошу.

Ганка віддала назад свій темносиній італійський макінтош знайомій гардеробщиці Рондзиковій, співмешканці з гуртожитку, яка інколи приходила тут дещо заробити.

— Ми пішли, — сказав Кіршбаум, беручи Марту під руку, також у подібному макінтоші.

Ганка доброзичливо всміхнулася і півголосно шепнула, щоб Бегун цього не помітив:

— Багато вам успіхів...

Кіршбаум, що у сірому елегантному пальто виглядав як дипломат, моргнув до Ганки і разом з Мартою відійшли.

Бегун мав почуття, ніби знайшов страчену вівцю. З Ганкою підійшов до стола, де задумано сидів Валло. Коли Валло помітив їх, витріщив очі. Раптом підвівся, обнімаючи їх, вигукнув:

— Діти, який я радий, що вас бачу разом! Сідайте. Та це треба якось відзначити.

Валло зловив очима офіціанта, замовив по одному «штоку» та літер вареного вина.

Залунала знову музика. Танцюючих було вже мало, пів-«Понорки» було порожньо.

— Тішуся, що ви знову разом, — говорив Валло, наливаючи вино.

— Не знаю, як довго, — дурнувато повів очі під повіки Бегун, косо глянувши на Ганку.

— Це від нього буде залежати, — сказала Ганка. — Люблю його, хоч знаю, що одного разу не буде мій.

— Коли б так сталось, Ганко, ти би не витримала, — сказав Валло іронічно.

— Кажу, що я його люблю. А те, що я заблукала, — він знає чому...

Вона глянула на Валла, бо згадала гріх у саді генерала Петрова.

— Він мусить пробачити, коли хоче, аби я повернулась. Я йому все пробачила. Але я боюсь ще раз дати катувати себе...

Бегун косо подивився на неї, випиваючи вино. Йому закортіло мати її сьогодні в ліжку. Взяв її за руку; Ганка, як собака, коли пан йому погрозить, а потім приголубить, шулилась йому під плече, поцілувала кілька разів підряд. З радості замовила далші три «штоки». Тішилась, але одночасно дусила в собі внутрішнє побоювання.

Музика затихла. Люстри в коротких паузах за собою гасли. Головний офіціант, товстий і лисий, спорожнив попільнички, тут-там вибрав гроші від гостей та зауважував:

— Товариші, кінчаємо...

Гості ліниво підводились, відходили. Валло ревниво дивився на Фелікса, як той усміхається до Вікторії, як поклав руку на її плече. Його зворушила думка, як довго вона буде належати йому.

— Так що, ви не чули? Кінчаємо, товариші?! — підвищив голос офіціант.

Валло зупинив очі на куцому офіціантові. Потім голосно розреготався:

— Коли б щось, пане товаришу, то ми тут пани. Товариші ми тільки на роботі.

Останнім з «Понорки» вийшли Бегун з Ганкою, Валло і Кежмарський. Місяць стояв над містом. Високі дримаючі будинки кидали на дорогу довгі тіні.

— Ходім ще до «Європи», — запропонувала Ганка. — На це примирення підемо на мої кошти.

Куранти відбивали другу годину по півночі.

Кежмарський, як бездомний собака, ішов у великій відстані за Дубинським і Регіною. Вуличне світло, що губилось в тінях малого парку за театром, робило з них казкові фігури. Регіна гралась з квіткою, що купив їй Дубинський. Вони часто зупинялись, тулились до себе і цілувались, ніби вперше закохались. Кежмарський здригав грудьми, щось говорив сам із собою, потім, як завжди, трохи поплакав.

Дубинський поцілував Регіні руку. Спочив в останній трамвай. Регіна скрутила на Швермову вулицю, перейшла біля медичного факультету. Ішла алеєю. За нею, як особлива охорона, ішов Кежмарський.

До квартири увійшли майже разом. Регіна засвітила в коридорі. Мрійливо заплющувала очі, пахала квітку. Кежмарський зайшов у свою кімнату. Відчинив вікно. Осінній вітер почав гратися з фіранкою. В потемку роздягся. Вісімнадцятирічний син Петро, який після розлуки залишився з батьком (Регіна жила з двадцятирічною дівчиною щіркою від першого чоловіка), пробудився з просоння.

— Котра година? — запитав син.

— Зараз буде три, — сказав Кежмарський, лігаючи на свою валенду.

Регіна ходила по коридорі.

Підійшла до телефону, набрала номер.

— Це ти, Ладьку? Тут Регіна. Я теж дома. Вже ідеш спати, милий? Цілую, обнімаю тебе. Спокійної ночі!

Кежмарський з сином разом зітхнули. Обидва були раді, що хоч вона вже дома... На коридорі згасло світло. Міський годинник відстукав третю годину ранку.

Дзеленкання ключів у дверях збудило Ігоря. Засвітив нічну лампу, глянув на будильник, що стояв на радіоприймачу. Була четверта година ранку. У спальню

увійшла Марта. Баєр, будівельний інженер, дивився на неї змучено і нещасливо.

— Де ти дотепер була?

Ігор вперше відчув почуття ревності. Такого досі не було, хоч донедавна жили окремо в гуртожитках. Дуже рідко знаходив часу, щоб піти з нею в кіно або кудись посидіти у винарню; вірив, що дома все в порядку.

— З Ганкою ми зайшли до «Європи» на каву, — збрехала.

Пішла до дзеркала, яке стояло в другому куті біля вікна. Хвилину кохалась собою в дзеркалі. Переслідувала її думка, чи не відчуває щось... Роздяглась перед дзеркалом. Одяг поклала на крісло. Хвилину так простояла, повертаючи обличчя з боку в бік. Він дивився на неї. Крізь просвітний силон бачив її майже голу. Тіло, ніби витесане з граніту. «Як Венера...», подумав. Шкодував її і себе, що не можуть мати свої дитини. Вона лікується, та лікарі чогось кличуть і його. Але він — нема тих святих, які б його туди притягли. Не любить таких комедій... Він має досить інших турбот. Голова повна планів. Працює у фабриці і дома. Ігор був мало бесіdlивий. Замкнений до себе. Інколи був нервним і грубим. Марту любив своїм способом, хоч і не вмів це виявити. Ніколи не сказав їй гарного, теплого слова. Ніколи не згадав її день народження, не звернув увагу на Міжнародний жіночий день. Ніколи не купив їй хочби якийсь малесенький дарунок. І хоч перед двома місяцями з Берліна приніс сувенір — чорну кішку, поставив її на радіоприймач, біля будильника. Не сказав, що це для неї.

Марта легла з другого боку подружнього ліжка.

Ігор погасив світло.

Вона заплющила очі. Ловила моменти, які тільки що перед півгодиною переживала. Амфітеатр... навколо тихо, тихо... Поцілунки і легкі дотики рук... лоскотливе дразнення, попереджаюча теплота, про яку вона знала тільки з розмов досвідчених жінок: Випитувати все до деталей ганьбилась. А ось тепер прожила його сама, після чого наслідувала для багатьох жінок знайома розкішна насолода... Що може вичарувати теплота поцілунків, гарних слів і дотики рук... Вона ніколи до

того подібне не переживала. В цю хвилину, коли запалилось в неї дотепер незнайоме почуття, — аж страхалась... Не знала, що з нею діється. Кохалась думками і знову відчувала, як тілом струменіла кров.

— Марто... — тихо сказав Ігор.

«Дякую тобі, Вітя. Ти віртуоз... Перший раз забриніли мої акорди... За ці хвилини я тобі буду безмежно вдячна».

— Марто... — Ігор натягнув руку, шукаючи її голову.

— Недотикайся сьогодні мене!

— Що з тобою?

— Я хвора... Дай спокою...

Марта знову повернулась у мрії і згадала слова полубовника: «Тепер підеш додому і віддашся своєму чолові...» Ні! Не віддамся я йому. Сьогодні ти моїм богом... Вікторе, коли тебе ще побачу?..

— Марто, що з тобою сьогодні?

Помовчала.

— Чуєш?

— Кажу, дай спокою!

— Ти чомусь дивною стала...

— Мабуть, тому, що тебе вже не люблю.

Відтепер ціла його постать стала для неї нестерпною. Відчувала протівність до його кролячого сміху, навіть до його обличчя, хоч воно було досить пристойне.

Ігор думав взяти верхи... хоч і силою, як це не один раз зробив. Встав, підійшов до вікна, підтягнув ролегу. За вікном виднівся ранок. Відчинив вікно. В кімнату ринулось свіже осіннє повітря. Кілька хвилин охолоджувався. Повернувся до ліжка. Дивився на Марту. Виглядала дитиною, з рум'янцем на щоках. «Мучиться, бідна...», — подумав. «Знаю, це вже п'ять років, а дитини немає... Зачекай, Марто, ще буде...» З радіоприймача взяв малесеньку чорну кішку, погладив, підкинув її кілька разів в руці і поклав назад на місце. Присів до стола, взявся за роботу над планами.

«Чому то такі люди, як Віктор, не зустрічаються в юності?... — продовжувала думати Марта. — Подібну розкіш я відчула тільки інколи уві сні... Жалкую тих жінок, яких чоловіки не мають фантазію».

Перед очима бачила його усмішку, відчувала насолоду його губ. Хотіла б його мати біля себе — аж поклала собі руку на ліву грудь.

— Марто... — підійшовши до ліжка, пробурчав Ігор майже з плачем. Доторкнувся її обличчя. Ніби електричним струмом вдарило її по голові. Просичала гнівним голосом:

— Коли б ти знав, який ти мені противний!.. Коли ти мене ще раз зірвеш з думок, відійду від тебе.

Ігор зніяковів, голосно зітхнув. Відчував, що щось робиться. Але що?.. Марта знову задумалась, і, ніби на крилах, полетіла думками до Віктора. Кохалась тільки одною розкішшю, що не прожила її ні одного разу на протязі п'ятирічного спільного подружжя. Він обіцяв, що скоро зустрінуться. Вже тепер переживала цю радість. Вмить зловив її сон і заспала.

13

Вже потемніло, коли Бегун повернувся додому з прогулянки. Скинув з себе чорне демісезонне пальто, повисив баретку. Стягнув ролету в кухні, засвітив. На столі, прикритому білим обрусом, помітив букет цвітів а в ньому листівку. Перебіг по ній очима. «Йожку, щиро поздоровляю Тебе з днем Твого народження. Заглянь у креденець, у нижню шухляду. Я чекала Тебе, але даремно. Хоч маєш відпустку — Тебе не було. Я відійшла до наших за Дьодьком. Надіюсь, що ти не погніваєшся на мене, що я вийшла. Якщо прийдеш додому скоріше, а дома буде вже Яно, іди з ним до буфету на Ленінову; по сьомій годині чекайте мене дома. Ганка».

Під тим написано:

«1000 × 1000 мільйонів разів цілує Тебе Твоя Ганка. Бажаю собі, щоб від сьогодні було все у нас якнайліпше, якнайгарніше, щоб Ти не тужив за іншими жінками. Я хочу бути для Тебе такою, як ніяка інша на землі. Твоя Киця».

П. С.

«Коли б Ти не хотів залишитись дома, то хоч напиши кілька слів, де будеш. З милою згадкою на Тебе. Власна жінка».

Йозеф скривив губи у підкову, кинув картку на стіл. «Як настирливий собака, якого не можна відбити від хати...», — подумав. «Але все ж таки вона інколи і добра». Був злий, бо сам не знав, що хоче. Знав тільки одне, що він безхарактерний, неморальний брехун і цинік, тільки не міг пояснити, чому це так. Все зливалось йому до купи. Відчув апатію до життя.

Підійшов до креденця. Щось шукав, потім заглянув у нижню шухляду. Тут лежала пляшка з ромом, п'ять пакунків сигарет «Маріца» — біля них коробка з новими чорними черевиками для нього. Взяв дві пачки сигарет.

Залунав дзвінок. Це був Валло.

— Всього найкращого з нагоди твого дня народження, — сказав Валло. — Зараз прийде і Ганка.

— А де вона?

— Ще кудись зайшла.

Йозеф вийняв із шухляди ром, налив до приготованих Ганкою чарок, що вже стояли на столі.

— Скільки тобі сьогодні?

— Христові роки.

В кухні було гарячо. Йозеф скинув з себе зелений піджак і одинокую білу сорочку, яку носив, коли ішов між людей. Решта всі були брудні. Відколи Ганка відійшла від нього, не було кому їх випрати. Тільки учора їх намочив. Замість нових штанів взяв теплаки і якусь стару, острімбану сорочку.

Випили на здоров'я. Дзвінок залунав три рази підряд.

— Це — Ганка, — сказав Йозеф.

Валло поспішив відчинити.

Крім Ганкіного голосу Йозеф в коридорі впізнав ще голос Власти. В душі грішив Ганку, що її привела. Коли з нею Ганка увійшла у кухню, Йозеф зципенів. Відчув себе приниженим, що Власта застала його непричепуреним. Усміхнувся до неї винувано і заганьблено.

— Севас, Бобчик мій! — натішено вигукла Ганка. — От жіночка, яка у день твого народження привела

і твою кохану, правда, — і на повний рот розсміялась.

— Поздоровляю, — подала йому руку Власта, вдивляючись на нього і думаючи, що колись цьому бідному створінню віддавала своє тіло.

Йозеф, щоб позбутись неприємних почуттів, поналивав рому у чарки.

— Мурцко, Бобчик мій, на здоров'я. Щоб ти ще мені довго жив, — підняла Ганка чарку, черкнувши з усіма. — Бачиш, лише твоя власна жінка приготує тобі гостину на твій день народження. Ані Власта, ані Грабалька, ані Вікі, ані Ілонка з Мадьярщини — ніхто. Ніхто тебе так не любить, як власна жінка, хоч знаю, що колись тебе втрачу.

— Перестань з цим, — нахмурився Йозеф. — Не бажаю цього слухати.

Взяв пляшку, щоб знову поналивати.

— Може, неправда?

Ганка із авоськи поклала на стіл хліб, ковбасу, сардинки і коробку цукерок. Скоро приготувала бутерброди, ковбасу і теплого чаю.

— Тільки щоб я тобі твоє не пригадав. — Йозеф засміявся так фальшиво, що аж у Власти затерпла кров. Він знав, що для Ганки мав бути лише площею для стартування й злітувань. Вона міняла мужчин, як брудну білизну. Жінка з отупілим почуттям, не дбала про те, хто що говорить про неї. Двадцятишестирічна, а така знищена. Тип істеричний. Сміялась, а потім вмить переходила в навальний плач.

— Що, мій Мурчик, кажеш уважати? — Ганка витріщила на нього свої цибульки.

— Не дивися на мене так глупо, — обурився Йозеф. — Два рази ти зробила аборт від Прокоповича.

Валло внутрішньо усміхувався. Малий Дьодько глянув на батька, а потім на маму.

— Та хіба не ти сам мені приніс свідоцтво від лікаря, що можуть мені відібрати дитину? Краще поналивай гостям, мій любий Мурцку.

— Ви, як діти, — сказала Власта.

— Бачиш, Власто, я йому охоча все зробити, але він — ні.

Йозеф підвів очі, хвилину їх так затримав, наче б заморозило їх.

— Але ж ти бігала за іншими ще до того, ніж я був у Мадьярщині...

— Ах ви, діти без любові, — терпко всміхлась Власта. Глянула на хлопчика, як гладив батька, сказала:

— Дьодьку, любиш тата?

Хлопчик махнув голівкою, обняв батька біля шиї.

Ганка принесла на стіл печене м'ясо, огірці, вишневий компот.

— Малцайт, — побажав Йозеф смачного по-німецьки. Хотів трохи блиснути перед жінками, головне, перед Властою. Він знав, що Валло йому відповість також по-німецьки, бо чув його не раз вже говорити, але не знав, що Власта володіє німецькою мовою.

— Данке, — відповів Валло.

Власта глянула на обох, легко всміхалась.

Йозефу це сподобалось, що може отак, «на вищому рівні», поговорити з Валлом, тому сплів безглузді речення:

— Їх бін копф шмерцен, канцегал.

Власта стрілила сміхом над цією нісенітницею, що в дослівному перекладі означало: «Я є голова боліти, все одно».

Ганка, що також трохи розуміла, сказала Йозефові:

— Ти, дурню, ляпочеш нісенітниці!

— Ду біс майн канц герц... — Йозеф оглянувся на Валла і гупо усміхнувся.

— Ви говорите по-німецьки? — звернулась Власта до Валла.

— Етвас, — тихо усміхлись йому губи.

— Але Йозеф не вміє. Говорить нісенітниці, — і Власта хлинула на нього потоком німецьких слів.

Йозеф витріщив очі.

— Так, Йозефе. Бути присутнім духом і сказати слово вчасно, це вимагає великої інтелігенції. А це, що ти говориш, — безглуздя.

— Хоче бути дотепним, а стане дурнем, — сердито сказала Ганка.

Бегун усміхнувся, як дитина, коли її заганьблять і за зубами має плач. Він взяв гребінь, зачесав на бік волосся, трохи косо над чоло. Гребінь приклав під ніс, так, щоб це нагадувало вуси, і підняв праву руку вгору

— наподібнював Гітлера. Та цьому отріпаному жарту ніхто не усміхнувся. Він зупинив стовпом очі під повіки, помовчав.

Власта здивовано глянула на Ганку, сказала:

— Слухай, Ганко, як ти терпиш ці його дурні жарти?

— По-дурному.

— Він вже має в цьому практику, ні? — сміялась Власта.

— Здається, що має це від народження, — сказала Ганка.

— А мені здається, що Йозеф має настудійовано Жерар Філіпа¹ — ніх вар, герн Бегун?² — заіронізував Валло.

— Він покищо має з нього свою дурну голову, — сердилась Ганка.

— Ти хамка одна!..

Розсіяно поналивав до чарок рому. Зніжковів.

— Мурцку, мій Бобчик, — викрила Ганка білі зуби і нахилилась, щоб кінцем язика його поцілувати.

Власта обернулась до Валла.

— Це правда, що говорять люди. Вони обидвое одинакові. Кожне залітує на іншу квітку, а потім то сваряться, то цілуються.

— Мурцку мій, чуєш, що говорить про нас твоя коханка?

— Кашляю на це!

— Ганко, ти його так любиш, але він, мабуть, ніколи так гарно не говорить, як ти?

— Ні. Мені завжди говорять, що мене ненавидить.

— Ну, коли б я була його жінкою, то мусив би мені кожного дня казати, що мене любить, — розсміялась Власта.

— Він має щастя тільки у інших жінок, поки не покаже своє справжнє обличчя. І то тільки за гроші, — сказала Ганка.

«Ще б пак, такий щиголь!..», внутрішньо всміхнувся Валло.

¹ Видатний французький фільмовий артист.

² Неправда, пане Бегун?

— Я би цьому не хотів вірити.

— А знайдуться і такі, що їх дістане за мінеральну воду, — сказала і голосно розсміялась Ганка. — Хто би його любив, коли волосся — як гніздо у сороки, а черевики не чистить і місяць.

— Волосся і черевики — дзеркало інтелігентності, — сказала Власта, — а це стосується і мужчин. Мужчина, коли йде, то мусить бути мужчиною. Жінки люблять різкість.

— Залишіть це, — сказав Валло, якому вже надоїла ця трагікомедія. Підняв чарку і над столом схрестили руки.

Йозеф тримав чарку тільки двома пальцями: великим і середнім. Останні розтягнув крилом. Власта це помітила, усміхнулась.

— Йозеф, чого так тримаєш пальці від руки. Це негарно.

— Тримає їх, як стара курва! — сердито гукнула Ганка, дивлячись з огидою на свого чоловіка.

— Ду біс майн кацегал, — знову сказав Йозеф безглузду фразу і огидно усміхнувся.

— Скільки йому платиш за цей сміх? — і Власта голосно розсміялась.

— Знаєш, як він мені противний із цим його противним, дурним сміхом? Але що зроблю...

— Дивись ти на нього, як він виглядає. Це продукція...

Пригноблений від посмішок обидвох жінок, Бегун сидів як змерзнутий воробель на плоті, до якого немилосердно клюють ворони.

Власта глянула на Ганку:

— Мужчина, який має непристойну поведінку, підкопує авторитет жінки.

— А коли не вміє її плекати, — сказала Ганка майже з плачем, — доведе її до всього. — Але зараз же усміхлась, побачивши, як Йозефові смикало кутиками губ.

— Подивися, Власто, він вже злий. Ще мені тут вмере. Справді, Йозеф, — розсміялась Ганка із своєї думки, — яку би ти хотів смерть? Отправитись газом?

— Це дешева смерть, — усміхнувся Валло.

— Хіба скочити б йому під поїзд.

— Пережиток, — сказала Власта. — Хіба револьвером...

— Цього не сміє дістати в руки, — сказала Ганка. — То краще хай повіситься. Яку би лиш йому смерть вигадати? ... А, що коли б він скочив з вікна, — знову пирснула сміхом Ганка.

Бегун випорожнив пляшку. Ганьбливо глянув на Власту. Сердився на Ганку, що затягла його до цієї ігри, в якій не був в стані виконувати свою роль.

— Знаю, що за короткий час мене знову віджене, — сказала Ганка. — На здоров'я, Мурчик! Відженеш мене як бездомного собаку?

— Я сам відійду.

— Дай бог, щоб ти відійшов ще сьогодні.

— Але вже перестань із тим, — нахмурився Йозеф. — Пошкодуєш...

— Ачей мене не вдариш біля людей...

Бегун виглядав як дитина, якій все забороняють. Почував себе сорочкою, здітою на колик. Висміяний, просив від Ганки щось їсти, хоч ще тільки недавно їв.

— Там у скрині маєш яйця. Випий. Лише не кажи, що ще хочеш панну, бо ми вже ні одна не панна.

Валло крутив головою, не міг надивуватись над цими діалогами. «Люди, коли п'ють, — подумав, — вміють один одному відпускати. Тоді м'якнуть характери. Люди плачуть і цілуються. А Ганка сміється над ним, як збожеволіла».

Власта по паузі сказала:

— Мужчина мав би бути метеликом тільки для одної квітки.

— Він облітує все, що йому пахне і не пахне, — сказала Ганка, обнімаючи Йозефа біля шиї. — Йому пахли: Грабалька, Вікі, Ілонка з Мадьярщини...

— Ілонку не ображай! — швидко відкинув її руку.

— Ти її не мав у ліжку? Але написала мені гарного листа... про тебе..., як ти чванився... Маєш велике серце, всіх береш до нього, а прецінь ти такий плиткий!

— Дай вже спокій, Ганко, — сказала Власта, підводячись від стола. Їй стало жаль цих дивних «артистів», яким ніхто не аплодує... — Жінки мали б мати

душу, а мужчини — реальність, — говорила Власта, дивлячись на квіти, що були у квітнику на креденці. — Нам би бути, як оті квіти. Плекаєш їх — віддячаться тобі гарними цвітами і пахощами, а кинеш їм солі — загинуть. Проти цього і сама природа не зможе. Все вимагає любові...

— А коли її нема, то впливає на поверхню перверзійність, — сказав Валло Власті, яка вийшла із кухні у коридор.

— Зачекай ще, — сказала Ганка. — Покажи руку, скажу тобі, яку будеш мати майбутність.

— І ти вмієш гадати? Я ані не знала, — іронічно всміхнулась Власта. — Тут в Кошицях багато «хироманток», які іншим читають майбутність, а самі не дістануться з болота.

— Лише не смійся, — Ганка п'яними очима розглядала руку, говорила: — Ти мала аборт... А тут тобі показується, що будеш підведена...

Йозеф обернувся до Валла:

— Алес кранк... Ду біс ду, іх бін ду.

Валло розсміявся на повний рот з такого безглуздя, а Ганка, оглянувшись, гукнула:

— Ну, і скотина ти, Йозеф! Цілий вечір нас нервуєш із своїми глупостями! Не дивись на мене так дурнуватو!

Власта вийшла. Ганка зачинила за нею двері, глянула на Йозефа телячими очима:

— Мурцко мій...

— Кашлю тобі! Оженюся з Властою.

— Можеш...

— Дьодьку, іди спати з вуйком.

Валло взяв хлопчика за руку. Пішли в другу кімнату. Бегун погасив світла. Через кілька хвилин обидвоє лежали в обіймах у ліжку, втомлені з «театрального виступу». Рано їх ждала реприза.

Коли Ганка вранці пробудилась, на своїх двадцять шість років виглядала старше. Лежала в обчуханій нічній сорочці. Протягла до Йозефа руку.

Він обернувся до неї плечима.

— Йожку, пробач мені. Та ж я твоя жінка... Згадуєш на той вечір за містом... На цьому місці стоїть тепер наш будинок... Як це все поминуло...

— Вже тисячу разів я тобі казав, що тебе не хочу! Іди до чорта від мене!

Пішла збудити хлопця. Одяглась. Перед відходом прийшла до Йозефа.

— Йожку, прийти ввечері? — Ганка сумно дивилась на нього і думала, що ціле життя служить йому лише матрацом...

— Віддай мені свій ключ. Коли не віддаш, до вечора виміню замок.

— Не хочеш мене? Відженеш, як собаку?.. Не роби цього. Я тебе люблю... — губи її затремтіли жалем. Сумно дивився на них хлопчик.

— Але я тебе не люблю, — нахмурився Йозеф. — Іди мені з перед очей. — Він протяг руку на нічний столик за книгою Саганової: «Чи любите ви Брамса?» і поправив собі під головою подушку.

У дверях почув той самий підхлипуучий голос Ганки. Тихо скригнули двері.

14

— Самі ви винуваті.

— А хіба можеш щось сказати?

— Думаю, що можна. Маємо свободу, ні? Вже ми по культурі особи.

— Кажеш, що по культурі, а чого і тепер оглядаєшся?

Валло прислухувався до розмови робітників, що їхали в автобусі з Кошиць у Шацу.

— Товариші! Не здається вам, що говорите реакційно? Говорите, ніби у нас не було свободи, демократії...

Робітники стихли, глянули на Валла. Хтось із сміливіших обізвався:

— А ви не будете з прокуратури?

Валло розсміявся.

— Не бійтесь мене. Я собі звичайний робітник, як і ви. Я хотів лише провірити, чи ви сміливі. Сьо-

годні відверто висказати свою думку, а не боятись, що за неї потерпить людина, подібне до геройства вийти на Монт Івріст, а — не впасти.

— Ляпочемо, що робимо демокрацію. Видно, що її не було, — говорив хтось із робітників.

— Ми її тільки поглиблюємо, — докинув інший робітник.

— Де не було електрики — робили електрифікацію, — натякнув Валло. — Ах, всі ми, як відшліфовані колеска, які на натиск рухомої сили крутяться без вжитку і якої-небудь мети...

Автобус гнався дорогою. Назустріч йому бігли придорожні дерева, стелилось поле. Через півгодини були у Шаці. Зупинились перед шлагбаумом. Сторож проглянув пропуски і автобус заїхав у комбінат.

Валло зайшов у канцелярію Кежмарського. Той сидів над якимись паперами. Підвів голову аж тоді, коли хотів потягнути з сигарети, що біліла на зеленій попельничці.

— Вам що потрібно?

— Якусь працю, — сказав Валло. — Бегун залишився дома. Сьогодні не прийде до роботи.

Кежмарський щось собі муркнув, потім сказав про себе:

— Абсентер, якому немає пари. Коли хоче, прийде до роботи, а коли не хоче — не прийде. Ви розумієтесь трохи слюсарству?

— Я вивчений слюсар, — збрехав Валло.

— Тоді добре, — сказав Кежмарський. — Будете робити ремонтника. Ходіть тепер поправити водопровід у кухні. Потім зголосіться у нашого диспетчера, який вам буде приділяти роботу.

Валло зайшов у кухню. Знайомий майже всьому персоналу, що робив у кухні, кидав жартами. Диспетчер віддав йому слюсарське знаряддя і він пустився до водопроводу. Крутив сюди-туди кліщами, поки їржою переїджена трубка вмить не відломилась біля стіни і вода повним струмом виринула на розпалену плиту.

— Скоро давайте щось, бо вода!.. Давайте чимось зупинити воду!.. — гукав Валло на всю кухню. Він наставляв руки, але вода струмила поміж пальці.

Вода зашипіла і над плитою піднялась хмара

пари. Валло пустив руку. За хвилину вся кухня була повна пари. Розкинулись взаємні перегукки.

— Що робиться?

— Вода струменить з водопроводу!

— Біжіть зупинити головний водопровід!

Хтось побіг зупинити. У кухню прибіг Кежмарський, Бегунка і Баєрова. Жінки розхехотались. Кежмарський гнівався і грішив.

— От і спеціаліст!.. Ну...

Валло, весь мокрий, вибіг з кухні, сказав собі:

— Кашляю на все!..

Аж за шлагбаумом запалив сигарету, видихнув на повні груди. Пустився у Шацу. Ішов, посвистуючи популярну російську мелодію «Подюшко-поле». Біля клубу зустрівся з молодими робітниками.

— Куди так поспішаєте?

— На збори ЧСМ, — відповіли разом молоді хлопці. — Вже запізнюємо.

— Зачекайте, іду і я, — приєднався до них Валло і разом з ними зайшов у клуб. Валло на своїх двадцять вісім років виглядав набагато молодше. Кожний йому гадав двадцять три.

Будинок, в якому був влаштований клуб, побудовано на головній вулиці Шаці. Валло розглянувся по просторому вестибюлі. На нього дивились великі вікна з різнобарвної мозаїки. Біля широких сходів, протягнутих синім лінолеом, по обох боках стояли статуї робітника і артільниці. Разом з ними з високих квітників звисали аспарагуси. Валло з юнаками ввійшов у великий зал на першому поверсі. Тут вже сиділо багато молодих хлопців та дівчат. Майже у всіх була модна зачіска — коротко пристрижене і щільно до голови прилизане взад волосся. У декотрих хлопців на зап'ясті рук були витатуїровані якори, серця, пробиті стрілою, та всякі написи.

Валло присів на один з вільних стільців, зовсім взад біля стіни.

Секретар заводського комітету ЧСМ, високий білявий мужчина, гримав на присутніх, читав їм соціалістичну мораль:

— ... Молодь не шанує соціалістичне майно. Розбиває автомашини, які їй довірені, робить крадіжки,

хуліганить. Така молодь, про яку тут згадую, псує соціалістичну мораль взагалі нашої прекрасної соціалістичної молоді. Нашу молодь потрібно виховувати в соціалістичному і патріотичному дусі. Потрібно її гартувати, щоб була авангардом у побудові соціалізму і комунізму. Потрібно молодим комуністам ще тісніше зімкнутись біля нашої рідної партії та її центрального комітету, який зі своєю партією веде нас в краще майбутнє.

Промовець махнув головою, що означало кінець промови і рівночасно, подякувавши за терпеливість, сів. Залом пролунало лише кілька оплесків більш-менш лише з повинності.

— А тепер слідує дискусія, — гукнув із-за стола промовець.

Зал зашумів шепотом, пискло кілька посмішків.

— Та не голосіться всі разом, — кинув промовець фразу, яку висловлюють функціонери часто на зборах, коли після промови буває мертва тиша.

— Що ж, ніхто не хоче дискутувати? — по паузі знову обізвався секретар ЧСМ.

— Тут голосяться, — почувся голос із кінця залу. Заскрипіли стільці. Обличчя молоді повернулись до підіймаючогося Валла.

— Шановні товариші, товаришки! — залунало ситим голосом. — Здоровий дух може бути тільки у здоровому тілі. Щоб мати здорове тіло, потрібно нам спортивні об'єкти — зали, спортивні площадки... Цей культурний закон має увійти в силу і тут, у Шаці. Ми, молодь, могли б зорганізувати для побудови таких цілей соціалістичні бригади праці, різні соціалістичні змагання. Та хіба можна це здійснити, коли не маємо між собою контактів? Живемо розтрачено. Одні тут, у Шаці, інші в Кошицях на Терасі, на Банкові та у різних гуртожитках. А така молодь, яка не має між собою контактів, індивідуалізується, не спливає з колективом, кожний робить, що хоче, є без дисципліни. З такої молоді виростають нам... ну... хулігани, такби мовити.

— Гельп індіанос! — гукнув до Валла Цибрик, блиснувши на нього білими зубами. Він сидів разом з Кратким, обидвоє у чорних окулярах. Тихо усміхались.

На Валлових устах показаласть ледь помітна усмішка. Набрав повні груди повітря, продовжував:

— Ми — нова молодь. Молодь Готвальда, — спав йому на думку колишній старий, відомий лозунг про молодь ще за президента Готвальда і мало не розсміявся вголос. — Ми мусимо показати, що ми є гідними учасниками найбільшого будівництва комунізму у світі разом із братніми народами!

Деякі підлітки підступно усміхались. Якийсь юнак, тонкий і високий, як тичка, що сидів поруч із секретарем ЧСМ, поскрипуючи пером, записував Валлові слова.

— Нам, товариші, — кохався Валло у ораторстві, — потрібно культурно насолоджуватись, ставити п'єси, організувати співацькі та танцювальні гуртки, а тоді між молоддю напевно буде і трудова дисципліна на належному рівні.

Валло сів.

— Хто ще приголоситься? — секретар ЧСМ пройшов очима понад ліс різних зачісок. Мовчанка.

Коли вже ніхто не зголосився, високий і тонкий юнак звернувся до Валла:

— Ти, товаришу, ти, що виступив, пропонуємо тебе на чотирнадцятиденне навчання для інструкторів ЧСМ. Міг би ти взяти участь? Курс відбудеться в Татарх.

— Ну, побачимо, — ніби вагаючись, сказав Валло, хоч цій пропозиції дуже зрадів, бо і так залишив працю.

— Коли починається курс?

— Через три дні.

— Тоді згода, — сказав Валло.

— Завтра прийдеш на Окружний комітет ЧСМ, дістанеш путівку. Ви згодні, щоб товариша, — як твое ім'я?

— Валло.

— ...щоб товариша Валла вислати на курс?

Залунали бурхливі оплески.

Валло повернувся із Шаці о другій годині. Ішов тротуаром по Леніновій вулиці. Між прохожими зустрів жінку Федорчака. Ніс напухлий, а очі, як дві дорослі

сливи, підліті кров'ю, сумовито дивились перед себе. З них кричав жах. Валло кивком голови поздоровив її, але вона, мабуть, цього не помітила.

З якогоś ресторану линув запах печеного м'яса. Прохожі зупинялись біля продавщиці мороженого, ставали в ряди. Інші йшли, смакуючи шоколадні нануки. Валлові набігла слинка щось попоїсти, та в кишені знову не було ні сотика. Подумав, що зайде у циганську корчму, де б знайшов Федорчака. Він бував там частим гостем. Коли напився, ішов за циганками.

Валло біля театру загнув вліво. Пройшов вузьким провулком. На кінці провулка — циганська корчма. Зайшов туди. Із всіх боків крутився сигаретний дим. Корчма повна циганів: мужчин, жінок і дітей. Мужчини відпрацювали на ВСЖ лише стільки днів, аби могли дістати грошеві прибавки на дітей, решта днів собі тут гуляли. Хто мав багато дітей, діставав більше прибавок, ніж самої платні. Цигани для їжі купували лише дешеве кістя, з якого варили суп, їли з хлібом, а потім йшли сюди в корчму. Біля мужчин, збитих у компанії, стояли жінки із різнокольоровими стрічками у чорному волоссі, біля них босі діти. Усі пили, курили й розмовляли. Валло шукав очима Федорчака, але його тут не було. Він зупинив погляд на старій циганці, з довгими білими сержками. Стояла з люлькою в зубах, в подертім лахмітті. Вона підійшла до свого на голову меншого чоловіка. Вирвала йому бумажник з рук, коли той хотів платити за пиво і трісла його по грудях.

Валло підійшов до циган, що біля прилавку говорили на мадьярській мові. Приговорився до них і зараз хтось поставив йому склянку пива. Валло спровадив очима гарного кучерявого циганика. Старий циган вловив Валлів погляд, з якого відчув, що той тішився його синові, сказав:

— Знають, хто йому був хресним батьком? Сам Запотоцький, коли ще був Масариком¹.

Валло усміхнувся.

— Правда, у нас він не був, ми його лише дали записати. О, гарний дарунок післав.

¹ перекручене — президент. Відведене від імені президента Т. Г. Масарика.

Зразу біля цього прилавка вціпілось у себе двоє циган. Валло хотів їх втихомирити, та один з них почаствував його п'ястуком в обличчя.

— А ти що од нас хочеш! Ти, гаджо!¹ Ара гет?²
— заскрипів циган зубами.

Валло їмився за надірвану губу, витер кров. Залишив недопите пиво, вийшов з корчми. Перед корчмою на хіднику стояло кілька молодих циганок. Помітивши Валла, завертіли спідничками. Коли Валло не звернув на них ніякої уваги, навздогін кинули йому кілька слів по-циганськи і голосно розсміялись.

Тим же самим провулком Валло повернувся назад на вулицю Леніна. Біля театру зайшов у невеличкий парк, що був між театром і кошицьким Домом, зупинився на хвилину біля фонтани. Розглянувся, хотів десь собі присісти, але всі лавочки були зайняті. «Ну, чи треба було тобі їх зачіпати» — докоряв собі. «Ох, і дурна ж я пелька! Звичайний балакун, а більше нічого! Потрібно тобі когось, хто би тебе диригував...» На думку спала йому Вікторія. Так, вона би це зміла... а більше ніхто. «Ах, любов, без тебе людина, як полова, що легко відвіє її вітер і кине, де хоче...»

Вийшов з парку і через вулиці перейшов на другий тротуар.

Безцільно ішов Леніною вулицею за проходами. За якимись людьми механічно зайшов у Франтішканський костьол. Усміхнувся сам над собою. Хвилину нерухомо стояв і розглядався. Впереді у почорнілих лавах сиділо кілька старих жінок. Молились. Валло повз очами по образах, шукав на них обличчя Вікторії. Знаючи від людей дещо про її минулість, запозичав: «Ти, Вікторіє, як Магдалена із старого закона, якій Христос відпустив всі гріхи... А хто із нас не блудить?.. Лише той, хто не намагається знайти доріжку. Вікторіє, люблю тебе...» Якось так розжалився, що захотілось і йому помолитися. Механічно зашепотів «Отче наш», та в самій середині перестав. Далі не знав.

Вийшов знову на тротуар. Осіннє сонце сперлось на будинки. Він помітив, що навпроти ідучі люди ди-

¹ газда (циг.)

² іди геть (циг.)

вились на нього і посміхались. Глянув долі собою — на правій нозі розірвані штани. «Де я міг їх розірвати? .. Напевно, в кухні». Зайшов до бічної вулиці, з кишені вийняв кусник дроту, розірване місце зціпив на трьох місцях. «Піду до Вікторії, щоб мені зашила», — спало йому на думку. «Хоч буду мати добру виговорку...» Він згадав, як тоді вона говорила Феліксові, що живе у робітничому готелі «Гутних ставеб». Сів на трамвай і поїхав.

У робітничому готелі, що находився по вулиці Котаїго № 90, мешкали переважно нежонаті. З посторонніх ніхто не мав приступ. Валло це спостеріг, аж коли прочитав на дверях вивіску. Думав, що зайде до швейцара і попросить, щоб її викликав, та забув її прізвище. Механічно оглянувся і помітив, як із легкої автомашини якась жінка із шофером виносили запакований телевізор. Валло швидко підійшов до автомашини, і натомість жінки, із шофером заніс у готель пакунок. «От, як добре трапилось», — всміхнувся Валло і поспішив коридорами, читаючи вивіски.

— Вікторія Сузі, — натиснув кнопку. Через хвилину в дверях показалася струнка Вікторія.

— Ах, кого тут маю, — сказала Вікторія з привітним лицем. — Заходіть далі.

— Вибачте, що вас прийшов трохи безпокоїти. Ось, що мені трапилось... — сказав Валло і показав на розірвані штани. — Голку би мені потрібно, — вивувато всміхнувся.

— Лише заходьте.

У невеличкій кімнаті було все біле, як у лікарні. Біла скриня, біле ліжко, білі фіранки. Біла електрична піч і білі хризантеми у вазі на округлому столику, накритому білою скатертиною. Швейна машина, що стояла у кутику біля дверей, також була накрита білою плахтиною. Тільки етажерка, що стояла недалеко ліжка, була з темного горіхового дерева, повна книг та модних журналів.

— Ідіть, пане «інженер», до ванни, — сказала Вікторія. — А штани покладіть тут за двері. Я сама вам їх зашию.

Валло напустив у ванну теплої води, викупався. За той час штани були готові. Одягся і, свіжий та

легкий, присів до столика. Вікторія принесла каву.

Валло із смаком закусив до шоколадової пішкоти, пробіг очима по хребтах книг. Була тут переважно класична література: Бальзак, Дікенс, Роланд, Толстой, Золя...

— Як вам ведеться у Кошицях? Вже давно я вас не бачила.

— Відтоді, як ми були в «Понорці». Не можу забути на той танець з вами. Це була поезія...

— А ви не пишете вірші?

Валло усміхнувся.

— Колись і я пробував, як кожна молода мрійлива людина.

— Я дуже люблю поезію.

— Добра поезія окрилює людину, — сказав Валло. — Можна у вас закурити?

— Прошу.

— Ви не курите?

— Колись курила і я. Але лікар мені заборонив. Я тратила червоні тільця. І шлунок щось у мене не в порядку.

Валло дивився на її воскове обличчя, що рожевіло від променів передвечірнього сонця. Її тонесенькі пальці здавалися просвітними. Він запалив сигарету, сказав:

— Ви дуже довірлива.

— Чому?

— Що ви пустили сюди мене, якого ще добре не знаєте.

— А ви би ризикували використати цю нагоду?

— Ні.

— Це мені подобається від вас.

— Тому я без вашого дозволу викупався, щоб мати спокій англичанина.

Вікторія всміхалась. Цей усміх полонив Валла. Йому хотілось їй сказати: «Люблю вас, міцно вас люблю...»

— Сьогодні дають фільм «Розлучення по-італійськи». Міг би я вам робити доповідь.

— Я б охоче з вами пішла, коли б не мала Влада. — Встала, щоб ще долили кофе. Валло супроводив її очима. Найкраще би висповідався їй, що його мучить...

— Ви акуратний артист, — сказала Вікторія, присівши назад до столу.

— Міг я ним бути, — сказав Валло, — була така нагода, але що з того...

— Не кажіть.

— Одного разу вже всміхлось до мене щастя... Якось випадково я зустрів п'яного режисера, випровадив його додому. З того часу ми з ним подружили. Режисер помітив у мене акторські задатки. Казав прийти на «Колибу». Я прийшов. Робив екзамени: за бігу вискочив на коня, відомкнув чужу автомашину, у поспіху запалив сигарету... Все вийшло на відмінно. В цьому я дома. Ще з дитинства я був артистом вулиці... Трохи маєте правду.

— А потім?

— Не прийняли. Треба було посвідку про благонадійність і партійність. А я ні одне, ні друге не мав.

В душі він пригадав собі, як зараз же після екзаменів зустрівся з якоюсь дівчиною, відрекомендувався, що є фільмовим актором і почав проживати любовні сцени...

Вікторія не хотіла зразу назначити, що він міг би у випадку чогось мати у неї надію. Була це ще не зріла думка, але пахла вабливістю, як це буває у людей, що тужать за пригодництвом. «Що, коли любов Фелікса є лише моє власне ехо?» — подумала і сказала:

— В житті може все ще трапитись...

Валло не відгадав її думку, нав'язав тільки на її слова.

— Факт, що в житті я би міг ще щось зробити, коли була б витримка...

Почував себе таким слабим характером, якого овіє і зігне кожний вітерець. Гнівався на себе, що брехав Кежмарському, ніби він слюсар, що наслідився на зборах ЧСМ, що зайшов до циганської корчми... «Але, може, так і добре, як воно в житті іде» — подумав. «Не розірвавши штанів, не мав би причини зайти сюди...» Він дивився на Вікторію, як на якийсь привид, цілував її в думках. «Боже, тут все готове: квартира, в ній гарна жінка, меблі, тільки прийти й кохати...»

— Коли б мене тут хтось знайшов, ще би міг і намолотити.

— Не бійтесь, — всміхлась Вікторія. — Той, про кого ви думаєте, має сьогодні службу.

Валло глянув на свій годинник. Удав, ніби кудись поспішає, хоч спішити йому було нікуди.

— Вибачте, що я у вас взяв дорогий час.

— Нічого, — сказала Вікторія, — якщо вам ще щось буде потрібне — приходьте. Дуже радо вам зроблю, але без бічних думок...

— Коли б і прийшла на мене спокуса, — усміхнувся Валло, — буду джентлеменом.

— Правильно. А як іде робота?

Не сказав, що постійно на роботі бракує.

— За три дні їду на курс ЧСМ у Високі Татри. Їду на чотирнадцять днів. — Цим він хотів трохи похвалитись, що беруть його серйозно, хоч знав, що йде туди тільки погуляти.

— Заздрю вам, — сказала Вікторія. — Татри дуже гарні.

— А коли б були ще й ви там, були б ще гарнішими, — всміхся Валло і, встаючи від стола, поцілував її простягнуту руку.

15

На дворі сутеніло. Запалювались повуличні лампи. У парку по вулиці Коменського шумів карусель «Лунапарку». Навколо нього — натовп людей. Гамір, сміх, веселі вигуки.

На сидінні, причепленому ланцюгами до каруселі, вихром кружляла Бегунка. За нею летів Данко Прокопович, намагаючись її зловити. Ганка сьогодні мала волосся зафарблене до темнофіолетового відтінку. Дала це собі зробити зараз же, як відійшла від Йозефа, після цього вечора, коли він святкував день народження. Бегун зробив так, як сказав: вимінив замок і все. Вже другий тиждень Ганка живе у Прокоповичових. Данко із чотирикімнатного помешкання виділив їй одну кімнату. Ганка часом оглядається на Прокоповича, бачить,

що її не може спіймати. Від радості аж верещить. За ними вилітують Баєрка з Кіршбаумом. Віктор на льоту зловив Марту. На хвилинку її затримав, а потім пустив. Марта летить півкругом, а він за нею. Їй сьогодні гей! Ігор вже п'ятий день на маневрах. А Марта тридцять п'ять днів вільна, як нічна птиця...

Біля тину, освіченого десятками ламп, оперті на прилавок, стояли Франта з Веселкою. Вистрілили собі по ляльці і пішли геть. Поряд прогулюються Фелікс з Вікторією. Подивились трохи на людей і пішли далі. Фелікс морочить Вікторії голову, що, мовляв, розводиться із своєю жінкою. Але правда інша. Вона живе із своїми двома синками на селі, у свого батька. До Кошиць її не тягне, аби не мати зв'язаних рук. Раз у суботу їздить додому, а через тиждень чашки любові випиває у Вікторії.

Трогуаром ідуть д-р Дубинський з Регіною. На хвилину і вони тут зупиняються. Тримаються під руки, як свої, хоч і не вінчані. Живуть собі кожне окремо, і любляться, скільки забagne душа. Здається, що для них і кращого способу життя не може бути. Вільні, як птиці. Дубинський живе собі на квартирі сам. Двоє дітей, що залишилися йому після смерті дружини, вже в порядку. Син інженер-шахтер, жонатий, а дочка на філософському факультеті у Братиславі.

З-за дерев не спускає з них очей Кежмарський. В душі відчуває розплакану заспокоєність. «Краще бачити її з ним, ніж коли б мала бути мертвою...» — подумав. «Тішить мене, що колись ти, Регіно, була моя... Регіно, Регіно... який я дивний...» — протяжно говорить голосом якоїсь чужої людини.

Запалив сигарку, підкотив комір і пустився до «Шпортки». Ішов, розмовляючи з собою. Мав повну голову турбот і всяких проблем. Бажав собі, щоб його кухня мала досить продовольчих продуктів, щоб робітники були спокійними. З ніким не хотів сваритися. Боявся того. М'який він характер. Краще кожному пробачить.

Дорогою ішли підлітки з виграваючими транзисторами. Почувши гамір біля «Лунапарку», всі заходили туди. До цирку прийшов і Бегун. Він, як кіт, нишком просунувся поміж натовп. Поправив галстук, в якому

носить тонесенький кинджал. В гурті людей помітив Ганку. Вона розмовляла з Мартою. Біля них стояв Прокопович з Кіршбаумом. Може, він би і зачепився до Данка, але побоявся широкоплечого Кіршбаума. Мовчки розглядався, де б знайшов Грабальку. Ця одинока жінка, яка мала з ним співчуття, яка багато разів сповняла його бажання.

Ганка помітила Бегуна. Зніжковіла. Шепнула щось Данкові і непомітно відійшли. Ішли, тулячись до себе. Безлюдна вулиця давала їм вільний простір.

— Я дуже люблю ходити пішки, — сказала Ганка. — Це романтика.

— Використовуймо світ, мила Ганко, поки ми ще молоді...

— Данку мій! — Ганка обидвома руками схопила його ліву руку. — Я дуже люблю життя, — і сама сміялась з того, що сказала.

— Маєш правду. Життя треба любити, — сказав Данко. — Мені мало хибувало, що я не вмер. Було мені тринадцять років, коли я захворів на тиф...

Ішли тихо.

— Як твоя справа з розлукою? — спитав Данко.

— Тепер вже я буду настоювати, щоб нас розвели, — сказала Ганка.

— Якщо тебе розлучать, я також попрошу. Вона хай іде чортів полошати. І так мене хотіла вбити.

— Знаю...

— Двоє дітей візьму собі, а двоє залишу Ружені. З твоїм Дьодьком будемо мати троє. Думаю, що вигодуємо їх. Крім цього, буду малювати картини.

— Любляться мені твої малюнки, — похвалила Ганка. — З чого малюєш цих оленів?

— З листівок, — сказав Данко, — а якщо хочеш, можу писати й романи. Коли б я написав те, що я прожив, був би з цього великий роман.

— Напиши, Данку, — Ганка притулилась до нього й поцілувала. — Я буду тобі помагати. Ти душевно вище за мого Йозефа.

Через півгодини піднімались в потемку сходами на восьмий поверх. Зупинялись і відпочивали на кожному поверсі. Данко часом перегнув її через поруччя і цілував.

— Якщо будеш потребувати на суд якесь прохання, то я тобі напишу. Над ним мусить задуматись і сам президент. Побачиш! Добре, що ти прийшла до мене. У мене можеш собі спокійно жити, доки сама хочеш.

Увійшли в коридор, де він жив. З кімнати почувся плач малесенької дитини. На ліжку порухалась Ружена.

— Прийшла і Ганка? — спитала Ружена крізь розчинені двері.

— Так, ми зустрілись в автобусі, — сказав Данко і в душі всміхнувся.

— Серус, Ружено, — озвалась з коридору Ганка. — Дотепер я працювала. Знаєш, скільки роботи? Зовсім змучилась. Чорт візьми таке життя...

— Не турбуйся, Ганко, що зробимо, коли таке життя. У нас почувай себе, як дома, — добросеречно сказала Ружена.

— Я так себе і почувую, — сказала Ганка і тихо всміхлась. — Доброї ночі, Ружено.

Данко зайшов у спальню, голосно розцілував жінку.

Ганка під периною нерозумною дівчинкою всміхалась сама до себе. Була це пересічна жінка з кофейними та вуличними випадками. Поклала руку під голову, роздумувала... «Я колись вірила, що всі люди, з якими я в житті зустрілась, були хорошими людьми. А це був обман, прикидування... Боже, чому я така неморальна?... Мабуть, на причині доля?... Ні, ні, не доля на причині, але щось інше... Ти, Ганко, Йозеф, Кежмарський, Данко, Ружена, Власта, Грабалька, Вікторія, Валло... — всі ми діти без мети, без ідеалу... Ах, так добре, як воно є!...»

Уткнула голову в подушку і легко заснула.

— Так, і ми вже дома, — сказала Марта, увійшовши разом з Віктором у коридор свого помешкання. Засвітила. Повітря було пересичене пахом різних оде-

колонів. Кіршбаум відчув, як від цих пахоців в'яло паморочилась голова.

— Дурять мені голову ті твої одеколони, — сказав Віктор. — Найкраще я би викупався.

— І я також. Але разом з тобою, Вітя... — Вона підійшла близько до нього, підняла голову, задивившись йому в очі, і курятком притулилась до його грудей. Він стиснув її міцними руками аж до болю. Але вона охоча перенести всі муки, лиш аби відчутти на собі дотики його рук. Це робило їй добре.

За кілька хвилин сиділи у ванній.

— Ще любиш мене, Вітя?

Глянув на неї. Прискнув їй між очі кількома краплями теплої води. Всміхлись. Цікаво, коли людина скине із себе одяг, зостає простою людиною. Королева тут не королева. І жебрак тут не жебрак. Тут відкидається багатство, слова, біднота, все тут падає... залишаються лише два роди: — він і вона...

— Все починається ідеалом, а кінчається під одіялом, — сказала знайомий вислів.

— Ідеал тільки свічка, а це друге, як коли б ішов до вогню... — сказав Віктор.

— Скажи, любиш мене?

— Трохи, — сказав Віктор. — Не знаю, чи це любов... Я нічого не люблю... Це, що я люблю, це лише моя пристрасть, — сказав Кіршбаум.

Марта здивовано глянула на нього. Не відгадала, що Кіршбаум дійсно говорить правду, яка струменіла з його суворої, грубої брутальності.

— Ти жартуєш, — всміхлась Марта.

— Може...

Марта дивилась на нього мрійливо, гладила його гарне мокре чорне волосся. Часом приплющувала очі. Зразу в думці перекинулась до свого Ігоря. В уяві бачила, як Ігор спить в казармах на військовому ліжку, не знаючи, що твориться в його хаті...

— Ти мій, — сказала Марта, розплющуючи очі, щоб на нього досить надивитись. Легко доторкнулась його губ, полила його водою, як малу дитину.

Тепла вода, в яку ще впустила гарячу з крану, зовсім його розпалила. Всі його смисли рвались до її пахучого тіла...

— Підемо вже, — сказав Віктор.

Місячний промінь упав на перину. Лежали пригнуті до себе. Вікном спостерігали небо, як на ньому мерехтіли зірки. Віктор взяв її за жмут мокрого волосся, трохи ним погрався.

— Яка я з тобою щаслива, Вітя... Люблю тебе...

Віктор мовчки дивився на неї, як місячне сяйво стелилось по її обличчі. Спостерігав риси її губ, які тоненько всміхались.

— Вітя, говори мені щось гарного... Я так люблю слухати...

— Ти, як підсніжник... — сказав Віктор.

— Але життя підсніжників дуже коротке. І я така?..

— Коротке, але гарне... — сказав Кіршбаум. Погладив її обличчя, шию...

Натисла на кнопку нічної лампи.

— Чого світиш?

— Коли засвітиш, побачиш більше правди. Хочу тебе бачити, Вітя.

Глянула на ікону Діви Марії, що була в кутку між двома стінами. Встала, накрила її рушником.

— Чому це робиш? — спитав Віктор.

— Щоб не бачила мою аморальність... — Але зразу висказала іншу думку: — А хіба це аморальність, коли людина страждає, Вікторе?

— Не знаю.

— А, — зітхнула Марта. — Людина, коли відложить інтелігенцію і чемність у кишеню, стає скотиною... Це таке все трагічне, що мені аж смішно...

— Мгм, — муркнув Кіршбаум.

Взяв її у свої залізні обійми, наче пташку, яка попала у залізну пастку. Лежали скупані пристрастю. Горіли бажанням знову і знову спалахнути внутрішнім вогнем. Відчували навколишній простір, наповнений тільки і тільки їхнім щастям...

— Ти моя...

Ці два слова були для них найбільшим багатством. Хоч вона не знала, хто він, де працює, не знала його прізвище, знала лише, що він Віктор. Але для її виснаженої душі це тепер вистачило.

Віктор її гладив. Слухав, як її культивований мозок продукує цікаві думки, аж трохи відвернувся від себе, що він так не вміє.

— Дуже люблю, коли мене хтось любить... — сказала Марта. — Ми вже дорослі, а постійно в нас тліє те мале дитинча, яке хоче, щоб його хтось любив, бо само любити не може... А ти так вмієш любити...

— А твій так не вміє?

— Ні. Ніколи досі я не знала, що воно таке... Я не розуміла, чому це люди роблять. Не могла я цього відчути. Лічила до сто, або дивилась на картину, поки це не перейшло... Вітя, щось тобі скажу...

— Ну?

— Буду мати дитину... Від тебе, дорогий мій...

Віктор мовчав.

— Якщо буде хлопець, дам йому ім'я Віктор.

— Ти дурна. Чого його тобі! Зроби аборт.

— Що ти сказав?! — Марта рвучко повернулася до нього головою. В цю хвилину відчула до нього страшенну відразу. Разом все в ній переломилося. Глянула в його обличчя. Було нерухоме, як витесане із скелі. Віяло від нього страхом. Спробувала всміхнутись.

— Ані не знаю, як твоє прізвище, — сказала Марта, задивившись у стелю. При цій думці відчула якийсь страх.

— Кіршбаум, — сухо відповів Віктор.

— А де працюєш? — спитала спокійно.

— Тепер ніде. Добрі жінки нагодують...

Жахнулася.

— Цікавить тебе?

— Ні. Я лише так...

Задумалась... По її обличчі скотилась тепла сльоза.

Вже два тижні, як Валло повернувся з курсів. Ще не працював ніде. Кормився на рахунок своїх знайомих і друзів, за що розказував їм різні пригоди із своєї колишньої хуліганської професії. Сьогодні прибув до Шаці. Був покликаний на заводський комітет ЧСМ. Загорілий, ішов хідником біля головної вулиці. Думками був ще у Татрах. П'ять разів денно їсти, кожного вечора — кіно, два рази до тижня музика; товариші (що платили всі витрати), дівчата... — краще і не видумаєш. День перед від'їздом з курсів післав заводському комітету ЧСМ телеграму: «Не бажаю бути інструктором ЧСМ. Шукайте іншого. Валло». Ішов, пошвистуючи, тут-там оглянувся за гарною жінкою, коли проходила біля нього. За кілька хвилин був вже в клубі. Коридор, статуї, мозаїка на вікнах — все знайоме, що бачив тут перед місяцем. З коридору зайшов вліво до перших дверей.

Семичленний заводський комітет очікував Валла. Хтось шниряв очима по газетах, інші курили й розмовляли. Валло присів на поданий йому стілець, закуриив і він.

— Товаришу Валло! — звернувся до нього секретар заводської організації ЧСМ. — Здається, тобі відомо, чого ми тебе покликали?

— Маю честь додуматись, — спокійно, з надихом іронії сказав Валло. Присутні переглянулись.

— Ну, скажи нам, як ти міг наважитись нам так плюнути в обличчя?! Ми тебе післали на курс, щоб ти після цього помагав нам в боротьбі проти абсенції між молоддю, проти хуліганства. А ти сам, як доросла людина, робиш нам непристойності. Що це має бути за жарт!

— Ми зробили цапа садівником, — сказав високий, тонкий юнак, той самий, що тоді так пропонував Валла на курси.

Валло випустив дим. На губах йому майнула легковажна усмішка.

— Ще насміхається! — обурився на Валла секретар. — Тебе лише жалкувати можна. Дивуюся, що

ти така здорова людина, атлетичної постаті, маєш такий розум... Ти би міг бути прикладом, ну, скажім, вчити молодих людей спорту...

— Хіба скакати їм до бесіди, — іронічно всміхнувся Валло.

Присутні кинули на себе поглядами. Секретар затис зуби, звернувся до Валли.

— Ти партійний?

— Ні.

«Кмітливий чортяка», — подумав Валло.

— Це нічого, — сказав високий юнак. — Знаєш що, товаришу Валло? Ми з твого дискусійного внеску тоді на зборах судили, що ти здібна людина. Таких людей собі і партія шанує. Якщо би ти поведився чесно і добросовісно, дисципліновано і слухняно, тоді б партія могла взяти тебе у свої ряди.

Валло докупив і спокійно сказав:

— Партія заснована на науковому принципі, товариші. А я, щоб вступити в партію, покищо не доріс. Маю переконувати інших, про що сам не знаю?

— А хіба ми вас, пане Валло, переконуємо вступити у нашу партію? — секретар зараз перейшов на «ви».

— Я не кажу. Але коли ми вже при цьому, то дайте договорити.

— Прошу, — сказав секретар.

— Боже, скільки між вами таких партійців, що не знають навіть статут партії, а скільки функціонерів, що тайком дають хрестити своїх дітей у церков. А не лише те. Скільки функціонерів живе ненормально — ходять за жінками своїх друзів.

Члени комітету мовчки завертіли головами.

— Ну, й ідіот ти! — закричав секретар ЧСМ, забувшиш, що говорив вже на «ви».

— Ти нас добре обдурив, — сказав хтось із присутніх. — Тобі шкода дати дихати соціалістичне повітря!

Валло зосереджувався думками, хотів був ще щось сказати... Та потім спокійно вийшов...

Віддаль із Шаці у металургійний комбінат — тих п'ятсот метрів, Валло задумав пройти пішки. Ішов дорогою, недавно тільки залитою асфальтом. Зігріте повітря тремтіло, як в теплі літні дні. Роздумував над тим, чи правильно він поступив. Люди такого типу, хоч вони здібні, у критичному моменті дістаються до безвихідного положення, виступають поза рамки контролю над собою, стають нерозумними дітьми.

За кілька хвилин Валло був у канцелярії Кежмарського.

— Що маю робити з вами, пане Валло? — дивився на нього допитливим поглядом Кежмарський. — Ви як вітром розкидана солома. Були ви вже на всяких роботах, та ніде довше не витримаєте, як три дні. Хіба можна так? Не маєте спокійного місця. Задумайтесь над собою.

Ці докори Кежмарського були для нього більше всяких менторських повчань. Відчував, як над його десяти добрими властивостями завжди переможе одна погана... Стало йому трохи жаль, що так пусто марнив своє молоде життя. Хотілось навіть плакати.

— Попробую вас дати ще до буфету за допоміжного складника, до завідуючої пані Грабальки! Але уважайте! Більше вам не поможу. Завтра наступите до праці.

Валло подякував, надів шапку, вийшов. В кишені знайшов останню сигарету, закурив. Видихнув дим, в грудях відчув якусь блаженість, що заохочувала його до чогось, що відчував як суть прекрасного, що створює людину гідною і доброю. Так, він думав про Вікторію. «Вікі, ти сок життя... Вікі, ти золота душа, яка охоча поділитись з кожним... Вікі, люблю тебе... Не витримаю, щоб тобі сьогодні цього не сказати...» Часом боявся, коли згадав про Фелікса, боявся його очей... Стомився від думок.

Мав ще кілька хвилин до від'їзду автобусу у Кошиці. Заскочив у кіоск купити сигарети. Дорогою уявляв її обличчя, інтонацію голосу, цілу її струнку постать...

Архів знаходився у великому наріжному будинку вулиці Леніна та Патриса Лумумби. Вхід у архів був з вулиці Лумумби. Валло зупинився перед відчиненою

залізною брамою. Зайшов попід під'їзд. На кінці під'їзду, за вікном малої швейцарської, сиділа літня жінка.

— Прошу гарно, де тут архів? — запитав Валло.

Червонолиця швейцарка, з очима старого поліцейського, усміхнулась, знаючи добре, чому питав її той молодий мужчина про архів.

— Тобі шкода там гострити зубів. Має свого...

— Нічого, — сказав Валло з почуттям пригноблення.

Швейцарка глянула на його пом'яте лахміття, всміхнулась, подумала: «Тамтот ходить, як лялька». Валло відчув на собі цей пекучий презирливий погляд, почервонів.

— Іди рівно коридором, потім вправо другі двері.

Валло махнув до жінки головою, пішов коридором. У сірому, похмурому приміщенні, з одним вікном у бічну вулицю застиг Вікторію з великою пачкою архівних матеріалів на руках, які несла до перегорожок стелажі.

Вікторія повернулась, подала гостеві руку:

— Вітайте.

— Виглядає тут, як у в'язниці, — сказав Валло.

— Маєте правду, погано тут працювати. Похваліться ви. Як було на рекреації? Гарно ви загоріли.

— Татри дуже гарні.

— Прошу сісти. — Вікторія мимохідь глянула на його штани. — Ще вам це держить?

— Як залізо, — усміхнувся Валло. — Маєте золоті руки. Коли б у вас було ще й таке серце, я би найнявся до вас сторожем.

Вікторія голосно усміхнулась.

— Чи ви б вгадали, чого я тут прийшов?

— Ні. Не вгадаю. Скажіть.

— Потрібно мені значок ВСЖ, хотів би його намалювати для нашої організації ЧСМ, — збрехав нескромно, бо відчув, як Вікторія в душі щиро сміється.

— Може щось знайдеться, — непомітно посміхнувшись, сказала Вікторія.

Валлові хотілось взяти її за руку.

— Вікторія... Люблю вас... — сказав притишено і зніяковів.

— Бетяр... Ви, панє Валло, великий зводник...
— Чи я винуватий, що я маю велике серце? — легко всміхнувся Валло.

— Треба вам його звузити, — сказала Вікторія.
— Поможіть мені поносити ці папки.

Валло набрав між руки купу матеріалів, поніс за Вікторією.

У приміщенні скрипнули двері. Хтось увійшов по-домашньому. Валло оглянувся. До нього підходив Фелікс.

— Ви що тут робите?

— Помагаю...

Вікторія впізнала знайомий їй голос, закричала з-за стелажів:

— Севас, Влаго! Звідки берешся?

Фелікс мовчав, задивившись на Валла.

— Потребую один документ, — для ока сказав Фелікс. — Ти що робиш?

— Роблю порядок.

Валло знав, що час йому звідси зникнути, і тупо сказав:

— Пані Вікторія, як будете мати час, будьте така добра, поглядайте мені це, про що я вас просив. Бувайте здорові!

— Пошукаю, — сказала Вікторія.

Фелікс кинув за Валлом довгий погляд, коли той подався до дверей. Присів на ріжок стола, запалив сигарку і наперекір всім законам, що в архіві не можна курити. Питальним поглядом глянув на Вікторію.

— Слухай, Вікі, ти мені не води тут всяких пашашів. Хто він?

— Шофер...

— Що хотів?

— Якийсь значок ВСЖ. Хочє з нього щось малювати.

Фелікс багатозначно муркнув.

— Вікі, потребує двісті крон, — сказав Фелікс.

— Ну, ти мені добрий... Прошу тебе, звідки ж би я брала стільки грошей... Влаго, то вже не один раз було по двісті крон.

— Думаєш дуже сентиментально, — сказав Фелікс.

— Ти дуже чемний, але з розрахунками, — сказала іронічно Вікторія. — Гроші хочеш, а мене обходиш. Я не твоя лялька. Відчуваю, що ти мене підводиш... Дозвіл для розводу вже маєш?

— Ти чомусь змучена.

— Перестань з фарисейством.

— Гніваєшся?

— Відчуваю, що тягнеш мене до пекла.

— Вже три дні за собою я мав службу, ніяк не міг прийти, — хитро сказав Влада. — Але я тобі все винагороджу. Ввечері зустрінемося.

— Сьогодні не можу. Почуваю себе погано.

— Що тобі?

— Втрачаю червоні тільця... — зітхнула Вікторія. — І з нирками щось погано. Казав мені лікар, що ніби буде потрібна операція...

— Надумуєш собі, — сказав Фелікс.

Вікторія мовчала.

— Не будь така смішна. Це нічого... Треба пити червоне вино... Приходь до «Дванадцять апостолів» — червоні тільця прийдуть на місце.

— Ні. Сьогодні я не прийду. Я хвора.

— Що з тобою?

— Кажу тобі, що я хвора. Якось гарячка на мене іде.

Фелікс взяв її, як підломлену квітку, скоріше з повинності, ніж з симпатії, холодно поцілував на чоло.

— Скажи, коли зустрінемося?

— Як буду здорова.

— Дипломатична відповідь.

— Навчилась від тебе.

— Добре, — сказав Фелікс. — Почекаю, коли ти виздоровишся. А вже не гнівайся на мене.

Стиснув її тонесеньку руку і вийшов.

Коли Фелікс переходив біля швейцарської, нахилився до жінки:

— Як будете бачити іти туди, — хитнув головою в напрямі архіву, — того мужчину, який перед хвилиною вийшов звідси, зробіть... — і назначив пальцем, щоб за кожні відвідини зробила на папері риску.

Жінка махнула головою, всміхнулась.

Валло лежав на старому дивані, що приніс від когось на квартиру. Роздумував. Вже два тижні, як веде себе порядочно на новому робочому місці допоміжного складника. Всмівнувся. «З таким гнучким характером навряд чи би тільки бавились...»

Валло приймав і видавав матеріал, все ретельно записував. Контроль, що було прийшла випадково, констатувала, що все в найкращому порядку. Сам не вірив, що це можливе. «Тримайся, Яно! Це все заради Вікторії!» Валло хотів перед нею показатись характерним. «Знайдеш характер — покориш собі Вікторію», — сказав собі. «Так. Є жінки, які можуть піднести мужчину в небо...»

Не було дня, щоб Валло, повертаючись із Шаці, не зайшов до архіву хоч би на хвилинку. Приносив їй шоколад, квіти, забавляв дотепними жартами. А Вікторія любила його жарти, радо сміялась. Вміла сміятись. Вистачило Валлові сказати півслова — і сміх. Облітував її метеликом, як квітку. Для нього вона була орхідеєю. Перейшла з ним вже на ти. Валло вмів її забавляти, пізнав її душу, тільки одне не знав, що швейцарка, коли мала службу, за кожними Валловими відвідинами потягла ризик. Часто говорив їй: «Вікторіє, як я тебе люблю... Страшенно люблю тебе...» Вікторії це робило добре, але все це здавалось їй жартом. До Валда почувала себе ніби самаританкою. Хотіла б йому трохи зробити радість, але прив'язуватись до нього не могла. У неї був Фелікс.

— Яно, не ходи в архів! Владо робить сцени... Не знаю, звідки він все це знає, скільки разів ти був у мене...

— Вікторіє, я люблю тебе... Серйозно... — з пристрасстю говорив Валло.

— Не бути Влада, я б ходила з тобою, — сказала співчутливо Вікторія. — Я з ним скоріше познайомилась. Ми будемо з тобою хорошими друзями.

Такі діалоги його мучили. До архіву перестав ходити, але ніколи не забув застукати їй у вікно, замачати рукою чи всміхнутись. Без неї відчував велику

порожнечу. Коли не міг її побачити — сумував, як собака за втраченим господарем.

Скрипнули двері і увійшов Бегун. П'яно світились йому очі. Казав, що сьогодні знову був на суді з Ганкою.

— Пообіцяли мені, що розлучать, — сказав Бегун.

— А що потім далі? — подивився на нього Валло.

— Оженісь з Вікторією.

Валлові холодним струмом пробігло щось коло серця.

— Але ж вона має Фелікса...

— Він її тільки манить, — сказав Бегун переконливо. — Це я знаю...

Валло затримав у грудях поривистий подих. Дивився, як Бегун перед дзеркалом поправляв собі галстук.

— Куди збираєшся, Йозеф?

— Іду трохи провітритись.

— Лише сам? Краще б з якоюсь любкою...

— Може, зайду до Вікторії.

Тіло Валли пройняла дрож. Він дивився з виявленими очима на Бегуна і мовчав.

Бегун щось закусив, потім накинув на себе пальто і вийшов.

«А що, коли справді пішов туди?..» — подумав Валло. «Що, коли її обдурить?.. Вона колись вже була його... Ні, вона цього не зробить...» — думав, пере-думував. «Бідна ти моя мушка, хотять мати тебе всі... Хоч ти не найгарніша, але мудра й добра. Не всі гарні люди мудрі. Але коли людина мудра й добра, вона тим і гарна... Більшість гарних жінок не тужить за знанням. Думають, що вистачить їм їхня краса... Мудрим потрібний оригінал, глупі заспокоються копією... Вікторія щось худіє... Пливе життям, як кинута на воду тріска...»

Валло взяв із нічного столика «Свет в образах», запозерався до нього.

Бегун зупинився у наріжній корчмі, зараз за стадіоном «Локомотиву». Підкріпився трьома півдецами рому, купив сигарети і вийшов. Пішов пішки Комен-

ського вулицею. Жовтневий вечір скоро оповив Кошиці. Намистами заблимали вуличні світла. Бегун пустився впоперек бічними вулицями до робітничого готелю. Дорогою уявляв собі Вікторію, як минулого року лікувався з нею у Шаці. На коридорі спіймав їх примар, на другий день їх обох викинув. Знав, що вона тепер приятелює з Феліксом, але це йому не заважало. Фелікс, так би мовити, його приятель. Співпрацює з ним вже кілька років — доносить скарги на шоферів.

Бегун добре знав, що Фелікс Вікторію лише обдурює. Не одружиться з нею, — у нього жінка і двоє хлопчиків. Вікторія йому потрібна тільки для розваги. Хоч Фелікс нахальний і мстивий — це вже впливає з його професії — але Бегун його не боявся, знав і про його провини.

Задзвонив дзвінок. Вікторія виставила голову, мала ще мокре волосся, — саме вийшла з ванни. Трималась за незастебнутий жупан.

— Що хочеш, Йозеф? Я не одягнена.

— Щось тобі хочу сказати.

Бегун всунув ногу між двері, насильно увійшов у кімнату. Вікторія відчула, як від нього завіяло ромом.

— Що ти!.. — перелякано подивилась Вікторія на нього. — Іди геть! Я не маю часу з тобою бавитись.

— Не будь така, кицьо...

— Йозеф! — енергійно кинула на нього очі. — Іди геть. Я мушу скоро одягтись. У мене зустріч.

— Лише не спіши так. Знаю, де ідеш. Але шкода тобі туди пхатися. Сьогодні приїхала його жінка, — насміхався Бегун. — Не віриш? Можеш до нього зайти і переконатись.

Вікторія недовірливо глянула на нього.

— Так, як кажу, — сказав Бегун з очима старого kota. — Вікі, він тебе обдурює.

Вікторія не сказала нічого. Зітхнула. В'ялість пішла тілом. Тридцятирічна Вікторія, з досвідом жорстокого життя, вже хотіла б десь оселитись у тихій пристані спокійного подружжя. Ціле життя хиталась, як на нитці.

Бегун поклав їй руку на плече, як на співвласництво.

Скинула руку з плеча.

Бегун ворухнув вухами.

— Відвернися від мене, буду одягатися, — і Вікторія підійшла до скрині.

Бегун у дверях помітив ключ. Тихо скрутив ним, поклав у кишеню.

— Слухай, Вікторіє, — тихесенько обернувся знову до неї.

— Слухаю.

Глянувши на її гарне тіло, щось залоскотіло ним. Забув, що хоче сказати.

— Ну? Кажі, що хочеш.

— Тото... ну, вже згадав, що хочу сказати. Я сьогодні був на суді. Розлучать нас з дружиною.

— Ну й що?

— Будьмо разом двоє. Що на це скажеш?

— Що ти, ти на голову впав? — сказала Вікторія. — Ти маєш і так веселе життя...

— Маю на це рецепт, — сказав Бегун і на пальцях підійшов до неї. Губами доторкнувся її теплої шиї.

Вікторія вмить повернулася до нього.

— Що ти собі дозволяєш!?

— Коли хтось вже раз дав завдаток, має право і на купівлю. — Бегун перейшов по кімнаті й додав:

— Не думай, що я тобою дуже цікавлюсь... Маю досить легких жінок...

Вікторія, одягнута у блакитне плаття, струнка, з елегантними рухами тіла виглядала граціозно. Була принадна.

— Вікі... не йди нікуди. Хочу бути з тобою...

Вона наділа пальто, їмилась за клямку.

— Дай ключ!

Розпалений Бегун знав про її дефект: досить з нею тільки трохи сіпнути, щоб на короткий час знепритомніла. Схопив її між руки і звалився з нею на ліжко. За хвилину оволодів нею своїм звіриним способом.

Через півгодини Вікторія збігла вниз у швейцарську. Попросила швейцара, щоб дозволив їй зателефонувати. Збентежено набирала номер.

— Фелікс, це ти? Ти ще дома?

— Що так схвильовано? Що з тобою?

Хвилину мовчала. Потім заговорила натяками.

— Маєш свідка?

Вікторія розплакалась до телефону.

— Завтра заведу слідство, — Фелікс обережно вибирав слова, щоб не звертати увагу своєї жінки, яка сьогодні прийшла його відвідати із хлопцями.

— Що трапилось? — питала жінка, наче вилплена із тіста, коли Фелікс поклав трубку.

— Сталась крадіжка... Ну і люди...

18

— Сервус, Яно!

Валло оглянувся.

— Вікі! — радісно вигукнув. — Куди?

Відступились на край хідника, щоб не заважати прохожим.

— Щось тобі скажу, Яно, — сказала з сумним поглядом Вікторія. — Жахнешся... Ходім десь на каву.

Перейшли біля огорожених руїн готелю «Слован», на місці якого будують новий. Зайшли до близької кондитерської. Тут було лише кілька людей. Офіціантка принесла їм каву і дортові закуски. Вікторія все розповіла Валлові. Мала неспокійний голос. Хотілось їй плакати.

— ... Я це відчував шостим почуттям, — сказав Валло. — Він учора говорив, що йде до тебе...

Дивилась на нього сумними очима, як підстрілена пташка, що мусить примиритись зі своєю долею.

— Постійно думаю на тебе, Вікторіє...

— Ти дуже милий, Яно... Ані собі цього не заслуговую...

Взяв її за руку.

— За все винувата природа, що нас таких створила, — сказав Валло.

Вікторія почувала себе найнещасливішою жінкою. Відчувала, як залишають її сили.

— Яно, але я скоро помру... Прийдеш мені на похорони?...

Валло весело розсміявся.

— Серйозно. Це мені колись віщувала ворожка.

— Владо тобі не дасть померти, — сказав Валло, міркуючи над її раптовою зміною.

— Владо... вже з ним кінець... — Вікторія розказала йому, як сьогодні була на його квартирі, використавши його неприсутність, бо знала, що він на роботі.

— Уяви собі, Яно, що у нього двоє хлопчиків. А мене підводив, що іде розводитись з жінкою через те, що не можуть мати дітей...

— Люди мають фантазію, я це знав...

— Як ти міг знати?

— Все було у вас шите білими нитками...

— Яно, ти милий...

Задумалась. Дивилась у порожнечу...

— Ах, — зітхнула.

— Вікторіє, шануймо собі гарні хвилини, які приносить нам життя; коли прийде до нас музика, не посилаймо її до пекла.

Вікторія легко усміхлась.

— Ходім до «Європи», трохи потанцюємо, — запропонував Валло.

Погодилась.

Коли вийшли із кондитерської, вже смеркало. Було п'ять годин. Осінній вітер вдаряв у вічі.

— Люблю меланхолійну осінь, — сказала Вікторія. — Вона чимось нагадує мою душу...

У «Європі» було затишно. Слабі світла викликували настрої інтимності. Людей було мало. Сіли у ложе. Благородно розливались мелодії циганських скрипачів. Валло замовив літер перевареного вина.

— Закуриш?

— Заборонив мені лікар, — сказала Вікторія, — але з тобою сьогодні закурю.

Сигарета затремтіла між її тоненькими пальцями. Випустила дим разом носом і губами, як справжній курець. Задивилась задумано перед себе, як гравець, що усе програв...

— Не задумуйся так, Вікторіє...

— Я лише прислухаюсь до музики. Коли прийдеться мені її слухати, завжди плачу.

— Я люблю музику — це культ краси й добра, — сказав Валло. — Музику можна лише відчувати. Її не можна зловити й замкнути. Дивне життя. Його потрібно нам спіймати і замкнути, бо втече до інших...

Обоє розсміялись.

— Для мене слухати це — особисто болюче, — сказала Вікторія.

— Чому?

— Чому? Ані не питай... Про це важко навіть і подумати, а не ще й говорити... що? Ти питаєш про почуття?.. Ха-ха-ха. Ну, і смішний ти!.. Хіба сьогодні існує почуття? Почуття у людини є тільки до тоді, поки не підшпотиться на першому східці. Ах, почуття, почуття... Моє почуття вже отупіле. Воно оживляється лише тоді, коли чує плакати скрипку... Ех, скрипка, люблю тебе, але й ненавиджу... Вона самотня грала на моїм весіллі, та ще, до того, розколота...

Валло випулив очі.

— Ти вже була заміжня? Що ти кажеш?!

— Те, що чуєш. Була заміжня всього три місяці. Про це ніхто не знав. Мене знають, як незаміжну маму з одною дитинкою. Дивуєшся, що? Вже мене не будеш любити, Яно, правда?

Вікторія голосно розсміялась.

— Я гуска дурна... так мені треба... — згадала Вікторія з терпкістю про свою строкату минулість.

Валло долив вина.

— Не дивися на мене так, Яно. Мені набридла співчутливість. Вона потрібна лише сентиментальним людям.

— Ти цікава, Вікторіє...

— Смішне. Що може бути цікавого на такій жінці, як я?.. Мене життя підвело вже кілька разів. Боже... з дитинства я мріяла про гарний і благодатний світ... Мріяла бути лікаркою... Бачити Рим, Париж, Рів'єру... Через свого хлопця я не поступила на медичний факультет. Був монтером. Мої батьки не хотіли ані слухати про нього. Пішов у Сирію на монтаж. А як повернувся, оженився з іншою...

Вікторія мала всі задатки стати культурною жінкою. Любила книги, музику, театр, чужі мови... А все пішло даремно... Нерозважно скочила у вир дивного

подружжя, що тривало тільки три місяці. Потім розсипалось у черепки. Стала відвідувачем нічних локалів... А тепер? — зів'ялий цвіт... Ніщо її не тішить... Нудна праця над запорошеними фасциклями архівних матеріалів, загублені молоді роки, фальшивий Фелікс зробили її ганчіркою, з якою дозволить собі зробити кожний, що схоче. В цю хвилину спав їй на думку Бегун. Аж струсилась від цієї думки.

— Ти читав Золю? Ні? Він близький моїй душі. В житті ніхто не написав мені рядочок теплих слів. Боже, як це болоче. Свої ідеали я замінила за гроші і секс. Ці два вогнивки в'яжуть цілий світ... В життя я вступила лівою ногою...

— Забобони, — сказав Валло.

Байдуже всміхлась.

— Як могла ти так?.. — Валло зупинився всередині речення, бо Вікторія затримала на ньому свій погляд, який говорив: «Не випитуй. Не рви вже і так пошматовану мою душу».

— Ах, всі ви мужчини однакові «музиканти»... Ваш ідеал — лише аби жінку дістати до ліжка...

Валло знову замовив літер вина. Мовчазно дивився на Вікторію.

— А хіба я лише одна така?.. — заспокоювала себе Вікторія. — Бачиш цих жінок, що сидять навколо нас? Кожна друга з них розведена, незаміжня мати або така, що хоч має свого чоловіка, шукає інтимної любові. Вони теж прийшли шукати «свій ідеал»...

— Гарно грає музика, — зітхнула Вікторія. — Знаєш, що грають? Ні? Шопена. Його мелодії, — як бальзам на душу. Ах, що я говорю... Хіба людина має душу? Ніхто її не має. Душа, любов, мораль... — ці абстрактні поняття існують лише в романах... Ах, мораль, мораль... Мораль залежить від щастя — знайти хорошого життєвого партнера. Хто його не знайде — важко утримає мораль...

Вікторія говорила афоризмами, що свідчило про її начитаність. Запалила сигарету і з димом ніби випустила всю свою тягобу.

— Вікі, а чи ти віриш в бога? — з усмішкою глянув на неї Валло.

— Людина б мала в щось вірити. А ти віриш?

— Чому тягти бога за ноги, коли життя в болоті!.. Я вірю в любов. Вікі, що би ти робила, коли б ще раз ти народилась на світ?

— Ті самі глупості, що й тепер. Ой, і діти же ми, Яно, з тобою... Ходи танцювати.

Вікторія швидким рухом тонесеньких пальців погасила сигарету у трикутній попелюшці, парадно пішла поперед Валла. Коли повернулась до стола, Валло поцілував її руку. Відчувала, як в обличчі струменіла її кров. Вікторія взяла вино і чокнулась з Яном.

— Ей, Яно, Яно, любов потребує біль, — скривлено всміхнулась Вікторія. — Потребує щось і приймати, а не тільки давати... Я всім давала, але для мене ніхто не розминив стівку своїх почуттів... Коли вже хтось щось дав, було це завжди тільки п'ять гелерів...

Валло дивився на неї співчутливо. Хотів би, коли б це було можливо, взяти на себе половину її горя. Задивившись перед себе, сказав:

— Багато людей спільно тягне віз свого життя, хоч і не годяться до себе. Ах, залиш, кожний має свій тягар.

— Тепер я вже би нічого іншого собі не бажала, лиш аби мати спокій і любов. Ах, Яно мій, ти би не хотів вірити, що я до двадцяти років не знала мужчину. Перший мій хлопець — це була платонічна любов... Ніколи мене не доторкнувся... Але я його ще й сьогодні люблю. Я була чиста, як гірський струмок... Аж потім... Пам'ятаю, як одного дня я прийшла із школи (я тоді кінчала останній рік здоровельної школи), і застала у нас мужчину, десь біля тридцяти п'яти років. Був він високого росту. Мав коротко пристрижене світло-каштанове волосся, сині очі. Був загорілий — акуратний креол. Чорний одяг на ньому був не випрасований. Зелений губертус висів через руку. Скромно стояв біля дверей. Мати мені тоді сказала:

— Що скажеш, Вікі, на цього пана? Беру його на квартиру.

Я нічого не сказала. Він залишився у нас. Працював десь ревізором. Вечорами сидів дома. Був тихий і не говіркий. Багато читав. Тільки часом заговорив, і тоді прозрадив, що у нього немає ні мами, ні батька. Я його жаліла, відчувала до нього симпатію.

Пам'ятаю, я мала йти на вечоринку випускників. Кожна дівчина з нашого класу мала свого хлопця, тільки я нікого не мала.

Валло нахилив її до себе, поцілував у щок.

— Мені не зручно було йти самій, тому я попросила його, щоб зі мною пішов. Але він відмовився. Мабуть, тому, що він не мав порядочного вбрання. Мав лише один одяг, в якому ходив у будні і в свято. Я тоді вирішила не піти на вечоринку. Не знаю, чому я так зробила. Мені хотілося дивитися на його завжди сумні очі. Але він не звертав на мене уваги. Коли зустрілись наші очі, він свої першим відводив.

— Мати це помічала? — спитав Валло.

— Помічала. Стала на мене ревнувати і ненавидіти. Зовсім іншою стала, дивною... Потім, коли він ішов до праці, завжди провів мене аж до школи. З того часу мати стала грізною. Я почала її боятись. Чуєш цю скрипку? Як гарно грає...

— А чи не закохалась мати до нього?

— Якраз в цьому і діло. Потім у нашій сім'ї трапилась трагедія... Мій батько (він був кравцем в одному підприємстві) це відчував. Душив це у собі, аж, нарешті, через півроку дістав інфаркт.

— Дивна історія... — сказав Валло.

— Після закінчення школи я поступила на роботу медсестрою. Одного разу, коли я повернулася додому з нічної служби, мати мені відверто сказала: «Вікторіє, ти з ним не смієш нічого мати, бо я його люблю...» Тоді мені стало все ясно. Коли вона бачила мене з ним говорити, робила скандал. Кілька разів мене і побила.

Валлові зволожились очі, зітхнув.

— Ох, ніколи я би не хотіла зазнати такого відношення до моєї дочки. Дуже важко простити хиби ближнім, коли їх бачимо на власні очі.

З того часу, як я дізналась про любов мами до нього, я відчувала до нього ще більшу симпатію. Я любила його. Любила я його, хоч він мене ніколи не взяв за руку, не погладив по голові. Але я й надалі з ним говорила, і мати викинула його з дому. А він (як я пізніше дізналась), хворий на туберкульоз, пішов жити до одного складу. Цю історію я розказала своїй подрузі.

«А ти його знаєш, ну... так, трохи ближче?...»

— «Hi!»

«Ну, і дурна же ти! Я від п'ятнадцяти років знаю, що таке життя».

«Він обминає мене».

«Ти сама винувата. Мужчини довго возитись не люблять» — насміхалась з мене моя подруга.

— Я довідалась, що його зняли з роботи, що лежить хворий дома. Мені стало його жаль. Після нічної зміни я вирішила відвідати його. Пам'ятаю, як в отой серпневий ранок гріло сонечко. Вулицями дзеленькотіли трамваї, гукали тролейбуси. Тротуарами ішли молоді пари, милуючись, всміхались до себе, а в моїх грудях ніби лежав великий камінь. Коли я увійшла у склад, де він жив, в очах мені затьмарилось. У складі не було вікна. Тільки над дверима сиріла продовгувата смужка віконця, що веда до вузької вулички. Знайшла я його на ліжку. По підлозі була порозкидувана всяка всячина: фарби, пензлі, мішки, цвяхи. В куті лежали скрути дроту і якісь міхи. Не було там ані стільців. Я присіла на ліжку. Дивлюсь в його очі, а вони блищать гарячкою. Поклала я йому руку на чоло. Було мокре від поту. Я витерла його хустиною і поцілувала.

— Ти вірна, як песик, — сказав він, — але не хочу зіпсувати тобі життя.

— Я сиділа на ліжку і мовчала. Міцний потяг розкусити тайну любові був сильніший над усе. Я поклала йому руку на серце. Розгарячився. Подивився на мене, як на дитину, і усміхнувся. Потім пригорнув мене до себе... — і трапилось те, чого не треба було...

Вікторії випали сльози.

— Я страшно тоді розплакалась. Гризло мене, що я так принизилась. Приятельку я міцно лаяла.

Ну, і дурна ж я, що тобі все розповідаю...
Замов мені півдеци джину.

Валло покликав офіціанта, який скоро поклав на стіл дві чарки джину.

— Згодом я йому подзвонила на роботу. Коли почув моє ім'я, поклав трубку. Після обіду я його зачекала. Він прийшов з «Імпрегни» і запитав:

«Що хочеш?»

«Ходи зі мною на каву».

«Що з тобою?»

«Я вагітна», — сказала я.

«Це не можливо... Дай відібрати!»

— Ми мовчали щось півгодини. Ми вже не пішли на каву, а розійшлись кожне своєю дорогою...

Мати відчула, що зі мною щось трапилось... Злорадно докоряла: «Вже тепер тобі добре!? Аж тепер будеш знати, що це життя!» Мала правду. Вночі на службі я вжила більшу кількість порошків на спання. Хотіла отруїтись. Прибігли всі лікарі...

Обидвоє закурили.

— Тоньо скривався переді мною. Не хотів зустрічатись. Навіть змінив квартиру. Я доклала багато зусиль, щоб відшукати його. А він переселився на глуху вуличку Йозефа Атилли, де жив у старого дяді Імре Андраша. Ця кімната була три рази на три метри. Стояло тут одне подружнє ліжко, стара розбита канапа, один стіл і ні одного стільця. На стінах жодної картини, тільки над канапою розколота скрипка, на якій інколи вигравав Імре. Все було тут брудне: і ліжкова білизна, і стіни, і підлога. Додому я вже не хотіла йти — боялась мами. І тоді я вирішила з ним тут залишитись. Вночі я ходила на роботу у лікарню, а вдень я варила їсти і прала. Спали ми всі троє на цьому подружньому ліжку. Я думала, що помру... А Тоньо, бувало, відходив на три-чотири дні і ніколи не сказав, куди...

Під час неприсутності Тоня, шестидесятирічний Імре, ще з досить густим чорним волоссям, роздягався до підштанців і ходив по хаті на тонких високих ногах, як бузюк, і розказував про пригоди своїх чотирьох жінок. Пив лише чай, їв розмочені сухі кусники хліба, що звідкілясь приносив. А потім лягав до ліжка і спав.

Одного разу я прийшла з нічної зміни. Тоньо знову не був кілька днів дома. Мені дуже хотілось спати, і я лягла. А Імре не мав стільки честі, щоб відступився з ліжка. Тоді відчинились двері (не замикались, бо не було ключа). На порозі зупинилась десь біля сорока років жінка. Побачивши мене, нескривано сказала: «Вже маєш іншу, Імричку? Честь праці!» — і відійшла.

— Яно, маєш ще гроші? Замови ще один джін. Каюсь, мій милий, за все.

— Каяття таке чисте, — сказав Валло, — що змиє кожний гріх, — і хустинкою витер їй сльози.

— Люблю каяття, — запозіхала Вікторія, — в одному каятті знаходжу втіху.

— В житті найважче примиритися, коли людина втратить щастя.

Коли офіціант підійшов до стола взяти порожні чарки, Валло замовив ще.

— Ти з ним жила лише на віру? — спитав Валло.

Вікторія всміхлась крізь напливші сльози.

— Було і весілля, а з ним ціла калварія. Сайлер у 1953 році втік за кордон, а повернувся аж у 1956 році на підставі амністії. Між тим, коли Тоньо був за кордоном, його дружина попросила про розлучення. Я сама написала у Братіславу за його документами. За аванс купила перстені. А на матричному уряді встановили дату і годину вінчання. Вінчання я робила у найбільшій тайності. Із праці я випросилась на дві години. Прибігла додому. На щастя, матері не було дома. Вікном влізла у кімнату. Із скрині я взяла новий костюм. Білий капелюшок позичила від приятельки. Вихром прилетіла я у Імрову квартиру. Лежав у ліжку, як завжди. Скоро я йому випрасувала сорочку і штани, щоб ішов Тоньові за свідка. Свідка з мого боку я не мала. Думала покликати того, кого першого зустріну зі знайомих. Вже треба було іти, а Тоня все ще не було із праці. Тоді ми з Імром вийшли із дому. Поспішали на матричний уряд. Зустріла я колегиню з лікарні. Здивовано глянула на мене і на Імра. Я пояснила в чому річ. Пішла з нами.

На матричному уряді із вінчального приміщення вийшла вже якась повінчана пара. Вона вся у брокаті, на руках червоні тюльпани. Чекала їх автомашина.

Матрикар запросив нас зайти у приміщення. Я оглянулась на Імра і зніяковіла.

«Що це?» — запитав матрикар, не знаючи, в чому справа. Тоді якраз прибиг Тоньо. Пустили грампластинку: «Гумореску» Дворжака і «Поему» Фібіха. Я міцно розплакалась...

Після вінчання, ой боже... мій чоловік повернувся до праці. Колегиня з лікарні невідомо коли зникла. Мабуть, догадалась, що у мене немає грошей. Тіль-

ки ми двоє з Імром пішли на обід у ресторан. Імре біля обіду розказував про свою першу свадьбу, якою вона була багатую.

По дорозі додому я взяла літер сливовиці, щоб увечері разом погоститись. Та Імре не дав їй спокою. Попивав собі і на розколотій скрипці вигравав мені «Фекете роужа». Я тоді страшенно плакала.

— Жаль мені тебе, Вікі, — сказав Валло і співчутливо потис її руку.

— Імре знову роздягся, давав мені лекції з подружнього життя. Це вже мене злило. Я не витримала, вибігла на вулицю. Попадавав слабкий сніжок. Мені треба було повернутись на службу, але я не пішла. Передумуючи, блудила я тихими вуличками, поки не звечоріло. Я очікувала Тоня. Зразу перед нашою вулицею заблимали неони і пролунав знайомий голос: «А ти що тут робиш!» Я оглянулась. Це був Тоньо. Я мовчала. Тільки що ми зайшли у кімнату, вмить у дверях показалась моя мати. В очах мала грізний блиск. «Вже ти спокійна!» — сказала, і відійшла.

Змучена, лягла я між обох. Тряслась цілим тілом, і плакала, плакала... А Імре, бурмотячи, дорікав мені: «Глупа гуска! Не щоб любила, використовувала медову ніч, але плаче!..»

Наступного дня, коли я поверталась із праці, під дверима я вислухала розмову Імра з моїм чоловіком:

— Чому ти тоді женився?!

— Я? Ти бачив, що я і пальцем не гнув. Що хотіла, те і має...

— Я думала, що вже не видержу. Так... — зітхнула Вікторія. — Коли б я мала теперішній розум! За своїх дівочих років я не пізнала ні кофейні, ні ресторани, нічого. Свою енергію я вибивала на глупостях. З подругою ми вечорами ходили попід брами і дзвонили, і мали радість, коли мешканці вибігали за нами на вулицю.

Так, мій милий! Не кожний вміє життя брати повними пригорщами. Декому не прийдеться до нього навіть і доторкнутись.

— Життя — загадка, — сказав Валло. — Мабуть, ніхто його не розгадає.

— Чуєш, грають «Фекете роужа». — Вікторії

нагадалась Імрова розколота скрипка. Вона уткнула обличчя в хустинку, здригнула плечима.

— Не плач, Вікі, — Валло погладив її по волоссю. — Я тебе люблю такою, якою ти є.

Вікторія підняла п'яні очі, в яких загоріла вдячність. Запалила собі сигарету, але вона зараз же погасла.

— Жаль мені Тоня. Я аж пізніше порозуміла, чому то він тоді часто відходив із дому і на кілька днів, а потім повертався без грошей і голоден. Тікав перед безпекою, яка його постійно переслідувала. За ним завжди хтось приходив, хтось його шукав. Я почала підозрівати цю «гру», і відчула, що він тому тікав із дому, бо хотів мати спокій. Він хоч дістав амністію, та все-таки, постійно був чомусь неспокійний; завжди чогось побоювався, тому був такий мовчазливий і недовірливий. Вічно гонив його страх.

— Чому він втік за кордон? — спитав Валло.

— Ніколи не хотів мені про це сказати. Одного разу я поїхала у Братіславу. Там я довідалась, що його батько був засуджений за шпигунство на сімнадцять років. З тюрми не повернувся живим. Тоня судили за його неприсутності — був за кордоном. Коли я йому це нагадала — розплакався. Через три місяці нашого подружжя, Тоньо мені сказав: «Я тобі не можу забезпечити ніяку майбутність, тому краще відійду назавжди. Переслідують мене, а біля мене і ти не будеш мати спокою. А ти його не будеш мати і потім...»

Вікторія запалила погаслу сигарету, задумано розглянулась по людях. В кофейні відчувалась задушлива атмосфера професіональних спостерігаючих очей.

— ...А він мав правду, що я не буду мати спокою... Після його відходу, шпики були щодня за моїми п'ятами. Одного разу, коли я вранці прийшла на роботу, в амбулянції я знайшла двох мужчин. Коли вони мене добре розглянули, один з них набрав номер телефону, сказав до трубки: «Можеш прийти, вона вже тут». За хвилину ввійшов третій. Я налякалась його очей. Це був Фелікс. Тоді я його бачила вперше. З тим телефоном, здається мені, було домовлено, бо Фелікс прийшов, немов би тільки чекав на вулиці.

— Це зрозуміло, — сказав Валло. — Він слід-

кував за тобою, аж поки ти не зайшла в амбулянцію. Навіщо такі сцени...

— Слухай, що було далі. «Ви пані Сайлерова?»

— просік мене очима Фелікс.

— Так, — відповіла я.

— Хочемо з вами говорити.

Я завела їх у котельню. Побачивши їх, кочегар став на них кричати, чого вони туди лізуть. Та коли побачив, що я з ними іду, як вівця, зразу зрозумів в чому справа і непомітно відійшов.

— Як живе, пані Сайлерова? — запитав один з них, що нагадував тип залізодорожника.

— Ви з поліції? — запитала я. — Коли ви з поліції, то налийте чистого вина.

— Не з поліції, а з безпеки! — сказав той самий тип. — Думаю, що медсестра повинна знати, що у нашому демократичному ладі поліції нема, а є тільки народна безпека.

— Добре, але скажіть мені, що ви від мене хочете?

— Хочемо знати, де ваш чоловік, — просвердлив мене очима Фелікс.

— Відійшов.

— Де відійшов?

— Чому з ним не розведетесь? — кидали запитання і покліпували на себе взаємно очима.

— Я його люблю, — сказала я.

— Ви така рафінована, або така наївна? — дивувався Фелікс. — Яка може бути між вами любов, коли він вас б'є, не працює, тільки вилігує в ліжку.

— А ви любите своїх жінок? — спитала я.

Помовчали.

— Слушайте. Я вам не буду говорити про свої сімейні діла. Скажіть мені, куди ви міряєте?

— А, подивіться, яка у неї логіка, — здивовано глянув на мене Фелікс. — Скажіть нам, де ваш чоловік.

— Кажу вам, що не знаю.

Вичерпали всі теми і пішли. Потім ще кілька разів прийшов Фелікс. Та ціль його відвідин була вже інша... От, бачиш, як у житті буває... Я за короткий час подала прохання про розлучення і дала відібрати собі дитину.

— А цю дівчину, що тепер є у твоєї мами, від кого маєш?

Вікторія знизилла плечима.

— Сама не знаю. Було їх багато... От і по романтиці, — сказала Вікторія. — Тепер я тобі показала у своїй наготі. Ні, не люби мене, Яно. — Вікторія розплакалась. — Я звичайна ганчірка.

Була вже північ, коли обоє вийшли з ресторану. Валло випровадив Вікторію до трамваю, а сам пішов переночувати на вокзал. До Бегуна вже не повернувся.

19

Винарня «У дванадцяти апостолів» на Ковачській вулиці повна людей. Вддовж стіни ресторану з обидвох боків — образи біблійських апостолів. Циганська музика грає темпераментний мадярський чардаш. Зараз же навпроти дверей, у шкіряному фойє, д-р Дубінський усміхається до Вікторії. Ця звабна ягідка вже давно робила йому оскомину.

— Ви збираєтесь вийти заміж за цього шофера?

— Так.

— Мені цікаво знати, як довго будете зразковою дружиною, — усміхнувся доктор Дубінський.

— Це буде залежати від нього, — сказала Вікторія. — Зі мною вже ходило багато, але Яно переміг усіх. Це тип мужчини. Вміє підвестись над дрібниці.

— Чомусь мені не хочеться вірувати, що ви вийдете за нього заміж, — сказав Дубінський.

— Чому? Я коли схочу, то вмію і дотримати слово. А коли вже я даю комусь слово, то мужчину, котрого я полюблю, вмію піднести до неба.

— Але ж він лумп першої класи, — сказав Дубінський і глянув на Вікторію з такою пристрасстю, що вона аж усміхнулась.

— Не гірший за інших, — сказала Вікторія. — Всі мужчини хочуть, щоб жінки були для них лише матрацами.

— А що зробите з Феліксом?

— Це звичайний брехун, — нахмурилась Вікторія. — Обдурює мене, що йде розводитись із жінкою, мовляв, з нею не може мати дітей, а в нього двоє хлопчиків.

— А ви цього не знала?

— Ні. Ненавиджу таких нахаб. А їх багато...

— Йй спав на думку Бегун, і вона коротко розказала Дубінському про цю справу.

— Це йому може винести п'ять років, — сказав Дубінський. — Можу вам на нього написати в прокуратуру.

— У житті багато свинства, — сказала Вікторія. — Саме циганство.

— Знаю... — сказав Дубінський.

Кому іншому, як не йому було знати пульс щоденного життя. Будучи сам крайовим прокурором, мав змогу бачити це все зблизька.

Офіціант приніс дві чарочки джину. Дубінський понукнув Вікторію сигаретою і сам закурив. Граючись димом, майстерно випустив сірі кільця. Перед їхнім столом перейшла куца сервірка. Хоч мала понад сорок років, але на її обличчі ще виразно заховались риси колишньої її дівочої краси, яку з'їв час у будинку домострадальниць.

— Подивіться на неї. Колись я їй підписував «працівну книжку», а тепер ані не гляне на мене. Щоб соромилась? Виховуємо людей...

У винарню увійшло кілька молодих мужчин, між ними і Фелікс.

— Подивіться, Владо тут, — звернув на нього Дубінський увагу.

Вікторія підвела очі, але раптом їх опустила. Фелікс це спостеріг, відвернув голову.

— Гей, хлопці! Ми тут! — гукнув доктор Дубінський навмисно на хлопців, колись йому підпорядкованих. Він гукнув на них досить голосно, бо гості від сусідніх столів оглянулись. Але мужчини, наче б це не їм було адресовано, пішли далі.

— Знаю їх всіх, — сказав Дубінський, — колись зі мною співпрацювали. Фелікс спанів, від коли я вже не крайовим прокурором, а звичайний собі арбітражний

працівник. Фелікс колись був мій особистий сторож. Кілька разів я від нього втік, коли все мені надоїдало. Тепер вже мене не потрібно сторожити, навіть і поздоровити. Як це все міниться... А ви дійсно виходите заміж? — глянув Дубінський на Вікторію з недовірливим поглядом. В його голосі відчувалось благання, щоб ще не виходила. Йому самому ще хотілось з нею прожити романтичні хвилини.

— Він би мав вам ноги цілувати...

— Це він і робить, — мило усміхнулась Вікторія.

Доктор Дубінський глянув на годинника. Була вже восьма година. Вікторія час від часу заглядала на двері.

— Ви чекаєте на нього?

— Так, — махнула головою Вікторія.

— Мабуть, забув на вас, — іронічно усміхнувся Дубінський. — Ви знаєте, що у нього нестійкий характер. Ви тепер закохані...

— Я йому мушу допомогти, — зовсім серйозно сказала Вікторія. — Він має розум. Я з нього хочу зробити людину.

Дубінський голосно розсміявся.

— Що на тому смішного? — обурилася Вікторія.

— Я також не ангел...

У дверях з'явився Валло. Він зразу помітив їх, прийшов до стола. Чемно вклонився Дубінському і, усміхаючись до Вікторії, сказав для ока:

— Дозвольте присісти?

Доктор Дубінський щось муркнув і, не дивлячись на Валла, сказав до Вікторії:

— Маєте цього Валлу. Ну, має з пекла щастя...

Валло, моргнувши оком до Вікторії, але так, щоб це помітив і Дубінський, сказав:

— Панбіг дакому посилає горіхи, коли вже той не має ясна.

Адвокат хотів поправити свою репутацію, сказав:

— Без жартів, товаришу Валло, будете мати добру жінку.

— Не будьте теологом, коли на це не маєте передумов.

Доктор Дубінський відчув, що Валло скинув його з коня.

— Маєте правду, пане докторе, — сказав згодом Валло. — Вікторія — жінка, яка годиться і до воза, і до автомашини. Вміє прекрасно забавлятися. Вона не міх без думок.

— Без компліментів, — сказала Вікторія, і штовхнула Валлу, щоб був трохи серйознішим.

— Вікі, підемо трохи потанцювати? — Валло ввічливо вклонився адвокатові, та лише так, для виду, і обоє вийшли з-за стола.

Доктор Дубінський мовчки повів голову в інший бік.

Коли повернулись до стола, Дубінського вже там не було. Він сидів за четвертим столом від них. Сидів сам, граючись кільцями диму від сигарети. До нього якраз підходила Регіна.

До стола, де сидів Валло з Вікторією, підійшов Фелікс. Він поклав Вікторії на плече руку і суворим поглядом глянув на Валла.

— Будеш мати хвилинку часу? Хочу тобі щось сказати.

Вікторія скинула з плеча руку і сказала:

— Ми вже домовилися...

— Цілую руки, — іронічно сказав Фелікс, і, звузивши очі, які ніби хотіли просвердлити Валла, відійшов.

Валло зблід, зглибока здригнув грудьми.

— Ходім геть, — збентежено сказав Валло.

— Боїшся? — спитала Вікторія. — Не бійся. Але, коли хочеш, можемо відійти звідси.

Вийшли. Світив місяць. Сухо шелестіли оголені дерева в недалекому парку.

— Мушка... — Валло пригорнув її до себе, накрив її губи. Зробив це з майстерністю артиста.

— Будеш все так любити?

— Поки не перестану, — сказав з усмішкою Валло.

— То й думаю... — сказала Вікторія. В її голосі відчувалося вже кілька разів повторне обурення.

— Не сумуй, мушка, — усміхався до неї Валло. — Ти витягла найщасливіший лос. А виграєш на ньому, коли тобі підпишу вінчальний лист.

Вікторія помовчала.

— Сумніваєшся? — спитав Валло. — А коли б ще на цей вінчальний лист дали запоруку, що після опотребування його можна вимінити... — і Валло голосно засміявся, а з ним і Вікторія.

— Ой, Яно, ти ще все великий хуліган...

Далі пішли пішки тротуаром.

— Вікторіє, — сказав до неї Валло. — Іду з тобою, але сам не знаю, де мені сьогодні ночувати.

Вікторія зупинила на ньому очі.

— Не розумію.

— Я посварився через тебе з Бегуном. Відтоді ночую всюди: на вокзалі, у знайомих...

— Чому ти мені цього зараз не сказав?

Вікторія взяла його під руку. Валло нахилився над її голову. Відчув, як її хустина пахла приємним одеколоном.

20

«Що хочуть від мене на безпеці?.. Напевно, шукає мене колишня моя дружина... знаю, аліменти, .. вже сім тисяч».

Валло постійно міняв заняття, місце перебування, щоб уникати обов'язкам аліментника. Ішов Шацюю. Голова повна думок. Аж якось жаль йому стало, коли подумав, як марнив пустощами своє молоде життя, гуляв, пив, бив дружину, яка, не витримавши, викинула його із хати з подертими черевиками.

«Яке все дурне»... — роздумував Валло. «Людина, що не має перспективи, скинеться у болото». Він намагався забути про все. Одиною надійною іскрою для його життя залишалась Вікторія. Ще не зустрів таку жінку: охоча вибрати із своєї опадної книжки гроші і заплатити за нього аліменти... «Бідна Вікторія... Вже другий тиждень лежить у шпиталю».

Коли Валло увійшов у канцелярію безпеки, за столом побачив Фелікса.

«Так це ти мене покликав!.. — блиснуло в дум-

ках Валлові. — Що ти від мене, властиво, хочеш? .. Знаю, Вікторія на причині...»

Фелікс сидів за столом, як засаджений дуб. Взяв від Валла запрошення і паспорт.

— Зайняття? — почувся голос Фелікса.

— Робітник.

На Феліксових губах майнула усмішка.

— Місце перебування?

— Кетаїго 90.

Фелікс здивовано підняв на нього очі, зморщив чоло і перелистував у паспорті.

— Як то, що ви ще до сьогодні не приголошені?

— Дотепер я не мав ще постійного помешкання.

Фелікс поклав на край стола ошарпану легитимацію, допитливим поглядом задивився на Валлу.

— Пане Валло, як це було з тими «панамі», коли ви виходили тоді з «Понорки»?

Валло внутрішньо усміхнувся з цієї дешевої гри і сказав:

— Коли я не на роботі, а в ресторані — тоді я пан. В «Понорці» офіціант назвав нас товаришами. А ми за наші гроші можемо бути панамі. Так! — Підкреслив Валло, бо Фелікс навіть не ворухнув віїми. — Між іншим, ви сам підтверджуєте, що я мав правду — ви ж мене тепер також назвали «паном».

— Це не має нічого спільного з вашими насмішками над робітничим класом. Ви підбурювали публіку проти пролетарської тенденції.

— Це ваша особиста тенденція, — сказав Валло.

— Я говорив тоді лише за себе.

Фелікс стиснув щільно губи, потім запалив сигарету, задивився до якихось паперів.

— А ви, пане Валло, не платите на дитину аліменти? Шукає вас колишня ваша дружина!

— Я це знаю.

— Мало знати. За неплатення аліментів також саджають.

Валло помовчав.

— Здається мені, що ви дуже сміливий, — сказав Фелікс, не підводячи очей. — Тут вам не вдасться ловити. Ми вам приклепнемо пальці. Скажіть, чому не платите своїй дружині грошей? Маєте ви совість?!

— Совість, кажете? — Валло легко усміхнувся.
— Коли б кожний з нас міг вибрати совість і кинути у прачку, то з нас стались би найідеальніші люди на світі. Але ж ми кріпаки власної совісті.

Фелікс звузив по-котячому зір. Здавалось, що пропалить ним Валла. Сердито форкнув ніздрями.

— Залишіть для себе цю ялову філософію. Скажіть мені ще одне: що ви, властиво, шукаєте в архіві по вулиці Леніна?

— Ви так трохи не проти себе?

Зустрілись поглядами.

— Те саме, що і ви, пане поручику. (Хоч Фелікс був у цивільному, зате Валло знав про його чин від Вікторії). — Є там «спис ад акта», який треба оформити, — усміхнувся Валло, знаючи, що Фелікс зрозумів цей натяк.

— Говорите дуже рафіновано.

— Один б'є клинці, другий складає дошки, а обое теслярі.

Фелікс погасив недокурок. Ніколи не зносив людей, мудріших від себе. В житті йому завжди в кишені відкривався ніжик проти культури. Але тепер проти Валлових реплік був безрадний. Змігся лише на звичайну фразу:

— Таким «філософом» я вже давно був.

— Чому говорити, коли ні один з нас не вірить цьому, — сказав Валло спокійним вирівняним голосом, і, не чекаючи реакції, додав: — Життя — дивне підприємство. Люди взаємно вишукують один одного, щоб зробити якусь прикрість, а потім один одному спішати висловити співчуття...

— Перестаньте! — гримнув Фелікс. — Не стерплю глупих фраз! Будьте раді, що ми вас ще не зачинили і що даємо вам хліб!

— Зачинити не маєте за що. А хліб?.. Я не є слугою у ніякого пана. А коли б ви і давали хліб, як кажете, то був би лише хліб, але розум ніколи не можете дати, — сказав Валло різким голосом, в якому дав відчутти свою непокірність. — Ви хочете ще щось сказати?

Ліниво підвелись злістю налиті очі Фелікса.

— Пане поручик, є люди, подібні до кобри.

Знаєте, що це таке кобри? Це змії — живуть в Індії (в душі тишився, що з цим його ще раз копнув, бо відчув, що Фелікс цього не знає). За добичею ідуть загадно. Але є ще й інші змії — гримучі. Ці змії поводяться по-спортивному. Повідомлять своїм шорохом, що ідуть, аби здобич могла уникнути небезпеці. Я теж вчуся від природи. Завжди виложу свої карти. Якщо ти сильніший — переможи!

Фелікс дивився вікном, прикусуючи губи. Зрозумілі були йому всі натяки про Вікторію.

— Ще хочу додати: розумним людям — завжди глибокий мій поклін. До примітивних — пристосовуюсь, не ображаю їх, але із чванливими й надуманими, — Валло зробив тут навмисно коротку паузу, — з надуманими схоплюся. Кидаю їм рукавичку, і хоч знаю, що поріжуся, що буду мати на все життя невитоений рубець! Так воно й є!

— Ми ще поговоримо іншим разом, — сказав Фелікс, повертаючи назад Валлові його легитимацію. — До трьох днів щоб ви приголосилися на місці перебування. Можете відійти!

— Ніхто не є героєм двадцять чотири години. — Валло відчинив двері і відійшов.

Повітря було холодне і прозоре. Над горизонтом світило сонце. Валло з внутрішнім заспокоєнням пустився до буфету «Дубрава». Все ще не міг забути про Фелікса.

21

Бліда фігура Вікторії лежала нерухомо на білому ліжку. Була вже тиждень після операції шлунка. Краплини холодного поту сиділи на безкровному чолі. Волосся, змочене потом, м'яко стелилось по обох боках шиї. Коли Валло відчинив двері, Вікторія повільно повела туди очима. Маленька, слаба усмішка роз'яснила її обличчя. Ця усмішка, хоч була слабенька, але подібна до тієї самої теплої усмішки, коли він вперше її побачив

у автобусі, що їхав у Шацу. Валлові здавалось, що це було вже так давно...

— Як себе відчуваєш?

Знизила слабкими плечима.

— На другий тиждень, говорив мені лікар, мабуть, повернуся додому, — сказала Вікторія тихим голосом.

— Тішуся, що ти вже після операції.

— Я думала, що це не видержу, що вмру. Я й хотіла вмерти — втекти від цього життя... — Вона дивилась на Валла спокійно, з очима, повними дитячої невинності. — Але тепер я вже рада, що зісталась живою. Хочу тобі, милий Яно, допомогти. Ти мене потребуєш. Ти в житті йшов тими самими вибоїнами, як і я...

Валло вперше почув від неї для нього так тепле слово «милий». Взяв її тоненьку руку, притис до губ. Здалось, що він у своїй руці має не її руку, але якусь соломку.

— Як повернусь додому, милий Яно, куплю тобі гарний чорний одяг, щоб ти мав до шлюбу... Обидвоє почнемо від початку...

Валло дивився на її бліді щоки з червоними плямами. Зі страхом подумав: «Смерть на прощання на щоках нарисувала їй рози...»

— Над чим ти так задумався?

— Роздумую, як у літку підемо у поле... буду тобі зривати дикі червоні маки, і знову на хвилину станемо дітьми... Хоч трохи винагородимо те, що ми втратили.

— Люблю червоні маки. — Вікторії засвітили гарячкою очі.

— Ти вже можеш щось їсти?

— Покищо мене кормлять штучно.

В кімнату увійшла медсестра. Оголосила кінець відвідин.

— Прийду післязавтра, — сказав Валло.

Випроведила його очима, поки не зачинились тихо двері. Задивилась у стелю, роздумувала. Крім Валла, ніхто її ще не відвідав, а стільки знайомих... Навіть мати біля неї ще не була. Вікном дивилась на небо, як політували білі сніжинки. Зразу їй прийшло жаль,

що в житті давала себе нести струмом, не дивлячись на берег. А коли побачила, що могла б утонутися, тоді берег їй був найдорожчим. Глянула на своє біле ліжко. Тепер захотілось їй бути такою чистою, білою, як воно... Подумала: «Це зовсім не те ліжко, що вдома, в готелі, чи десь інде, що творить лише декорацію для театру життя...»

Не відчувала вже ніякий біль. Перед її очима демонстрували картини життя. Зловила ще думку про Валла, про дикі червоні маки...

Вмить їй очі закрились — тихо заснула.

— Мила сестричко, прошу вас, як почуває себе Вікторія Сузі?

Медсестра так глянула на Валла, що він враз відчув страшну вістку.

— Скажіть, що сталося!

Почув болючі, тихо висловлені слова:

— Сьогодні рано о четвертій годині...

Підкосились йому ноги.

— Що їй було?..

— Рак...

Вибіг у трупарню. Лежала тут з малим циганчям. Здавалось, що тільки спить. Рукою пройшов по холодному чолю, останній раз погладив її волосся...

...Ціле життя перед тобою були зачинені двері, а ти блудила з одної вулиці до другої... «На другий тиждень, говорив мені лікар, мабуть, повернуся додому...» — благородна брехня. — На світі існують дві брехні — добрі і злі. Добра брехня тоді, коли лікар скаже вмираючому, що не вмере. Бідна Вікторія, вона не знала, що її через кілька днів не стане...

Ще раз на неї глянув, дивився довго, довго, щоб останній раз бачив ще її риси, і вийшов.

Валло з повними очима безсилим сліз дивився, як гробарі вийняли з автомашини чорну ладу, як спускали її у яму, як заголосили дві чорні жіночі фігури: мати й тітка.

Коли запихали у могилу хрестик, Валло підійшов до свіжої могили, поклав на неї букет білих хризантем.

— Так, і вже її немає, — сказав до себе Валло.
— Вже по всьому... — Почуття розпинали йому груди.

Не чекав на трамвай. Не міг дочекатися. Ішов пішки — не бачив нікого. На «Площі визволителів» узрів у автомашині їхати Фелікса. Щось сміявся, безтурботно з кимось женучись дорогою. На хіднику окликнув його Федор. Посміхнувся на нього, але Валло, наче камінна статуя, пройшов мимо. Біля кіоску стояла вантажна автомашина. В кабіні — Бегунка. Прокопович купив сигарети, завів автомашину, і щасливі обое від кохання, поїхали. Валло перейшов дорогою, зайшов у ресторан випити каву. Зараз же за першим столом побачив Кіршбаума із Мартою Баєр. Удав, що їх не бачить і вийшов назад на хідник. Зробив лише кілька кроків, а навпроти нього іде Бегун, веде за руку Дьодька. Відвернувся від них, задивився у вітрину магазину з взуттям. Зачекав хвилину. Коли пустився далі, тісно перед ним із магазину вийшла Власти. На руках — пакунки. Механічно вклонився їй. «Вікторія вже ніколи не купить собі черевиків, — подумав, — ніколи... Дивний це світ... За сто років не буде ані тих, що завтра народяться... Яка це коротка арифметична одиниця — життя... Спішать десь всі, якби готувались залишитись тут назавжди... А людина кожного дня потрохи себе ховає... Ці голоси, що їх чути на вулиці, в кафе, ресторанах, на квартирах, одного разу всі замовкнуть... Аж страшно над тим задумуватись, що людина перестане існувати. Пересічні письменники, художники і композитори продовжують собі життя на одну-дві генерації серед свого народу. Потім поминуться, як вчорашній день... Який це насміх над життям... Лише великі генії залишаться світити, доки буде існувати людство. А потім перейдуть тисячі років, сотисячі, мільйони... коли погасне і сонце, і настане темна безконечна вічність... Минеться все, тільки час не минеться. Той буде вічно, вічно текти секундами... І навіщо люди взаємно роблять себе нещасливими? Чому в них кожний день не є святом?»

Валло від цих власних думок відчув, як його

душа, що нагадувала розпукану від спраготи землю, хотіла освітитись найшляхетнішими властивостями людини. Зібрав свої думки:

«Людина, аби стала щасливою, повинна в собі знайти бога моралі, справедливості і добра. Багаті духом люди можуть дякувати природі, що обдарувала їх, інші мусять перейти кальварією...»

Біля Кошицького Дому повернув вправо на вулицю, що вела на залізничну станцію. Із спортивного магазину вийшли доктор Дубінський з Регіною. Проти них, наче нароком, крокував зчуплений Кежмарський. Пройшли біля себе німо. Кежмарський оглянувся, потім щось, як завжди, заговорив з собою.

«Щастя або нещастя людини залежить від того, на які роз'їзди кине її доля», — подумав Валло, коли згадав про нещасливих і щасливих знайомих людей, яких сьогодні зустрічав.

— Так, людські роз'їзди... — голосно позіхнув. Глянув на годинника. Ще мав десять хвилин часу до від'їзду скорого поїзду у Братіславу. В цю мить, з хвилюючим почуттям, згадав на свою доньку...

Михайло Шмайда

Р О З' І З Д И

**Видало Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі
Відділ української літератури в Пряшеві**

як свою 205 публікацію

**Відповідальний редактор Мирослав Немет
Технічний редактор Іван Фіркаль**

**13/3 — Ухвалено постановою СЦКК № 327/I-67 — Видання перше
— Тираж 850 — Здано у виробництво 25 вересня 1969 — Видру-
ковано у травні 1970 р. — Папір 132, 80 г — Шрифт гармонд
Колектив — Видрукували Дуклянські друкарні, н. п. Пряшів**

Стор. 146 — АА 8,250 — ВА 8,896

67 — 409 — 70	Кчс 11,50 о.
----------------------	---------------------

600/22 865

[illegible]

Michal Šmajda

ROZJIZDY

Vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave
Odbor ukrajinskej literatúry v Prešove

ako svoju 205. publikáciu

Zodpovedný redaktor Miroslav Németh

Technický redaktor Ivan Firkal

13/3 — Schválené výmerom SÚKK č. 327/I-67 — Prvé vydanie —
Náklad 850 — Zadané do tlače 25. septembra 1969 — Vytlačené
v máji 1970 — Papier 132, 80 g — Typ písma garmond Kolektív
Vytlačili Dukelské tlačiarne, n. p., Prešov

Strán 146 — AH 8,250 — VH 8,896

67 — 409 — 70	Kčs 11,50 v.
---------------	--------------

600/22 865

гач переноситься у середовище будівництва великого промислового підприємства, на яке приходять за роботою різні люди з усіх кутків республіки. Автор ставить перед собою мету на фоні роз'їздів підприємства, його розмаху і росту показати й роз'їзди людських душ, людських характерів і моральних принципів, які внаслідок будівництва підприємства, взаємно переплітаючись, руйнуються і ламаються, і в останню чергу перетворюються в нову якість. Основну увагу М. Шмайда сконцентрував на побут робітників, на їх сімейне і позасімейне життя, найделікатніші інтимні відносини своїх героїв. М. Шмайда не ідеалізує ні один з персонажів свого роману, не змальовує їх штучно у світлих барвах, але виводить їх перед читача такими, якими вони є насправді, з усіма їх недостатками.

Та зрештою, про все те читач матиме змогу переконатися сам, прочитавши новий роман Михайла Шмайди.

13/3

67 — 409 — 70	Kčs 11,50 v.
---------------	--------------

600/22 865